istorie și diplomație

V.Fl. DOBRINESCU

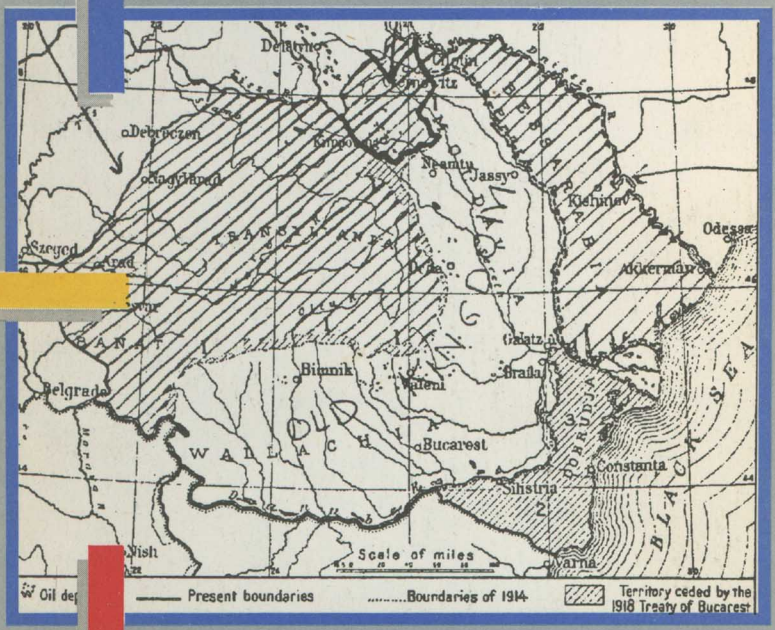

ROMÂNIA ȘI SISTEMUL TRATATELOR DE PACE DE LA PARIS (1919-1923)

INSTITUTUL EUROPEAN

Colecţia

Istorie şi diplomaţie

3

Coperta : Mihai ALBU
Pe copertă : Schiţa hărţii provine din arhiva diplomatului american Leland Harrison – asistent al lui Joseph Grew, secretarul Comisiei Americane pentru negocierea păcii de la Paris (depozitată la Library of Congress, Washington D.C.)

De acelaşi autor :

1. *Relaţii româno-engleze (1914-1933),* Iaşi, 1986 – Premiul „Nicolae Iorga" al Academiei Române (1986) ;
2. *România şi organizarea postbelică a lumii (1945-1947),* Bucureşti, Editura Academiei, 1988 ;
3. *România şi Statele Unite ale Americii (1918-1947),* Iaşi, Editura Universităţii „Al. Ioan Cuza", 1989 – în colaborare cu Sorin Pârvu ;
4. *Bătălia diplomatică pentru Basarabia (1918-1940),* Iaşi, Editura Junimea, 1991 ;
5. *Diplomaţia României. Nicolae Titulescu şi Marea Britanie,* Iaşi, Editura Moldova, 1991 ;
6. *Ultimele luni de pace (martie-august 1939),* Iaşi, Institutul European, 1992 – în colaborare cu Ion Pătroiu ;
7. *Anglia şi România între 1939-1947,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1992 – în colaborare cu Ion Pătroiu.

© 1993 Toate drepturile asupra acestei ediţii aparţin Institutului European pentru cooperare Cultural-Ştiinţifică Iaşi

I.S.B.N. 973-9148-18-2 Printed in ROMANIA

V. F. DOBRINESCU

ROMÂNIA ȘI SISTEMUL TRATATELOR DE PACE DE LA PARIS

(1919 – 1923)

INSTITUTUL EUROPEAN IAȘI
1993

În memoria tatei, Florea Dobrinescu,
primul meu profesor de istorie a Românilor.

CUPRINS

INTRODUCERE 7

CAPITOLUL I 9

Raporturi politico-diplomatice şi militare ale României în anii Primului Război Mondial (1914-1918) 9

CAPITOLUL II 46

Diplomaţia României în timpul încheierii sistemului tratatelor de pace de la Paris (1919-1923) 46

1. România în faţa Forumului Păcii. Semnarea Tratatului de la Versailles 46

2. România şi Tratatul de la St. Germain 55

3. Semnarea Tratatului de la Neuilly-sur-Seine 61

4. Protocolul de la Paris (28 octombrie 1920) 63

5. Recunoaşterea internaţională a Unirii Transilvaniei cu România. Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920) 78

6. Tratatul de la Sèvres şi Tratatul frontierelor 95

7. Diferendul României cu Marile Puteri în problema Dunării 98

8. Problema petrolului în relaţiile României cu marile puteri (1918-1920) 102

9. Controverse economico-financiare în raporturile cu «democraţiile occidentale» la finele Marelui Război 104

ÎNCHEIERE 112

Summary 115

INDICE DE NUME 117

INTRODUCERE

În anul 1918, visul românilor de a trăi între graniţele unui stat naţional unitar s-a realizat. Românii din Basarabia, Bucovina şi Transilvania, aflaţi sub dominaţia unor imperii vecine, s-au pronunţat, prin adunări plebiscitare, conform principiului autodeterminării naţionale, pentru Unirea cu Vechiul Regat. Ideea autodeterminării naţionale, profund ancorată în conştiinţa juridică a naţiunii române, şi-a produs efectele punînd bazele juridice indestructibile ale noului stat naţional unitar român. Acesta este sensul istoric şi caracterul de drept public al reprezentanţelor naţionale din provinciile istorice aflate pînă atunci sub dominaţie străină – Sfatul Ţării de la Chişinău, Consiliul Naţional al Bucovinei şi Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia – de a fi concretizat *voinţa colectivă*, cu aspiraţiile sale la desăvîrşirea *Unităţii Naţionale*.

Realizarea Marii Uniri de la 1918 nu a fost, desigur, opera unui singur om şi nici a unei singure generaţii. Năzuinţa fierbinte a poporului român s-a înfăptuit prin dreptatea istorică şi prin ceea ce veacurile au adunat ca putere de voinţă a tuturor generaţiilor. Dar declanşarea unor acţiuni, care au precedat realizarea idealului secular, ca şi deciziile privind politica României în anii primului război mondial, au aparţinut generaţiei Marii Uniri, în rîndul căreia s-au impus personalităţi marcante, precum : Ion I.C. Brătianu, Nicolae Iorga, Take Ionescu, I.Gh. Duca, N. Titulescu, Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voievod, Vasile Lucaciu, Iancu Flondor, Ion Nistor, Ion Pelivan, P. Halippa, Ion Inculeţ, Al. Averescu, Eremia Grigorescu, C. Prezan, Ion Antonescu şi alţii.

Tratatele de pace nu aveau misiunea de a desăvîrşi statul naţional unitar român. În 1918, acest lucru fusese înfăptuit de poporul român. Sistemul tratatelor de pace din 1919-1923 nu a făcut altceva decît să recunoască şi să înregistreze această creaţie logică, organică şi de caracter definitiv a naţiunii române. Din atare perspectivă trebuiesc privite textele tratatelor de pace – Versailles, St.Germain, Trianon, Neuily-sur-Seine, Sèvres şi Tratatul frontierelor, Protocolul de la Paris – care recunoşteau, *de jure*, Unirea tuturor românilor. La Paris, cu cîteva excepţii – avem în vedere tendinţa marilor puteri de a-şi lărgi sferele de influenţă politico-economice şi financiare, îndeosebi în statele succesorale – principiul naţionalităţilor s-a realizat la scară internaţională, împlinindu-se, în manieră democratică, aspiraţiile mai multor popoare europene, între care şi acelea ale poporului român.

După elaborarea şi semnarea tratatelor de pace, în vara anului 1920, corpurile legiuitoare au dat, din punctul de vedere al statului român, consacrarea juridică a sistemului tratatelor de pace de la Paris, care a stat la baza raporturilor internaţionale din perioada interbelică. Validîndu-le, Parlamentul României a dovedit înţelegerea

unui adevăr incontestabil : acela că, în pofida unor imperfecţiuni, tratatele condiţionau însăşi pacea mondială, orice revizuire a clauzelor lor fundamentale, făcută fără voia tuturor semnatarilor, însemnînd angajarea celeilalte alternative care era – şi a fost – războiul.

La finele Marelui Război, România era stat naţional unitar constituit din teritoriile locuite dintotdeauna de români. Actele plebiscitare de Unire – din martie, noiembrie şi decembrie 1918 – legitimau acest stat şi reprezentau o victorie a principiului naţionalităţilor, a dreptului la autodeterminare al poporului român.

În 1940, România Mare, situată la răspîntia marilor imperii totalitare, sovietic şi german, a trebuit să suporte fatalitatea poziţiei sale geografice, consecinţele bulversărilor provocate de reglementările teritoriale iniţiate conform anexei secrete a pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 şi de desfăşurările în curs ale celui de al doilea război mondial. În perioada iunie-septembrie 1940, sub imperiul forţei, România a trebuit să cedeze la trei dintre vecinii săi Basarabia, Nordul Bucovinei, Herţa, nord-vestul Transilvaniei şi Dobrogea de sud, părţi din patrimoniul naţional românesc. 1940 s-a dovedit a fi anul în care dreptul forţei s-a impus în defavoarea forţei dreptului, atunci lovindu-se în opera înfăptuită de naţiunea română la 1918.

De la Unirea cea Mare din 1918 au trecut aproape 75 de ani, perioadă în care România a fost mutilată teritorial în 1940, iar începînd cu 1945 pînă în decembrie 1989 ţării i s-a impus – cu ajutorul tancurilor şi armatelor sovietice – un regim politic intern care nu cadra cu firea şi aspiraţiile poporului român. În afara graniţelor statului naţional au rămas provincii istorice cu o populaţie majoritară românească, nedreptatea din anul 1940 rămînînd încă nereparată.

Lucrarea de faţă, bazată pe consultarea a numeroase surse documentare – din care multe inedite – şi a literaturii române şi străine consacrate problemelor forumului păcii din capitala Franţei, prezintă activitatea diplomatică a României vizînd sancţionarea, prin sistemul tratatelor de pace, a deciziilor plebiscitare din cursul lui 1918, an în care s-a înfăptuit cel mai important act din istoria Românilor – *Unirea cea Mare*.

Autorul mulţumeşte instituţiilor româneşti (Arhivele Statului Bucureşti, Biblioteca Academiei, Biblioteca Centrală de Stat, Ministerul Afacerilor Externe – Direcţia Arhivă, Ministerul Apărării Naţionale-Direcţia Arhivă) şi străine (British Library, Public Record Office-Kew Gardens-Anglia, Biblioteca Congresului, Arhivele Naţionale-Washington D.C., Hoover Archives, Palo Alto-S.U.A.) pentru bunăvoinţa cu care au pus la dispoziţie numeroase piese de arhivă, fără de care întocmirea acestui excurs de istorie diplomatică nu ar fi fost posibilă.

Ianuarie 1993.

CAPITOLUL I

Raporturi politico-diplomatice şi militare ale României în anii Primului Război Mondial (1914-1918)

România se afla, la începutul primului război mondial, încă dependentă de alianţa cu Puterile Centrale, deşi nu era nici un secret că majoritatea populaţiei şi a oamenilor politici simpatiza puternic cu Franţa şi se opunea dorinţei regelui Carol I de a participa la conflagraţie alături de Germania şi Austro-Ungaria.

Consiliul de Coroană de la Sinaia, din 21 iulie/3 august 1914, a respins dorinţa suveranului, hotărît pentru o alianţă cu Puterile Centrale, şi s-a pronunţat, în majoritate, pentru o politică de neutralitate armată cu apărarea graniţelor.

Delimitarea de politica Triplicei, previzibilă încă din timpul războaielor balcanice, s-a întărit odată cu încheierea, la 18 septembrie/1 octombrie 1914, a convenţiei secrete româno-ruse, act prin care diplomaţia ţaristă se angaja să garanteze şi să apere integritatea teritorială a României, în schimbul unei neutralităţi binevoitoare, recunoscîndu-i-se, totodată, drepturile asupra Transilvaniei.

Înclinînd, încă de la începutul conflictului, pentru alianţa cu Antanta, care îi recunoştea dezideratele unităţii naţional-statale, România a iniţiat, în primăvara anului 1915, negocieri secrete cu Rusia, Franţa şi Anglia. Tratativele cu Antanta au fost complicate, faptul datorîndu-se nu nehotărîrii guvernului de la Bucureşti, ci, dorinţei sale de a obţine acordul pentru reincluderea în graniţele istorice a tuturor teritoriilor locuite de români şi de a asigura ţării condiţii favorabile din punct de vedere militar.

Angajamentul politic al României, precizat încă din august 1915, s-a transformat într-unul militar la 4/17 august 1916. Între condiţiile intrării României în război de partea Antantei două erau esenţiale : recunoaşterea dezideratului unităţii naţional-statale şi a egalităţii de tratament a Bucureştilor la viitoarea Conferinţă a Păcii.

Nesusţinută de Aliaţi şi slab pregătită din punct de vedere militar, România, după o serie de succese iniţiale obţinute în Transilvania în faţa trupelor austro-ungare, va trebui să se retragă în toamna anului 1916, abandonînd vremelnic majoritatea teritoriului naţional. Teritoriul ei se limita, în decembrie 1916, la o parte a Moldovei. În primele zile ale lui ianuarie 1917, frontul se stabiliza în sudul Moldovei, pe linia Siretului, de-a lungul Dunării şi a braţului Sfîntul Gheorghe.

După o iarnă grea, armata română s-a refăcut, un rol deosebit revenind Misiunii militare franceze condusă de generalul Berthelot ; s-au primit arme noi şi muniţii din Apus. Drept urmare, la 11/24 iulie 1917, Armata a II-a, condusă de generalul Al. Averescu, a spart frontul german la Mărăşti, izbutind să elibereze un teritoriu de aproximativ 500 de kilometri. Dar ofensiva de pe Siret, care trebuia să însoţească victoria de la Mărăşeşti, nu s-a produs deoarece soldaţii ruşi, preocupaţi de evenimentele din propria ţară, nu voiau să mai lupte. S-a realizat, în schimb, un contraatac al trupelor germane aflate sub comanda lui Mackensen. După un şir de lupte grele, inamicul a fost respins la Mărăşeşti şi Oituz. Victoriile obţinute de armata română în vara anului 1917 au evidenţiat valoarea, vitejia şi spiritul ei de sacrificiu, însuşiri apreciate mult de Aliaţi.

În Rusia, căderea ţarismului a fost succedată, în octombrie 1917, de victoria bolşevicilor lui Lenin.

Evenimentele din ultimele luni ale anului 1917 au dus la încetarea luptelor pe frontul est-european. În urma armistiţiului încheiat de ruşi, la 22 noiembrie/5 decembrie 1917, cu Puterile Centrale, s-a ajuns la ocuparea Ucrainei, pînă la Odessa, de trupele germane şi austro-ungare. Astfel, înconjurate din toate părţile şi neavînd nici un sprijin din afară, autorităţile române au trebuit să încheie, la 26 noiembrie/9 decembrie 1917, armistiţiul de la Focşani, care avea un caracter pur militar, excluzînd orice chestiuni politice. Armistiţiul a fost urmat de Tratatul de la Bucureşti între România, pe de o parte, şi Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria, Turcia, pe de alta. România era nevoită să cedeze Dobrogea, să accepte rectificări de frontieră în zona Carpaţilor şi să încheie înrobitoare convenţii economice (agricolă, a petrolului, a pădurilor etc.). Armistiţiul şi pacea separată erau rezultatul nu numai al unei pregătiri militare insuficiente a României, al abandonării sale de către Aliaţi ei, mai ales, consecinţa răsturnării de fronturi care s-a produs în răsăritul Europei la sfîrşitul anului 1917. Tratatul de la Bucureşti nu a fost ratificat de Parlament şi Rege, nici nu s-a aplicat deoarece, pe celelalte fronturi de luptă, sorţii războiului au fost de partea aliaţilor României.

Guvernul român a adresat, la 27 octombrie/9 noiembrie 1918, trupelor de ocupaţie un ultimatum, prin care le cerea să părăsească teritoriul naţional. Mobilizate, pentru a doua oară, la 28 octombrie/10 noiembrie 1918, armatele române trec, din nou, în Transilvania la 24 noiembrie. Trupele, însă, nu au depăşit iniţial linia de pe izvorul Mureşului, pentru a da posibilitatea libertăţii de decizie a Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia.

Sfîrşitul primului război mondial găseşte România alături de Antantă şi el va consemna realizarea statului naţional unitar.

Relaţiile României cu marile puteri, îndeosebi Anglia, au intrat, la începutul primului război mondial, într-o nouă fază a evoluţiei lor. Au contribuit la aceasta mai mulţi factori între care, în primul rînd, poziţia adoptată de diplomaţia României în timpul Conferinţei de la Bucureşti din 1913. Apreciată favorabil la Londra [1], ea a generat în cercurile Foreign Office-ului convingerea reorientării politicii externe a României prin ieşirea de sub incidenţa Puterilor Centrale. Apoi, oficiile diplomatice

1 Arh.M.A.E., fond 70, Londra, dosar 8, 1910-1914, f.221-222 (telegrama nr.1 329, 1/14 august 1913, de la Londra, către preşedintele Consiliului, semnată Mişu).

britanice de la București informau Ministerul de Externe de la Londra despre atitudinea pro-antantistă a majorității oamenilor politici din România, ca și asupra rolului *esențial* al opiniei publice în deciziile de politică externă [2]. În fine, neutralitatea proclamată de guvernul de la București a întărit considerabil opinia diplomației engleze potrivit căreia, aceasta, cel puțin în prima fază a conflictului, reprezenta *un avantaj* pentru Antantă. Discuțiile din 21 iulie 1914, de la Londra, angajate de șeful Foreign Office-ului, Sir Edward Grey, cu Take Ionescu [3] au relief-at ideea că, între altele, cea mai bună politică pentru România era a «instinctului național». A reieșit, de asemenea, că Anglia se va abține cu greu să rămînă neutră față de un eventual conflict mondial. Evenimentele din 1912-1913 au influențat *decisiv* politica României în viitor. Avînd 1.500 km frontieră comună cu adversarii prezumtivi, teritoriul românesc se prezenta în condiții avantajoase pentru o ofensivă și dezastruoase pentru defensivă. Izolată și înconjurată la frontiere de dușmani, România, în afară de orice considerente politice, nu putea să intre în luptă printr-o acțiune ofensivă [4], decît sprijinită pe cele două flancuri și pe o colaborare efectivă cu Aliații săi.

Dorința sinceră a poporului român a fost de a nu-și realiza statul național unitar pe calea războiului. Această poziție a fost exprimată de mulți oameni politici, inclusiv I.I.C. Brătianu, ceea ce nu însemna că România nu trebuia să beneficieze de șansele oferite de conjunctura internațională. Cu alte cuvinte, în perspectivă istorică, primul război mondial trebuia să constituie nu cauza, ci prilejul realizării idealului secular al unității naționale a tuturor românilor.

După Unirea Moldovei cu Țara Românească (1859-1862) și cîștigarea independenței naționale (1877-1878), desăvîrșirea statului național a devenit principalul obiectiv politic al românilor. În afara statului național se aflau importante teritorii românești. Realizarea statului național unitar reprezenta o condiție *sine qua non*, fără de care progresul general al societății românești nu era posibil [5].

Consiliul de Coroană de la Sinaia, din 3 august 1914, a decis neutralitatea României, cu apărarea granițelor [6] – rezoluția fiind expresia întregii politici a lui I.I.C. Brătianu de realizare a unității național-statale care coincidea cu aspirațiile de veacuri ale poporului. Cu acest prilej, șeful guvernului român declara că «Puterile Centrale nu ne pot impune o decizie cînd nu ne-am consultat înainte» deoarece «conștiința națională se îndreaptă împotriva unui război alături de Germania și Austro-Ungaria». Mai mult, continua Brătianu, «exemplul Italiei, care rămîne neutră, ne întărește decizia noastră [7]». Votul Consiliului de Coroană punea, aprecia în *Însemnările* sale I.Gh. Duca, «*piatra fundamentală* a unității naționale a tutu-

2 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371,4 705, f.17-18.

3 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, CCCXCVI/8 ; V.Netea, *Un militant pour l'unité nationale roumaine : Take Ionescu*, în *RRH*, 4,1981, p.747 ; Ion Bulei, *Arcul așteptării 1914-1915-1916*, București, 1981, p.50, *C.Xeni, Take Ionescu : 1858-1922*, București, 1932, p.292.

4 Bibl.Acad., Arh.dr.C.Angelescu, I Mss.7, f.1-2.

5 Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol.I-II, București, Ed.Academiei, 1983 ; A.P.Samson, *Memoriile unui gazetar*, București, CR, 1979, p.14.

6 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.Victor Antonescu, PC/4-2, nepag.; B.A.R., Arh.Titu Maiorescu, III Msse, f.3-6.

7 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.Victor Antonescu, PC/4-2, nepag.

ror românilor» *(s.ns.)* [8], el fiind rezultatul unei aprecieri obiective a situației României.

Începînd din august 1914, cele două tabere beligerante au exercitat presiuni pentru implicarea României, datorită poziției strategice și resurselor sale economice, în conflictul mondial [9]. Spre deosebire de acțiunile contradictorii ale Ballplatz-ului în tentativa de a cîștiga România de partea Triplicei, activitatea diplomatică a Antantei, prin abilul Sazonov, și aceea a Italiei, au avut ecou favorabil atît în opinia publică, cît și în rîndul guvernului [10]. Deși opțiunea României era clară, I.I.C. Brătianu se arăta «rezervat» și «prudent», nepronunțîndu-se hotărît asupra țelurilor externe ale Bucureștilor. Atunci, diplomația sa decurgea din temeinice raționamente care coincideau cu interesele naționale. Îndemna la această prudență și neîncrederea față de politica tuturor Marilor Puteri. Astfel, cu numai cîteva luni mai înainte, Bulgaria ridicase, în fața opiniei publice europene, problema revizuirii Tratatului de la București, față de care guvernul Majestății Sale Britanice afirmase că «nu s-ar împotrivi unor rectificări pe care le socotea necesare». Ministrul României de la Londra, Nicolae Mișu, nu a reușit, în timpul întrevederii din martie 1914, să-l determine pe conducătorul Foreign Office-ului să-și modifice opiniile [11]. Pentru ca atmosfera să devină mai calmă, a fost nevoie de intervențiile diplomatice ale Parisului și Petersburgului pe lîngă Ministerul de Externe Britanic.

Anglia și Franța proiectau, în august 1914, constituirea în zona Balcanilor a unei federații de state neutre, care urma să cuprindă România, Bulgaria, Muntenegru și Grecia [12]. În acel context, Marea Britanie a trimis în Balcani pe diplomatul Noël Buxton, cu misiunea de a cîștiga statele respective în numele «principiului naționalităților». Tripla Înțelegere atrăgea, astfel, natural simpatia tuturor popoarelor și țărilor care aspirau la unitatea lor de stat [13]. Buxton, care era președintele Comitetului Balcanic din Londra, a purtat la Sofia convorbiri cu președintele Consiliului Radoslavov, cu miniștrii și șefii opoziției, cu care prilej a evidențiat necesitatea ameliorării raporturilor bulgaro-sîrbe în contextul îmbunătățirii climatului balcanic [14]. Într-o conferință publică, rostită în fața membrilor «Ligii anglo-bulgare», diplomatul englez sublinia importanța atitudinii Sofiei față de Antantă și afirma cu convingere că popoarele din sud-estul Europei trebuiau să se așeze în «granițele etnografice» [15], ceea ce ar fi garantat pacea în zonă. Misiunea lui Buxton nu a trecut neobservată în rîndul Puterilor Centrale. Astfel, un ziar german, apărînd punctul de vedere al Wilhelmstrasse-ului, o califica drept «neserioasă». Von Moch, într-o telegramă expediată de la Sofia, la 27 august 1914, aprecia că Antanta a reușit să atragă România prin «asigurarea integrității sale teritoriale» și promisiuni asupra Transilvaniei. După același comentator, Rusia și Franța «fuseseră convinse de acest

8 I.G.Duca, *Amintiri politice*, vol.I, München, 1981, p.63.
9 V.Atanasiu, A.Iordache, M.Iosa, I.M.Oprea, Paul Oprescu, *România în primul război mondial*, București, Ed.militară, 1979 ; Mircea M.Popa, *Primul război mondial 1914-1918*, București, Ed.științifică și enciclopedică, 1980.
10 C.Nuțu, *România în anii neutralității 1914-1916*, București, Ed.științifică, 1972, p.150.
11 *Ibidem*, p.84.
12 R.Poincaré, *Au service de la France*, t.V, *L'Invasion*, Paris, Plon, 1928, p.97.
13 C.Nuțu, *op.cit.*, p.140.
14 Arh.M.Ap.N., fond 5 417, dosar 62/113, 1914, Poziția 163, f.388.
15 Idem, dosar 99/42, 1914, Poziția 276, f.66.

lucru», dar Anglia avea «oarecari rezerve cu privire la integritatea teritorială a României», chestiunea fiind legată de «eventualele revendicări ale Bulgariei» [16]. Ziarul bulgar «Dnevnic», în același spirit, opina că Anglia *«a răspuns negativ»* și a dat să se înțeleagă că este neapărat necesar ca România «să cedeze Dobrogea Bulgariei», în felul acesta toate diferendele dintre cele două țări fiind «tranșate definitiv» (s.ns.) [17]. Pe o poziție asemănătoare cu cea a Foreign Office-ului se afla și diplomația țaristă. Ministrul de externe rus, Sazonov, transmitea la 3/16 decembrie 1916, la București, lui Poklewski-Koziell, că «noul bloc balcanic trebuie să fie scopul eforturilor noastre (...) *dar formarea blocului este imposibilă fără compensații teritoriale în folosul Bulgariei»* (s.ns.) [18].

Concomitent cu misiunea Buxton, diplomația engleză a efectuat o serie de sondaje la București prin Sir George Barclay căruia Edward Grey, șeful Foreign Office-ului, i-a transmis, la 22 august 1914, instrucțiuni prin care era autorizat, dacă el considera oportun, să lase să se înțeleagă că guvernul român se putea aștepta la un sprijin financiar din partea Angliei, dacă avea nevoie pentru a ușura operațiunile pe care le-ar putea întreprinde contra Germaniei și Austriei. Firește, atenționa ministrul de externe britanic, «nu trebuie să se lase impresia că se făceau presiuni asupra României» [19]. Două săptămîni mai tîrziu, Legația României de la Londra era informată despre decizia guvernelor Antantei «de a nu încheia pace separată și de a nu intra în negocieri separate fără consimțămîntul Aliaților ei» [20] – hotărîrea venea în sprijinul creării unui sentiment de încredere față de diplomația Triplei Înțelegeri.

Politica de *neutralitate binevoitoare* a României față de Antantă era urmărită cu interes și în Italia. În septembrie 1914, cotidianul «Corriere della Sera» sublinia că «politica așezată a lui Brătianu cucerește, din ce în ce mai mult, națiunea încrezătoare», neutralitatea Italiei «contribuind la întărirea acestor stări de lucruri» [21]. În primele luni ale conflictului, printr-un complicat joc diplomatic, șeful guvernului, I.I.C. Brătianu, a reușit să obțină, în schimbul adoptării neutralității țării, din partea Parisului și a Petersburgului, sprijinul pentru recunoașterea unirii Transilvaniei cu România [22]. Franța a lăsat mînă liberă Rusiei în negocierile cu România urmînd fără abateri, cel puțin în această etapă, linia diplomației țariste. Quai d'Orsay a anunțat, la 1 august 1914, Bucureștii că susține promisiunea teritorială a lui Sazonov [23]. Anglia – considerată la Atena ca având idei politice mai largi [24] – n-a confirmat. Astfel, Grey a telegrafiat la Petersburg și București anunțînd că «acceptă declarația privitoare la concesiile teritoriale». Cît privește garanția integrității statale, Foreign

16 Idem, dosar 62/113, 1914, Poziția 263, f.168.
17 Idem, dosar 97/20, 1914, Poziția 274, f.17.
18 *Documents Diplomatiques Secrets Russes, 1914-1917*, Paris, Payot, 1928 (telegramă secretă nr.4 302, 3/16 decembrie 1914, S.Sazonov către S.Poklewski-Koziell, p.184-185).
19 I.G.Duca, *op.cit.*, vol.I, p.149 ; Ion Bulei, *Arcul...*, p.102.
20 Arh. M.Ap.N., fond 5 417, dosar 62/113, 1914, Poziția 163, f.23,26.
21 Idem, dosar 99/22, 1914, Poziția 276, f.230.
22 Gheorghe N.Cazan, S.Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță, 1878-1914*, București, Ed.științifică și enciclopedică, 1979, p.414.
23 S.D.Spector, *Romania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I.C.Brătianu*, New York, 1962, p.23.
24 B.C.S. fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, I.XII/4, f.10.

Office-ului a aprobat-o, dar a considerat că după război aceasta «nu va comporta decît sprijinul diplomatic» [25]. Paul Cambon, ambasadorul Franţei la Londra, aprecia această rezervă ca «inutilă», deoarece «nu poţi veni cu rezerve atunci cînd soliciţi concursul militar al unei ţări» [26].

Cercurile diplomatice londoneze erau de părere că tratatele de pace, care ar fi succedat victoriei Antantei, trebuiau să ofere garanţiile respective şi să stabilească angajamente definitive.

Pentru informarea guvernului britanic, cu privire la opţiunile României, cabinetul I.I.C. Brătianu a decis să-l trimită la Londra pe Take Ionescu, în misiune semioficială, încă din toamna anului 1914 [27]. Din motive pe care nu le cunoaştem, diplomatul român nu s-a deplasat atunci în capitala Angliei. Cunoscutul om politic, în mai multe articole publicate în presa vremii – *Forţa morală, Americanizarea lumii, Datoria neutrilor, Cascada tronurilor* – aprecia că, în urma războiului, harta Europei se va schimba, ca trebuind să fie croită după cum înţeleg popoarele. Opţiunea sa era împărtăşită şi de alţi oameni politici români.

Sir George Barclay a primit instrucţiuni clare de la Foreign Office să păstreze, faţă de România, «le même language» [28] cu cel al miniştrilor ţarist şi francez de la Bucureşti, ceea ce ne face să susţinem că, în primele luni ale războiului, politica Angliei faţă de România a fost în linii generale asemănătoare cu cea a Franţei şi Rusiei.

La sfîrşitul anului 1914, se observă o vizibilă apropiere a României de puterile Antantei, manifestată, între altele, în frecventul flux diplomatic între Bucureşti, pe de o parte, Londra, Paris şi Petersburg, pe de altă parte. În acelaşi timp, Bucureştii şi-au adîncit relaţiile cu Italia, primul ministru I.I.C. Brătianu considerînd că apropierea de Antantă s-ar face mai rapid, dacă negocierile s-ar purta de grupul italo-român şi nu de România singură [29]. Reprezentanţii Triplei Înţelegeri acreditaţi la Bucureşti au intervenit, în noiembrie 1914, pe lîngă guvernul român arătînd «interesul ce-l are România ca Serbia să nu fie strivită» [30]. Primul ministru I.I.C. Brătianu a subliniat că «nu sîntem destul de pregătiţi pentru a intra în război», deoarece România nu este interesată în începerea unui conflict cu Bulgaria.

Bucureştii deveniseră, la începutul anului 1915, un loc unde Marile Puteri depuneau eforturi deosebite în atragerea României de partea uneia sau celeilalte dintre taberele beligerante [31]. După eşecul expediţiei anglo-franceze de a deschide Strîmtorile, în primăvara anului 1915, misiuni militare ale Aliaţilor s-au deplasat la Bucureşti pentru a grăbi intrarea României în conflagraţie. Sosirea generalilor francezi şi englezi nu l-a impresionat pe Brătianu. Anglia, pentru a fi convingătoare, a oferit un împrumut financiar, iar Franţa a promis 40 de avioane [32]. Dacă demer-

25 *Ibidem* (telegramă din 3 octombrie 1914).
26 Arh.St.Bucureşti, Microfilme Franţa, Rola 101, c.11-12; I.Bulei, *Arcul*..., p.99.
27 I.Bulei, *Arcul*..., p.143.
28 *Ibidem*, p.106.
29 C.Nuţu, *op.cit.*, p.191.
30 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, CCCXCVI/8 (telegramă din 9/22 noiembrie 1914, I.I.C.Brătianu către N.Mişu).
31 C.B.Thomson, *Old Europe's Suicide or the Building of a Pyramid of Errors*, Manchester, The National Labour Press Ltd., f.a., p.88.
32 S.D.Spector, *op.cit.*, p.27-28.

surile Triplicei înregistrau insuccese [33], cele ale Antantei cunoșteau un progres lent. În aceste condiții, Londra a consimțit ca România să continue tratativele începute cu Rusia [34], deși oficialitățile de la București apreciau că sînt necesare discuții și cu anglo-francezii. Acest mod de a vedea lucrurile nu a convenit însă Petersburgului, care gîndea că, pentru România, cea mai bună soluție era *menținerea neutralității* și nu abandonarea ei.

În ianuarie 1915, guvernul român, în urma ofertei avansate în septembrie 1914 de Barclay lui Costinescu, a trimis la Londra pe George Danielopol și Aristide Blank, pentru contractarea unui împrumut de 150 milioane de lei. Tratativele au fost întîrziate de atitudinea Băncii Angliei dar, în final, aranjamentul s-a încheiat în termeni nu numai financiari, ci și de obligativitate morală față de Antantă. Anglia nu a cerut guvernului român să-i declare formal că va merge în război alături de ea, dar o condiție s-a pus : banii nu vor fi întrebuințați pentru cumpărarea de arme și muniții contra ei și a Aliaților săi. Relieîind semnificațiile largi ale acestui împrumut, I.Gh. Duca scria : «În realitate, din acest moment, datează alianța noastră cu Puterile Triplei Înțelegeri, de atunci înainte nu mai putea fi vorba de o adevărată neutralitate a României» [35].

Urmează o perioadă în care devine esențial rolul lui I.I.C. Brătianu, «omul acțiunii de fiecare moment», în discuțiile cu reprezentanții Antantei. Premierul intervine pe lîngă Mișu, ministrul de la Londra, pentru a prelua, cu sprijinul oficialităților britanice, conducerea contactelor cu Italia, care nu mai reprezenta atunci «un reazim diplomatic serios și sigur» [36] pentru Berlin și Viena. Brătianu considera, de asemenea, că nu trebuie tratat direct cu Rusia, fără a căuta asigurări de înțelegere a situației României la Londra și la Paris, ceea ce ar influența favorabil tratativele cu Sazonov. În această direcție, Bucureștii apreciau că trebuie intervenit pe lîngă Grey și P. Cambon, ambasadorul Franței de la Londra. Mai era ținut la curent, oarecum, cu intențiile României, în afară de N. Mișu, Constantin Diamandi, ministrul de la Petersburg.

Neliniștea României s-a amplificat, de îndată ce-au sosit știri despre încheierea unui acord al Aliaților în problema Strîmtorilor Mării Negre [37].

Rusia a aflat despre intențiile lui I.I.C. Brătianu, așa că Sazonov a telegrafiat, la 23 aprilie 1915, reprezentanților săi de la Londra și Paris, comunicîndu-le că Petersburgul nu vede cu ochi buni încercările României de a purta tratative cu guvernul britanic «chiar și numai asupra viitoarelor frontiere vestice» [38].

În martie 1915, sosea la București diplomatul englez Frank Rattigan. După ce constata că «majoritatea românilor erau pro-aliați», Rattigan informa Londra că o intervenție în război a României va avea drept scop desăvîrșirea unității național-statale [39].

---

33 E.Nastovici, *România și Puterile Centrale în anii 1914-1916*, București, Ed.politică, 1979.
34 I.Bulei, *Arcul*...., p.194.
35 I.G.Duca, *op.cit.*, I, p.149.
36 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, CCCXCVI/4, (I.I.C.Brătianu către N.Mișu, 22 februarie/6 martie 1915).
37 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, vol.29, 1914-1924 (telegramă nr.213 4/17 martie 1915, de la Londra, M.Boerescu către Externe, f.34-35).
38 Arh.St.București, fond Microfilme Franța, Rola 101, c.134; Ion Bulei, *Arcul*..., p.181.
39 Frank Rattigan, *Diversion of a Diplomatist*, London, Chapman and Hall, 1924. p.167, 183.

Şeful guvernului de la Bucureşti a continuat, totuşi, să insiste, la Londra, mai ales asupra revendicărilor naţionale româneşti. El l-a rugat pe N. Mişu să-i vorbească «desluşit», încă o dată, lui Grey «în interesul viitoarelor noastre relaţii cu Anglia» [40]. Diplomatul român l-a întîlnit, de asemenea, pe Asquith, faţă de care a subliniat «importanţa pentru România a cooperării cu Italia». Primul ministru englez i-a mărturisit că va examina, «în spirit amical», chestiunea frontierelor vestice viitoare ale României, şi s-a oprit în detaliu asupra pregătirii militare a ţării.

Secretarul de stat al Foreign Office-ului, Sir Ed. Grey, nu s-a angajat prea mult în problema frontierelor viitoare ale României ; el a sperat într-o înţelegere la Petersburg, adăugînd că «teritoriile locuite de români ne sînt deja asigurate» prin înţelegerea ruso-română din 1914, şi că «detaliile vor putea fi fixate la pacea definitivă» [41].

Concomitent cu activitatea desfăşurată de Mişu la Londra, I.I.C. Brătianu a purtat discuţii cu reprezentanţii Antantei acreditaţi la Bucureşti. Aşa cum reiese dintr-o telegramă expediată de Sir G. Barclay la Londra, la 22 aprilie/5 mai 1915, omul politic român observa o răceală «în privinţa atitudinii guvernului englez în chestiunea fruntariilor noastre», deoarece «nu le îmbrăţişa cu aceeaşi căldură ca la început» [42]. Premierul amintea faptul că ministrul englez de la Petrograd, Buchanan, a vorbit în defavoarea «revendicărilor României». I.I.C. Brătianu şi-a arătat neliniştea faţă de o atare situaţie şi a subliniat importanţa «de a nu lăsa România să negocieze singură», fără să se «înţeleagă cu Franţa şi Rusia» [43]. N. Mişu era încredinţat că politica Foreign Office-ului «nu vrea să indispună Rusia» [44].

Diplomaţia României s-a arătat, în cursul acestei perioade, interesată de politica Italiei a cărei intrare în război, fără încunoştiinţarea Bucureştilor, a constituit o surpriză. Reprezentanţii Italiei, acreditaţi la Paris şi la Londra, erau la curent cu conţinutul discuţiilor dintre România şi Antantă. Astfel, ambasadorul Italiei de la Paris denunţa «intransigenţa Rusiei» faţă de revendicările Bucureştilor sfătuind, totuşi, oamenii politici români să fie mai «moderaţi» în doleanţe. După opinia sa, Anglia, «vrînd să menajeze Rusia, nu intervine» dar, Italia, împreună cu Franţa, «vor face eforturi la Petrograd» [45] în favoarea României. Regele Italiei a intervenit personal pe lîngă ţarul Rusiei în sprijinul revendicărilor româneşti [46], dar gestul său nu a modificat prea mult atitudinea Franţei şi a Angliei.

Imediat după intrarea Italiei în război, guvernul englez a solicitat, printr-o telegramă, ca România să «accelereze» preparativele sale militare. Primul ministru român, în discuţiile cu Barclay, a vorbit de «condiţiunile speciale» [47] ale angajării militare, motivaţiile Bucureştilor fiind expuse şi mai înainte. De altfel, şeful guvernului avusese frecvente discuţii, pe această temă, cu reprezentanţii Antantei acreditaţi la Bucureşti. Prin instrucţiuni precise, N. Mişu, Al.E. Lahovary şi C. Dia-

40 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, CCCXXCVI/8 (telegramă din 20 martie/2 aprilie 1915, I.I.C.Brătianu către N.Mişu; idem, telegramă nr.292, N.Mişu către I.I.C.Brătianu, 21 martie/3 aprilie 1915).

41 *Ibidem* (telegramă nr.493, 21 aprilie/4 mai 1915, N.Mişu către I.I.C.Brătianu, de la Londra).

42 *Ibidem*.

43 *Ibidem* (telegramă nr.472, 16/19 aprilie 1915, N.Mişu către I.I.C.Brătianu, de la Londra).

44 *Ibidem*.

45 *Ibidem* (telegramă nr.1 907, 21 aprilie/4 mai 1915).

46 *Ibidem* (telegramă nr.548, 25 aprilie/8 mai 1915, N.Mişu către I.I.C.Brătianu, de la Londra).

47 *Ibidem* ; I.G.Duca, *op.cit.*, I, p.153.

mandi făcuseră cunoscut punctul de vedere românesc. Răspunsurile se dovediseră a fi, pînă în acel moment, nesatisfăcătoare. I.I.C. Brătianu solicita recunoașterea formală și sub garanția tuturor Aliaților a revendicărilor naționale, fără de care nu putea fi vorba de intervenția României în război. Apoi, integralitatea revendicărilor teritoriale, garanții militare pentru lămurirea situației cu Bulgaria și ajutorarea cu armament și muniții erau condițiile puse de România pentru alăturarea la Antantă.

De la Paris, Lahovary transmitea că replica lui Poincaré fusese «evazivă» [48], iar la Petrograd se considera că revendicările lui I.I.C. Brătianu sînt de o «intransigență casantă» [49]. Față de o atare situație, primul ministru român îi declara lui Blondel : «Ne abandonați și lăsați Rusiei să reglementeze o problemă care interesează Tripla Înțelegere și viitorul situației dumneavoastră în România» [50]. Omul politic român solicita «frontiere naționale» în toate punctele unde putem să le cerem, «fără a aduce atingere drepturilor deja acquis» și a supăra «susceptibilitățile naționale» [51]. Același lucru îl repeta I.I.C. Brătianu, la 6 mai 1915, lui Barclay.

De la Londra, Grey asigura pe Brătianu că Anglia «nu este indiferentă la revendicările românilor, dar se miră de extensiunea lor». Șeful Foreign Office-ului anunța că a intervenit la Petrograd «ca să se facă toate concesiile posibile» ; Anglia va admite «toate concesiile făcute de ruși» [52].

Rezervele guvernului britanic aveau în vedere frontierele Banatului și ale Tisei. Brătianu a răspuns lui Grey în aceeași zi. Respingînd cuvîntul «ultimat» folosit de șeful Foreign Office-ului, el l-a asigurat pe interlocutorul britanic că «a mers încet în cererile lui, dar nu s-a contrazis niciodată». Domnul Brătianu, afirma Barclay, «n-a vrut să se pună pe terenul unui tîrg», România intrînd, «prin folosirea unui procedeu amical, în faza pretențiilor necesare pentru cooperare» [53].

Paralel cu discuțiile oficiale angajate cu București, Franța a susținut, prin ministrul Blondel, demonstrații de stradă pentru alinierea României la Antantă. Aceste acțiuni au fost dezaprobate de ministrul Angliei, Barclay, care comunica la Londra că «nu se putea cîștiga nimic cu asemenea agitații» [54]. Atitudinea diplomatului britanic a provocat resentimentele lui Take Ionescu. Dar la Foreign Office s-a apreciat că poziția lui Barclay era «îndreptățită», eforturile cabinetului englez fiind canalizate mai ales spre I.I.C. Brătianu, singurul – după părerea unor diplomați britanici – «care ar fi putut face ca România să participe la război de partea Antantei» [55].

Schimbul de vederi între România și Puterile Antantei a continuat. Grey s-a menținut pe linia veche, înaintînd obiecții îndeosebi la configurația viitoarei granițe româno-sîrbe [56], el considerînd cererile Bucureștilor ca «extreme». Primul ministru Brătianu i-a replicat că revendicările României «nu sînt extreme, ci reductibile» [57].

---

48 I.Bulei, *Arcul*..., p.193.
49 *Ibidem*, p.194.
50 *Ibidem*, p.182-183.
51 *Ibidem*, p.193.
52 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, CCCXCVI/8 (28 aprilie/11 mai 1915).
53 *Ibidem*.
54 Great Britain, P.R.O., *F.O.*, 371/4 705, f.13.
55 *Ibidem*.
56 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, CCCXCVI/8 (telegramă nr.173, 29 aprilie/12 mai 1915, N.Mișu către I.I.C.Brătianu).
57 *Ibidem* (telegramă din 1/14 mai 1915, I.I.C.Brătianu către N.Mișu).

Oamenii politici francezi nu erau nici ei unanimi în ceea ce privește poziția față de România. Într-o scrisoare adresată lui Deschanel, I.I.C. Brătianu atenționa că șeful Quai d'Orsay-ului, Delcassé, nu aproba, în totalitate, revendicările României și dădea exagerat de mult credit principiului egalității statelor mari și mici [58]. Lahovary, ministrul de la Paris, constata că opinia publică din Franța găsea politica Quai d'Orsay-ului «prea docilă față de Rusia», ceea ce reprezenta principalul obstacol în aprobarea de către Antantă a revendicărilor României [59].

Reprezentantul Franței în România, Blondel, părea să înțeleagă opțiunea Bucureștilor. La 18 mai, el scria Ministerului de Externe de la Paris următoarele: «contrar așteptărilor mele, ofertele lui Sazonov sînt atît de departe de cererile României, încît am ezitat un moment să cred în autenticitatea veștilor pe care mi le-a dat colegul meu rus» [60]. Barclay avea să telegrafieze la Londra în același sens.

I.I.C. Brătianu a pus mare preț pe discuțiile purtate la București cu Blondel și Barclay în vederea influențării poziției Petrogradului. Ministrul englez a ajuns la concluzia că Brătianu este de bună credință și că revendicările României sînt *necesități naționale*. Din păcate, lipsa de audiență la Foreign Office, unde s-a dat puțin credit rapoartelor sale și ca rezultat al opoziției române, s-a repercutat asupra atitudinii Londrei față de București [61].

Declarația primului ministru, din 20 mai 1915, în prezența lui Blondel, reprezintă o explicație clară a atitudinii României față de războiul mondial, a dorinței sale de a desăvîrși statul național. «Ferma mea voință – spunea Brătianu – a fost de la începutul războiului să ies din neutralitate în favoarea Triplei Înțelegeri. Dacă am întîrziat să mă pronunț deschis am făcut-o pentru a completa pregătirea militară fără a fi expus la cele mai vii reclamații din partea dușmanilor noștri și dacă am lăsat pentru ultimul moment discuția de astăzi asupra frontierelor noastre a fost pentru că nu puteam să cer precizări fără a oferi, totodată, o cooperare imediată. Cînd momentul mi s-a părut prielnic, am angajat discuțiile. Am formulat cererile pe care le cunoașteți, după ce am reflectat îndelung. Ele răspund nu numai *aspirațiilor naționale*, pe care România le-a revendicat în toate vremurile, dar, încă, necesităților de a preveni eficient, prin stabilirea unor frontiere naturale și serioase, conflicte între naționalități (...) Voi regreta foarte mult că refuzul Rusiei, sprijinită de Franța și Anglia, mă obligă să mă abțin acum de la orice acțiune militară. *Consider că nu pot să-mi angajez țara în luptă fără a-i garanta dinainte viitorul*» (s.ns.) [62]. Se părea, după aceste cuvinte, că problema participării României la război intrase într-un punct mort.

Totuși, contactele României cu Puterile Antantei au continuat. La Paris, Viviani a intervenit pe lîngă șeful diplomației britanice pentru ca, împreună cu Italia, Franța să se adreseze Petrogradului [63].

Grey a insistat, în discuțiile pe care le-a purtat cu Mișu, ca Bucureștii să admită concesii în problema Banatului [64] și s-a arătat lezat de faptul că România nu a intrat

58 *Ibidem*.
59 *Ibidem* (telegramă nr.1 046, din 3/26 mai 1915, de la Paris).
60 I.Bulei, *Arcul*..., p.158.
61 V.Fl.Dobrinescu, *Relații româno-engleze (1914-1933)*, Iași, 1986, p.20.
62 I.Bulei, *Arcul*..., p.197.
63 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, CCCXCI/4 (telegramă nr.11, din 1/14 mai 1915, Lahovary către Externe, de la Paris).
64 *Ibidem* (telegramă nr.603, din 8/21 mai 1915, N.Mișu către I.I.C.Brătianu, de la Londra).

în acțiune la data fixată [65]. Secretarul de stat al Foreign Office-ului și-a expus obiecțiunile și în fața colonelului Rudeanu aflat în vizită la Londra [66]. În vederea depășirii impasului negocierilor cu Antanta, regina Maria a telegrafiat suveranului englez pentru a exprima «caracterul serios al revendicărilor» [67] României.

Cu toate dificultățile existente, diplomația britanică a contat pe bunele intenții ale Bucureștilor. La sugestiile ministrului Barclay [68], cabinetul britanic, prin Grey, s-a arătat interesat de achiziționarea unei mari cantități de cereale. Se sconta că, prin încheierea unui contract, s-ar fi întărit poziția politică a guvernului I.I.C. Brătianu, intens atacat de partizanii intrării rapide a României în război alături de Antantă. Drept urmare a insistențelor diplomației române, la 7 iulie, Anglia, sub impulsul depeșelor lui Delcassé, a comunicat consimțământul său de principiu la revendicările României [69]. A doua zi, Italia a anunțat acceptul său, iar la 9 iulie Sazonov își da și el acordul, cu obligația ca România să intre în acțiune peste cinci săptămîni.

România a cîștigat, din toate aceste acțiuni și contacte, două lucruri esențiale : 1) recunoașterea drepturilor sale la desăvîrșirea unității naționale ; 2) intrarea în război la momentul dorit de ea [70]. În ce privește a doua chestiune, existau însă deosebiri în concepțiile membrilor Antantei : Rusia, bunăoară, dorind intrarea României în acțiune cît mai curînd posibil.

La 16 iulie 1915, I.I.C. Brătianu l-a însărcinat pe colonelul Thomson, atașatul militar britanic la București, să mijlocească la Londra un împrumut de șapte milioane lire (175 milioane franci) pentru cumpărarea de muniții și furnituri. Guvernul britanic căzuse de acord, dar punea condiția să se facă cumpărături numai în Anglia [71]. Mișu și colonelul Rudeanu au aflat, cu prilejul discuțiilor pe care le-au purtat la Foreign Office, că problema aprovizionării militare «nu poate fi tranșată decît atunci cînd se va face aranjamentul politic» [72]. Trei zile mai tîrziu, ministrul de la Londra a fost împuternicit să declare lui Grey că România se va alătura Antantei nu mai înainte de luna mai a anului următor. Autoritățile de la București sperau că Anglia și Franța vor sprijini guvernul român pe lîngă Petrograd [73], mai ales că Barclay și Blondel comunicaseră, la Londra și la Paris, că «România nu trebuie lăsată să discute singură cu Rusia» [74]. Cei doi miniștri aliați erau convinși că de *atitudinea Rusiei* poate depinde colaborarea cu armata română sau abținerea ei.

Situația militară a Antantei, la mijlocul anului 1915, a determinat Rusia și Anglia să fie mai concesive față de revendicările României [75], așa că sfaturile lui Sonnino de a face opoziție la cererile Bucureștilor nu au putut reprezenta un obstacol insurmontabil.

---

65 *Ibidem* (telegramă din 18/30 mai 1915).
66 *Ibidem* (telegramă nr.663, din 23 mai/5 iunie 1915).
67 *Ibidem* (telegramă din 16/29 mai 1915, I.I.C.Brătianu către N.Mișu).
68 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 4 705, f.13; B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, CCCXCVI/8 (telegramă nr.694 din 28 iunie/10 iulie 1915, N.Mișu către I.I.C.Brătianu).
69 I.Bulei, *Arcul* ..., f.232.
70 *Ibidem*, p.237.
71 *Ibidem*, p.212.
72 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, CCCXCVI/8 (telegramă nr.1 079, din 11/24 iulie 1915, de la Londra, N.Mișu către I.I.C.Brătianu).
73 I.Bulei, *Arcul* ..., p.179-180.
74 *Ibidem*, p.180.
75 *Ibidem*, p.218.

Diplomaţia română îşi punea adeseori întrebarea : cît preţ trebuie pus pe promisiunile Antantei ? Ministrul de la Petrograd, C. Diamandi, într-un Raport către Preşedintele Consiliului de miniştri, din august 1915, era circumspect în ce priveşte planurile Triplei Înţelegeri faţă de România. Diamandi transmitea că această grupare doreşte, «mai ales, concursul armatelor noastre (...) fără a purta vreun interes deosebit creării României Mari». Diplomatul nota, mai departe, că Sir George William Buchanan, ministrul Angliei de la Petrograd, găsea «exagerate» revendicările României, considerînd că este în interesul Angliei «a se conserva o Ungarie în putere. Franţa, la rîndul ei, urmărind Alsacia şi Lorena, nu era imediat interesată de crearea unei Românii Mari. Numai Italia punea preţ pe formarea unei Românii puternice în regiunea Balcanilor» [76].

Situaţia de pe front, nesiguranţa angajamentelor Antantei ca şi insuficienta pregătire militară a ţării îl determinau pe I.I.C. Brătianu să fie circumspect «în angajarea României în conflict» [77]. Adept al postulatului că «noi sîntem cei mai buni judecători ai intereselor noastre», Brătianu ţinea cont şi de unele opinii favorabile poziţiei României, exprimate mai ales în Franţa. Astfel, într-o telegramă, din 7 octombrie 1915, Lahovary informa pe primul ministru că Delcassé şi Poincaré considerau că «nu este bine ca România să se îmbarce într-o aventură, înainte ca Aliaţii să depună un efort serios în Orient, altminteri am avea deziluzii» [78]. Venirea lui Briand la conducerea Quai d'Orsay-ului părea să pună capăt inconsecvenţelor din politica externă a Franţei, atît de mult îndatorată, pînă atunci, iniţiativelor Petrogradului şi Londrei.

La 13 octombrie 1915, Grey a expediat o telegramă ministrului de la Bucureşti prin care promitea o armată de 200.000 de oameni dacă, astfel, poate fi asigurat concursul României – propunerea fusese decisă la reuniunea Comitetului Imperial al Apărării. Brătianu a răspuns, după două zile, că cei 200.000 de soldaţi nu sînt suficienţi pentru a permite României să se aventureze în conflict [79].

În toată această perioadă, Bucureştii au manifestat o atitudine fermă faţă de Puterile Centrale – nici un fel de tratative, doar rezistenţă la presiuni.

Barclay s-a arătat dispus, la sfîrşitul anului 1915, să cumpere disponibilităţile româneşti, dar statul să nu aibă nici un amestec în aceste cumpărături, să fie liber a cumpăra de la cine, cît şi cu ce preţ doreşte. Brătianu a răspuns că nu poate accepta o atare propunere, întrucît Anglia nu a înţeles că «asemenea proceduri nu pot decît să o discrediteze» [80] la Bucureşti. Guvernul englez a revenit, la începutul anului 1916, cu propunerea sa. Contractul s-a încheiat în ianuarie pentru 80.000 vagoane cereale, la preţul de 3.200 lei vagonul. Barclay a concesionat totul lui Chrisovelloni, care era cumnat cu A.P. Bennet, consilier şi ataşatul comercial la Bucureşti, motiv pentru care, mai tîrziu, în 1919, a fost înlăturat din cadrele active ale Foreign

76 Arh.St.Bucureşti fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 30, 1915, f.1-5 (radiogramă nr.1 433, din 5/18 august 1915); Buchanan, Sir George William, *My mission to Russia and Other Diplomatic Memories*, London, 1923, t.I, p.228-229.

77 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.N.Filodor, CCCXCVI/4 (instrucţiuni transmise de I.I.C. Brătianu lui Lahovary la Paris).

78 *Ibidem* (telegramă nr.2 845, din 7 octombrie 1915, de la Paris).

79 I.Bulei, *Arcul* ..., p.250.

80 I.G.Duca, *op.cit.*, I, p.203.

Office-ului [81]. În aceeași lună, la 22 ianuarie [82], Anglia a acordat României un ajutor de 22 milioane lire sterline.

Raporturile româno-engleze reținеau atenția membrilor Camerei Comunelor. În decembrie 1915, Sir Philippe Magnus, profesor la Londra, a formulat în Parlament o întrebare referitor la subiectul relațiilor Angliei cu România. Lordul Cecil, subsecretar de stat parlamentar la Foreign Office, a comunicat că aceste raporturi «au un caracter perfect amical» [83]. Într-adevăr, în cursul anului 1915 Anglia privise cu bunăvoință revendicările naționale ale României.

Situația militară grea a Aliaților, la începutul anului 1915, a încurajat reluarea negocierilor active cu România. Cu toate acestea, Rusia, îndeosebi, nu era receptivă la concursul României. Locotenent colonelul Christopher Birdwood Thomson, după o vizită la Stavka, raporta War Office-ului că avea convingerea că Statul Major Rus nu dorea intrarea României în război. Ofițerul superior britanic fusese numit, în noiembrie 1914, atașat militar pentru Balcani, în general, și pentru România, în special, cu reședința la București. Thomson aprecia pe români și, mai ales, politica lui I.I.C. Brătianu, de care îl lega o mare prietenie. Era un amic sincer al României și anii petrecuți la București și Iași l-au făcut să înțeleagă, cum puțini au putut să facă acest lucru, aspirațiile spre unitatea națională integrală ale românilor [84].

Cît despre Anglia, nota în *Însemnările* sale I.Gh. Duca, «ea se dezinteresa de noi (...) nu avea la București, cum nici în Balcani, nici o politică» [85]. Într-adevăr, repre-zentanții britanici din capitala României aveau instrucțiuni ca, în cazuri importante, *să susțină* poziția Legației ruseși..

Au fost trimise la Londra, încă din 1915, mai multe memorii care prezentau revendicările legitime și subliniau necesitatea *unității naționale integrale a României*. Prin aceste memorii, de care aveau cunoștință cercurile conducătoare, se explicau cauzele întîrzierii intrării țării în conflagrație, precum și greutățile de tot felul pe care le întîmpina [86]. Deși neutră, România a găsit înțelegere la autoritățile britanice în furnizarea de echipament militar sau de altă natură [87]. În Suedia, o lege interzicea tranzitul materialului de război. Cu toate acestea, ministrul acestei țări la Londra a promis lui Mișu că țara sa va facilita tranzitul, sub «condiția obținerii garanțiilor că materialul nu va fi reținut în Rusia» [88].

Legația României, mai ales prin ministrul Mișu și însărcinatul cu afaceri Mihail Boerescu, încerca să apere punctul de vedere al Bucureștilor în fața oficialităților

81 *Ibidem*, p.204.

82 L.A.Magnus, *Romania's Cause and Ideals*, London, Kegan Paul, 1917, p.111.

83 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, vol.29, 1914-1924, f.139 (telegramă nr.2 433, din 4/17 decembrie 1915, N.Mișu către Externe).

84 Lord Thomson of Cardington, *Smaranda. A Compilation in three Parts*, New York, G.N.Doran Cay, 1924; Brigadier General Christopher Birdwood Thomson, *Old Europe's Suicide* ...; idem, *Victors and Vanguished. The New Balance of Power in Central and South-Eastern Europe*, London, Jonathan Cape Ltd.; Marthe Lucie (Lahovary) Bibesco, *Le destin de Lord Thomson of Cardington suivi de Smaranda*, Préface de J.Ramsay Macdonald, Paris, Flammarion, 1932, p.67, 149.

85 I.G.Duca, *op.cit.*, I, p.237.

86 V.Fl.Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918-1940*, Iași, «Junimea», 1991, p.15.

87 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, vol.29, 1914-1924, f.104 (telegramă nr.1 900, din 3/16 octombrie 1915, N.Mișu către Externe).

88 Arh.M.Ap.N., fond 3 831, dosar f.n., Poziția 92, 1916-1917, f.145 (telegramă nr.961, de la Londra, semnată Arion).

britanice. De altfel, la 5/18 aprilie 1916, Brătianu declarase unui ministru aliat : «Eu sînt cu voi şi sînt convins de victoria voastră (...) Dacă credeţi că trebuia să mă declar pentru Germania, n-aş fi făcut-o pînă acum ? Cer, deci, încrederea dumneavoastră. Aştept de la dumneavoastră o înţelegere exactă a faptelor bazată pe sinceritate. Contradicţia care apare între unele dintre faptele mele şi unele din cuvintele mele (era după încheierea convenţiei comerciale cu Germania, n.a.) *e lucru voit şi necesar.* Trebuie să derutez partea cealaltă, pînă în ziua cînd împrejurările îmi vor permite să-mi realizez intenţiile» *(s.ns.)* [89]. Cu alt prilej, la 26 aprilie/17 mai 1916, el afirma că, «în ce priveşte intrarea României în conflictul european, principiile mele directoare sînt mereu acelea pe care le-am expus deja Quadruplei Alianţe : 1) Nu vreau să fac război pe teritoriul meu ; 2) Nu vreau să fac război contra bulgarilor : 3) Nu vreau să fac război înainte de a vedea cu ochii mei ceea ce mi s-a promis, de a avea muniţiile care îmi sînt necesare şi trupele ruse care îmi sînt indispensabile în Dobrogea, pentru a mă proteja contra unei agresiuni bulgare, în timp ce eu voi fi ocupat în altă parte. Voi *intra în război atunci cînd voi avea 75% şanse de a nu fi zdrobit*» *(s.ns.)* [90].

Îi impunea această atitudine o anumită nesincronizare între diplomaţiile Quadruplei Alianţe şi efectele negative posibile ale înţelegerii anglo-ruse în chestiunile orientale [91]. Mai mult chiar, partea rusă punea piedici transportului muniţiilor cu destinaţia România, în pofida insistenţelor lui Mişu pe lîngă Preşedintele Comisiei Ruse de la Londra [92]. Diplomatul român era convins că totul depinde de Petrograd. Guvernul ţarist, de altfel, a comunicat lui Mişu că pentru alte materiale, în afară de cel de război, singura cale liberă ar fi prin Marea de Kara şi fluviul Obi [93].

Ezitarea României de a intra în război mai devreme avea, aşadar, o triplă cauză : materială, strategică şi morală [94]. I.I.C. Brătianu accepta angajarea ţării în conflagraţie, dar pretindea garanţii pe care un stat mic, cu o dureroasă experienţă istorică, nu putea să nu le ceară.

După ofensiva lui Brusilov, din mai-iunie 1916, presiunile Antantei devin ultimative. Jocul diplomatic al propunerilor şi contrapropunerilor reîncepe. Franţa, dorind să slăbească presiunea germană la Verdun şi rezistenţa pe Somme, este cea mai interesată în angajarea României. Rusia, victorioasă în Galiţia, nu se grăbeşte. Diplomaţia ţaristă nu fusese niciodată generoasă, în timp ce armata ei se afla în ofensivă. Trupele lui Brusilov, care avansau spre Transilvania, au intrat pe teritoriul românesc la 11 iunie. Această acţiune militară a fost menită să determine România să intervină în război, dar Brătianu a respins tentaţia şi a protestat că i se violează teritoriul. Premierul român declara ministrului francez de la Bucureşti : «Rusia nu scapă nici o ocazie de a agrava lipsa noastră de încredere, principala cauză a ezitării care ni se reproşează. Ştiţi că pot obţine garanţii pe care le apreciez ca indispensabile şi pe care ceilalţi aliaţi, în frunte cu Franţa, ar trebui să mi le ofere (...). Cum doriţi

89 I.Bulei, *1916. Zile de vară*, Bucureşti, 1978, p.27-28.
90 *Ibidem*, p.28.
91 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, vol.29, 1914-1924 (telegramă nr.1/257, din 28 aprilie/11 mai 1916, N.Mişu către Externe).
92 *Ibidem*, f.256 (telegramă nr.1330, din 4/17 mai 1916, N.Mişu către Externe).
93 *Ibidem*, p.266 (telegramă nr.1 301, din 12/23 mai 1916, N.Mişu către Externe).
94 L.Claretié, *Nos frères Roumains*, Paris, Bérger-Levrault, 1919, p.25.

să intru în război, să ajut Rusia să obțină Constantinopolul, adică să ne încercuiască. Sîntem trataţi ca un inamic sau, în cel mai bun caz, sîntem suspectaţi că am fi» [95]. Cît privește Anglia și Italia, acestea se mulțumeau să urmeze linia Quai d'Orsay-ului [96]. La Londra, își amintește Matyla Costiescu Ghika, intrarea în război a României era așteptată de la o zi la alta [97].

Tratativele cu Aliații continuau. Grație eforturilor diplomației franceze, ele înaintaseră cu toată împotrivirea Rusiei la condițiile lui Brătianu ; la 17/29 iulie 1916 guvernul britanic a cerut Petrogradului să nu mai insiste pentru a impune României atacarea Bulgariei [98]. Tratativele colonelului Rudeanu la Chantilly, pentru încheierea unei convenții militare, au evidențiat lipsa de coordonare în operațiunile de pe front, ca și în cele diplomatice ale Quadruplei Alianțe.

Convenția cu Antanta s-a semnat la 4/17 august 1916 ; I.I.C. Brătianu a declarat că el acordă o importanță enormă la ceea ce va veni, nu numai pentru că spera că ar facilita realizarea dorințelor națiunii române, ci pentru că o înțelegere semnată între Rusia și România inaugura, pentru cele două țări, o nouă eră de prietenie și de încredere [99]. Convenția secretă din 4/17 august 1916 a fost însoțită de una militară [100]. Aproape toate punctele de vedere românești erau acceptate. Guvernul de la București obținea astfel *un mare succes diplomatic*, care însemna, înainte de toate, recunoașterea dreptului la unitate deplină a românilor. Dar, așa cum se va vedea mai tîrziu, punctele convenției militare nu vor fi respectate, iar cele ale tratatului politic nu vor fi luate integral în considerare la Conferința Păcii.

Declarația de război a României – după convingerea lui I.Gh. Duca – era o expunere a revendicărilor naționale, «formulată cu hotărîre și scrisă cu toată măsura și demnitatea cerută de protocolul internațional» [101]. Premierul Brătianu avea să afirme, la 14 august 1916, în Consiliul de Coroană de la Cotroceni, că s-a obținut «garantarea intereselor românești» [102], a desăvîrșirii unității național-statale. Semnarea convențiilor cu România era primul succes diplomatic al Antantei în sud-estul Europei, un rol important în perfectarea acestor documente jucîndu-l Foreign Office-ul. Din perspectiva relațiilor anglo-române era primul acord politic și militar semnat de România cu Anglia, cu urmări extrem de importante în evoluția ascendentă a acestora în viitorul imediat și îndepărtat. Convențiile deschideau perioada colaborării româno-engleze în ducerea războiului, oficialitățile de la București punîndu-și speranțe reale în sprijinul de care se va bucura, din partea Londrei, pentru obținerea unor sancțiuni internaționale a clauzelor stipulate în convenția politică [103].

Cei doi ani de negocieri au evidențiat controversele între Aliați în ce privește destinul României. Foreign Office-ul credea că o Românie întregită va opri penetrația

95 S.D.Spector, *op.cit.*, p.33.
96 I.Gh.Duca, *op.cit.*, I, p.241.
97 M.Costiescu-Ghika, *Couleur du monde*, Paris, La Colomber, tome I, 1955, p.265.
98 I.Bulei, *1916...*, p.160.
99 *DDSR, 1914-1917*, p.210 (telegramă secretă nr.605, Legația București, Ungheni, 5/18 august, 1916, semnată Poklewski-Koziell).
100 Arh.St.București, fond Casa Regală, Ferdinand, dosar, 20, 1916, f.2-6; idem, fond Președ.Cons. de Min., Miscellene, dosar 9, 1916, f.11-12.
101 I.Gh.Duca, *op.cit.*, I, p.263.
102 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.V.Antonescu, PC/4-2; Arh.Familia Brătianu, V.Msse, 1.f.1.
103 V.Fl.Dobrinescu, *Relații româno-engleze...*, p.25.

rusă spre Balcani. Pentru Quai d'Orsay, România putea fi un obstacol în calea expansiunii germane. În ce priveşte Italia, aceasta opina că România ar putea fi un aliat împotriva slavilor, meniţi să devină o forţă după înfrîngerea Austro-Ungariei. Diplomaţia ţaristă vedea în România o ţară îndepărtată de orbita economică a Germaniei şi capabilă să uşureze drumul Petersburgului spre Balcani şi mai departe. Mai presus de toate aceste considerente de oportunitate politică, *Antanta recunoştea dreptul românilor la unitatea lor de stat deplină*, care nu se putea face decît prin destrămarea monarhiei austro-ungare. Cît priveşte activitatea diplomatică a lui I.I.C. Brătianu, din anii 1914-1916, ea a fost subsumată împlinirii unui ideal drag tuturor românilor : *desăvîrşirea unităţii naţional-statale* [104]. Tenace, intransigent şi chibzuit, I.I.C. Brătianu, continuator al tradiţiilor progresiste ale diplomaţiei româneşti moderne, a dominat, prin clarviziune şi patriotism, pleiada oamenilor politici care au contribuit la făurirea României Mari. În anii marilor încercări, 1914-1916, în tratativele cu puterile Antantei, el a dovedit pricepere şi înţelepciune în perfectarea unor acte diplomatice sau militare de care era legat viitorul naţiunii române moderne.

În august 1916, atunci cînd România intra în prima conflagraţie mondială, între cele două tabere beligerante se realizase un fel de echilibru. Bătăliile sîngeroase de la Verdun, Somme şi Isonzo, precum şi ofensiva lui Brusilov demonstraseră că nici una din taberele în conflict nu aveau capacitatea să dea «lovitura de graţie» duşmanului. Toată lumea credea că de intrarea României în Antantă depindea ieşirea din acest impas. Paul von Hindenburg exprima corect această convingere atunci cînd scria : «Judecînd după situaţia militară, e de aşteptat ca simpla înaintare a României să fie hotărîtoare pentru soarta întregului război» [105].

Declaraţia de război a României a provocat în rîndurile Puterilor Centrale o adîncă deznădejde [106] – ca a agravat problemele interne ale monarhiei dualiste şi a exacerbat şi vechile tensiuni dintre austro-ungari şi germani [107].

Convenţia politică prevedea că România va intra în război pînă la 28 august, sau cel tîrziu 10 zile după ce ofensiva dinspre Salonic, proiectată să înceapă la 20 august, se declanşase împotriva Ungariei. România era obligată să îndeplinească următoarele condiţii : (Art. 2) să declare război şi să atace Austro-Ungaria, potrivit termenilor unei convenţii militare alăturate, şi să înceteze toate relaţiile diplomatice, economice şi comerciale cu Germania, Bulgaria şi Turcia : (Art. 4) să nu fortifice zona din Banat în faţa Belgradului şi să lase drum liber sîrbilor din Banat care doreau să emigreze în Serbia după război ; (Art. 5) să se abţină de la încheierea unei păci generale sau parţiale cu inamicul ; (Art.7) să păstreze secretul convenţiei pînă la încheierea păcii generale [108].

---

104 *Idem, I.I.C.Brătianu, le diplomate*, în *A.I.I.A.I.* I, 1987, p.45-57.

105 Paul von Hindenburg, *Out of My Life*, New York, 1921, vol.I, p.243.

106 Vezi Glenn Torrey, *The Romanian-Italian Agreement of 23 September 1914* în «The Slavonic and East European Review», London, July, 1966; idem; *Romania in the First World War 1914-1918*, «The Emporia State Research Studies», vol.XXIX, Number», 1981, idem, *Romania and the Belligerants 1914-1918 : Some Observations on the Sarrail Offensive at Salonic August, 1916*, în *RRII*, 1,1975, p.55-67; idem, *Romania's Decision to Intervene : Brătianu and the Entente, June-July, 1916*, în «Romanian Studies», vol.2, 1972-1973, Leiden, 1975, p.3-29.

107 Gerard E.Silberstein, *The Troubled Alliance : German-Austrian Relations 1914-1917*, Lexington Ky, 1970, capitolele 8,9,10 şi 13.

108 *1918 la Români. Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, 1983, I, p.764-765.

Cele patru puteri aliate garantau : (Art. 1) să apere integritatea teritorială a Regatului României «în toată întinderea frontierelor ei actuale» (asigurîndu-l, astfel, pe Brătianu împotriva unei cereri ulterioare de retrocedare a Dobrogei de Sud Bulgariei) ; (Art. 3) să recunoască dreptul României de a-și alipi teritoriile Austro-Ungariei dintre limitele indicate în Convenție (regiunile desemnate României corespundeau cererilor maxime ale lui Brătianu, inclusiv Bucovina de nord, pînă la Prut și Cernăuți ; (Art. 5) să se abțină de la încheierea unei păci separate sau generale, decît împreună și simultan cu România, și să aibă grijă ca la tratatul de pace teritoriile Austro-Ungariei, promise României, «să fie anexate Coroanei» acelui stat (această clauză a fost introdusă la sugestia lui Briand) [109] ; (Art. 6) să promită României aceleași drepturi pe care le au cele patru puteri aliate la preliminariile și negocierile de pace, ca și la discuțiile și chestiunile supuse deciziei Conferinței de Pace ; (Art. 7) să mențină secretul convenției pînă la încheierea păcii generale.

Convenția militară însoțitoare asigura România că Anglia și Franța își vor începe ofensiva, împotriva Bulgariei și Turciei, nu mai tîrziu de 20 august. Rusia și-a asumat sarcina de a înainta contra Ungariei dinspre nord-est și de a proteja portul Constanța cu flota sa din Marea Neagră ; ea a mai promis, de asemenea, să trimită trupe spre Dobrogea pentru a-i angaja pe bulgari. Aliații acceptau să furnizeze un minim de 300 t de provizii zilnic, care să fie transportate prin Rusia. România era obligată să acționeze cu Rusia împotriva Bulgariei, dar n-a fost inclusă nici o condiție care să ceară Bucureștilor să declare război acestei țări. Marșul împotriva Budapestei a fost rezervat exclusiv pentru români. Coordonarea între statele majore rus și român urma să fie păstrată la un minimum, iar o linie precisă de demarcație între cele două armate împiedica forțele rusești să opereze ca unități de luptă pe pămîntul românesc. Articolul XVI s-a dovedit, în final, a avea consecințe vitale, căci prevedea ca problemele de armistițiu să fie hotărîte prin acordul general între statele majore rus și român [110].

Supoziția lui Brătianu că articolul 6 conferea «o mare putere» statutului României nu era absurdă. Precedente istorice arătau că România avea motive întemeiate să nu se mai includă în categoria micilor puteri. Aderarea la Tripla Alianță din 1883 îi acordase României statut egal cu Germania, Austro-Ungaria și Italia, în sensul că niciuna nu va încheia o pace separată și toate vor participa, în mod egal, la reglementările postbelice. Nu s-au făcut nici un fel de schimbări în alianță, cînd s-au operat reînnoiri. Obligațiile României nu erau mai mici decît ale celorlalte puteri semnatare, cu excepția faptului că ea nu era pusă la curent atunci cînd apărea un *casus foederis* [111].

I.I.C. Brătianu știa de înțelegerea franco-rusă privitoare la interpretarea postbelică a alianței din 1916. Articolul 6 garanta României drepturi egale cu cele patru puteri aliate la negocierile de pace preliminare și finale. Acest privilegiu contrazicea, de fapt, formula Briand-Stürmer întrucît îi oferea șefului guvernului de la București o bază prin care să emită pretenții de egalitate la viitorul forum al păcii. Articolul 5 interzicea României, ca și Puterilor Aliate, să încheie pace separată sau generală. Aceste prescripții au cauzat disensiuni serioase cînd a venit timpul ca Aliații să-și îndeplinească promisiunile față de România.

109 S.D.Spector, *op.cit.*, p.37.
110 *1918 la Români* ...I, p.771.
111 S.D.Spector, *op.cit.*, p.38.

Articolele 1 şi 2 din convenţia militară cu România au fost îndeplinite întocmai. România a mobilizat *integral* şi la *timp*, începînd cu 15 august 1916, *toate* forţele armatei sale, adică 833.601 oameni (din care 19.843 ofiţeri şi elevi şi 813.758 reangajaţi şi trupă) [112]. Mobilizaţii reprezentau 11% din populaţia totală a ţării şi peste 20% din cea bărbătească. Ca efective au fost mobilizate : 20 divizii infanterie, 1 brigadă grăniceri, 2 divizii cavalerie, 5 brigăzi călăraşi, 4 regimente artilerie grea, 13 baterii munte de artilerie cu 113 tunuri, 20 baterii artilerie de poziţie, artileria capetelor de pod, trupe de geniu, 4 escadrile de aviaţie, marina militară, serviciul etapelor şi formaţiunilor de zonă interioară [113].

Obligaţia de a ataca Austro-Ungaria s-a efectuat precis la data fixată de 15/28 august, deşi clauza imediat următoare din convenţie – articolul III – «Aliaţii se angajează să devanseze, cu cel puţin opt zile printr-o defensivă categorică a armatelor de la Salonic» [114] nu s-a realizat. Restul clauzelor s-au îndeplinit integral încă din ziua începerii ofensivei armatelor române [115].

Nu au fost îndeplinite de Aliaţi articolele 2 şi 3, care se refereau la rolul armatei şi flotei ruse. În august 1916, ruşii nu au mai reluat ofensiva pentru a fixa rezervele austro-germane în Bucovina şi Galiţia, de unde puteau interveni cu uşurinţă pe frontul românesc [116].

Ofensiva Sarrail – articolul III – a fost departe de a fi o «ofensivă» garantată, aşa cum prevedea convenţia, şi nu s-a produs la data fixată [117].

Nerespectarea clauzelor esenţiale, în acţiunea lor pe celelalte fronturi, a permis Puterilor Centrale să mai aducă contra României încă 3 divizii infanterie din interior şi 3 brigăzi munte din regiunea frontului italian [118] – din august pînă în decembrie 1916, Puterile Centrale au trimis în România 33 divizii de infanterie (dintre care 17 germane) şi 8 divizii de cavalerie (dintre care trei şi jumătate germane) [119].

Acţiunea României a fost salutară şi a fragmentat şi mai mult forţa militară deja slăbită a Puterilor Centrale, permiţînd deschiderea unui nou teatru de operaţiuni militare. O apreciere ulterioară a generalului Ludendorff pare justificată : «În pofida victoriei noastre asupra armatei române, am devenit mai vulnerabili în evoluţia generală a războiului» [120].

Obligaţiile Aliaţilor de a-şi coordona strategia, în raport cu intervenţia românească – articolul XV al convenţiei militare – n-a fost îndeplinită.

Londra a primit cu satisfacţie decizia României de a intra în război. Suveranul englez George al V-lea a telegrafiat, la 30 august 1916, regelui Ferdinand pentru a-şi exprima satisfacţia în legătură cu gestul României [121].

Prin convenţia militară din august 1916, acţiunea României trebuie să facă parte dintr-un ansamblu de operaţiuni bine coordonate în timp şi spaţiu. A doua zi, chiar,

112 Arh.M.Ap.N., fond 5 451, dosar 3 317, 1943, Poziţia 387, f.80.
113 *Ibidem*, f.80-81.
114 *1918 la Români* ... vol.I, p.771.
115 Arh.M.Ap.N., fond 5 451, dosar 3 317, 1943, Poziţia 387, f.81.
116 *Ibidem*, f.73.
117 *Ibidem*, f.78.
118 *Ibidem*.
119 *Deutschland im Ersten Weltkrieg*, vol.2, ed.Wilibald Gutsche, Berlin, 1968, p.524.
120 *Ibidem*, p.525.
121 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.I.I.C.Brătianu, IX, 9-30.

România a rămas, sub raport militar, complet izolată și nesusținută [122]. În septembrie 1916, armatele țariste nu se deplasau din Dobrogea, iar muniția, care urma să sosească din Rusia, furnizată de anglo-francezi, întîrzia *sine die* [123]. Oficialitățile engleze depuneau, totuși, eforturi pentru a ajuta România cu arme. Căpitanul Arion anunța, în noiembrie 1916, că guvernul de la Londra a cedat 100.000 de puști, calibru englez, din comanda sa din America, cîte 3.000 pe lună [124], pentru aprovizionarea trupelor române.

La finele lui august 1916, a avut loc la War Office o consfătuire la care erau prezenți : Lloyd George, Montagu, ministrul Muniților, și generalul Robertson. Au participat colonelul Rudeanu și căpitanul Arion, care au solicitat 400 mitraliere cu accesorii, muniții și tunuri grele. Robertson a promis că va telegrafia rușilor ca, din cele 300 obuziere de 114 m/m predate de Anglia Rusiei, 100 [125] să fie cedate României, imediat. În legătură cu solicitarea de puști și muniții de artilerie nu s-a primit nici un răspuns «definitiv» [126]. Regele Ferdinand a intervenit pe lîngă suveranul Italiei arătînd că, «fără un ajutor imediat», situația armatelor române poate deveni «ireparabilă» [127].

Pentru o mai bună aprovizionare a armatelor române, cu muniții și echipament militar din Anglia, a fost atașat pe lîngă Marele Cartier General al Armatei engleze generalul de divizie adjutant Georgescu – colonelul Rudeanu rămînea, în continuare, pe lîngă Cartierul General al armatelor franceze [128].

Generalul Georgescu a efectuat, în noiembrie 1916, o vizită pe frontul armatei engleze din Franța – britanicii aveau 17 Corpuri de armată puse sub comanda lui Douglas Haig [129] – și l-a văzut, apoi, la Londra, pe noul șef al War Office-ului, Lordul Derby. Titularul Ministerului de război britanic i-a vorbit, «în termeni foarte călduroși», de armata română și l-a rugat pe generalul Georgescu să comunice guvernului de la București «asigurarea bunelor sale intenții și dorința de a contribui, din toate puterile, la realizarea idealului românilor» [130]. Georgescu a purtat discuții și cu șeful Marelui Stat Major, generalul Sir William Robertson, care s-a dovedit a fi mai puțin «înțelegător» față de situația frontului românesc [131]. Cît privește avansarea unor propuneri de pace, Georgescu, pe baza celor auzite în Marea Britanie, consemna că poporul englez «nu admite decît a face *dictată* de el inamicului, cu desăvîrșire zdrobit, oricare vor fi sacrificiile ce o vor cere de acum înainte» [132].

122 Lt.col. Ion Antonescu, *Românii. Originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, București, 1919, p.25.

123 Arh.M.Ap.N., fond 3 834, dosar f.n., 1916-1917, Poziția 720, f.31 (telegramă nr.970, din 10 septembrie 1916, generalul Iliescu către general de divizie adj.).

124 *Ibidem*, p.145 (telegramă nr.961, 11/24 noiembrie 1916, de la Londra, căpitan Arion către I.I.C.Brătianu).

125 Idem, dosar 250, 1917, Poziția 945, f.38 (t.de la Londra, 20/23sept.1916, semnată col.Rudeanu).

126 *Ibidem*.

127 *Ibidem*, f.37.

128 Idem, fond 876, dosar 292, 1916-1917, Poziția 97. (Notă a Quai d'Orsay-ului către ministrul României de la Paris, 17 octombrie 1916, semnată Philippe de Margerie).

129 Idem, fond 3 831, dosar 250, Poziția 945, f.5-8 (Raport no.10, 3 noiembrie 1916, generalul de divizie Georgescu către Marele Cartier General).

130 *Ibidem*, f.10 (Raport din 30 noiembrie 1916).

131 *Ibidem*, f.9.

132 *Ibidem*, f.10.

Semnificaţia intrării României în război era amplu comentată în Camera Deputaţilor de marele istoric N. Iorga : «Vom fi iarăşi ce am fost şi mai mult decît atît» [133]. Fostul şef de stat major al Misiunii militare franceze de la Iaşi avea să afirme, mai tîrziu, că «România a intrat în război, alături de noi, atunci cînd războiul era departe de a fi cîştigat» [134].

Modul în care România a acţionat militar, începînd cu august 1916, s-a datorat neîncrederii în sinceritatea finală a Rusiei [135], angajamentelor asumate de guvernul ţarist prin tratatele încheiate. Conducătorii români nu ignorau, de altfel, deloc ipoteza ca Aliaţii să nu-şi onoreze integral angajamentele luate în august 1916. Revelatoare în acest sens este discuţia purtată de I.I.C. Brătianu cu marchizul St. Aulaire în ajunul semnării convenţiilor. Respingînd acuzaţiile ce i se aduceau că a aşteptat «cel de al 11-lea ceas», pentru a intra în război, premierul român preciza : «Am socotit că a sosit momentul ca România să ia armele alături de voi, pentru că, după judecata mea, nu voi intra în faza decisivă a războiului, dar prin *fază decisivă* eu nu înţeleg *faza finală*. Faza este decisivă pentru că, de acum înainte, victoria Aliaţilor nu mai este îndoielnică. Dar această victorie se poate lăsa aşteptată mult timp şi poate costa încă mult sînge. Vom lupta alături de voi, săptămîni, luni, ani dacă va fi nevoie. Am amînat decizia pînă în momentul cînd ea nu mai comporta nici un risc pentru România. Dar astăzi, odată decizia luată, accept toate sacrificiile». Dreptatea judecăţii lui I.I.C. Brătianu avea să fie confirmată de toate evenimentele ce s-au derulat pînă la victoria finală [136].

Participarea armatelor române la campania din toamna anului 1916 a fost urmărită cu deosebită atenţie de ataşatul militar englez, locotenent colonelul Thomson. Acesta se arăta optimist faţă de evoluţia generală a războiului şi găsea poziţia românească «excelentă» [137]. În timpul vizitei la Cartierul Armatei de Nord, ofiţerul englez a fost însoţit de ziaristul american Stanley Washburn, care semna comentarii şi pentru cotidianul «The Times». Ziaristul american era impresionat de modul cum lupta artileria pe front şi gîndea, împreună cu Thomson, că era necesară organizarea unei propagande româneşti în ţările *Antantei*. La sugestia lui Washburn, ministrul Barclay a telegrafiat lui Grey, la Foreign Office, rugîndu-l să discute în Parlament responsabilitatea Aliaţilor faţă de România [138].

La începutul anului 1917, Anglia, cu consimţămîntul celorlalţi Aliaţi, a oferit României un credit de 40 de milioane lire sterline [139].

Nesusţinută îndeajuns din punct de vedere militar şi nepregătită suficient, România va suferi, după cum se ştie, înfrîngeri vremelnice în prima fază a războiului şi va fi, în consecinţă, constrînsă la mari sacrificii. Apatia, indecizia şi istovirea Rusiei au contribuit, cu siguranţă, la dezastrul României. Englezii şi francezii

133 Idem, fond 5 418, dosar 502, 16, 1916, Poziţia 463.

134 Idem, fond 5 417, dosar 9, 1932, Poziţia 704.

135 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 4 f.13-14.

136 V.Moisuc (ed.), *România şi Conferinţa de Pace de la Paris 1918-1920. Triumful principiului naţionalităţilor*, Cluj Napoca, 1983, p.93-94.

137 Arh.M.Ap.N., fond 5 417, dosar 2A, 1916, Poziţia 472, f.122-123.

138 I.Stanciu, *Stanley Washburn. An American War Correspondent on the Romanian Front. September-November 1916*, în *RRII*, 2, 1976, p.299.

139 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, vol.29, f.370 (telegrama nr.173, din 15 ianuarie 1917, de la Londra, N.Mişu către Externe).

trebuie să fie socotiţi ca fiind în mare parte responsabili deoarece, chiar mai mult decît ruşii, i-au împins pe români să intre în conflict şi au fost, apoi, răuvoitori şi incapabili în a-şi îndeplini obligaţiile de a mărşălui dinspre Salonic în Bulgaria [140].

Situaţia militară a României şi înfrîngerea care a urmat au dezamăgit Antanta şi au creat noi probleme militare şi diplomatice cu repercusiuni asupra situaţiei interne din cele trei mari puteri – Rusia, Franţa şi Anglia. Reproşurile diplomaţiei României adresate Aliaţilor că nu au acordat ajutorul promis – în special de la Rusia şi de la «Armata de est» franco-engleză de la Salonic – erau justificate [141]. Din cauza apropierii geografice, ponderea în ajutorarea României a căzut pe umerii Rusiei, dar Înaltul Comandament ţarist a trimis un ajutor cînd înfrîngerea acesteia devenise inevitabilă. Defecţiunea României a stîrnit indignare la Petrograd, deoarece zădărnicea planurile Rusiei de a-şi atinge principalul obiectiv în război : obţinerea controlului asupra Dardanelelor. Paul Miliukov, şeful partidului Kadet, l-a acuzat, la 14 noiembrie, pe Boris Stürmer şi cabinetul condus de el de «stupiditate sau trădare», pentru a fi antrenat România în război într-un moment atît de inoportun [142].

Înfrîngerea României a avut consecinţe şi în celelalte două mari puteri ale Antantei. Franţa, care avusese rolul esenţial în grăbirea intrării României în război, era ţinta principală a reproşurilor şi cererilor de ajutor ale Bucureştilor [143].

Cererea insistentă a Franţei, ca armata de răsărit să fie întărită, pentru a putea da ajutor României, a dus la un dezacord cu Londra şi la o confruntare violentă în sînul cabinetului de război britanic, încît istoricul american Ian Karl Tanenbaum o numeşte «una din cele mai aprige confruntări militaro-civile din Anglia în timpul războiului» [144]. Şeful War Office-ului, David Lloyd George, adeptul unei strategii «răsăritene» pentru cîştigarea războiului, scria, la 4 septembrie 1916, generalului William Robertson, şeful Statului Major Imperial, că lipsa de prevedere şi refuzarea ajutorului către România ar putea face ca această ţară să aibă soarta Serbiei [145].

În cursul a două reuniuni ale Consiliului de Război – la 9 şi 12 octombrie – Robertson, adeptul «frontului de vest», s-a împotrivit expediţiei de la Salonic şi a subliniat că România primea de la Rusia tot ajutorul necesar [146]. Consiliul de Război a aprobat, în esenţă, opiniile lui Robertson şi un ajutor simbolic ceva mai mic decît o divizie [147].

Deşi Briand intenţiona să trimită şapte divizii în Balcani, primul minstru englez Asquith a respins planul francez, sub motivul că o înaintare în Bulgaria, pentru a salva România, depăşea misiunea încredinţată iniţial Armatei de est [148]. Lloyd

140 S.D.Spector, *op.cit.*

141 G.Torrey, *Some Observations ...*, p.55-67.

142 C.Jay Smith dr., *The Russian Struggle for Power 1914-1917*, New York, 1956, p.439-440.

143 Comte de Saint-Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate. În Roumanie 1916-1918*, cap.2 şi 3 în *Marea Unire a Românilor în izvoare narative* (ed.Stelian Neagoe), Bucureşti, Editura «Eminescu», 1984, p.582-6-2.

144 *General Maurice Sarrail*, 1856-1919, Chapel Hill, N.G., 1974, p.128-129.

145 Frank Owen, *Tempestous Journey : Lloyd George, His Life and Times*, New York, 1955, p.323.

146 Glenn Torrey, *Romania's...*, Passim.

147 Hankey, 1st Baron (Maurice Pascal Alers), *The Supreme Command, 1914-1918*, London, 1961, t.2, p.555.

148 Raymond Poincaré, *Au service de la France*, Paris, 1932, vol.9, p.12.

George a cerut aprobarea propunerii franceze, punîndu-i în încurcătură pe colegii săi de cabinet, care au apreciat că *«putem fi de mult mai mult folos Românici ţinînd inamicul sub foc continuu pe Somme»* [149] (n.ns.).

În cadrul Consiliului de Război, din 24 octombrie 1916, Lloyd George i-a «acuzat» pe Joffre şi Robertson de a fi blocat ajutorul într-un moment cînd acesta ar fi putut salva situaţia. Consiliul de Război a trecut peste obiecţia lui Robertson şi a acceptat să mai trimită încă o divizie în Balcani [150]. Şeful Marelui Stat Major Britanic s-a plîns de «opoziţia» lui Lloyd George faţă de rege, premierului Asquith şi lordului Northcliffe, ministrul Informaţiilor, ultimul reproşîndu-i că îl va «ajuta» să-şi sfîrşească cariera politică, dacă «îşi mai bagă nasul în strategie» [151].

Ajutoarele, simbolice, au ajuns prea tîrziu pentru a mai putea salva România.

În continuare, politica guvernului francez în Balcani a intrat sub analiza Camerei ; Briand, pentru a-şi salva postul, a dat «vina» pe conducătorii români [152]. Remanierea guvernului, prin înlăturarea lui Joffre, nu a salvat autoritatea guvernului care, în martie 1917, şi-a prezentat demisia. Înfrîngerea României nu a fost principala cauză a căderii guvernului Briand, dar ea a servit ca pretext pentru o completă schimbare a conducerii politice şi militare a Franţei [153].

Înfrîngerea României a avut un rol şi asupra crizei politice din Anglia. Am menţionat opoziţia lui Robertson la eforturile lui Lloyd George [154]. Cel din urmă, după ce a primit rapoartele sumbre despre situaţia României, la sfîrşitul lui noiembrie, a prezentat, la Paris, în cadrul conferinţei interaliate, un memorandum în care sublinia că blocada împotriva Puterilor Centrale fusese anihilată de înfrîngerea României, al cărei petrol şi grîne intraseră în mîinile duşmanilor [155]. M. Hankey scria în *Jurnalul* său, în decembrie : «... Consiliul de Război la 12:45. Am remarcat că primul ministru era destul de potolit şi după aceea am aflat că Lloyd George dăduse un ultimatum, ameninţînd practic cu demisia, în caz că nu era reconstituit sub preşedenţia lui Consiliul de Război (...) Sîntem într-un impas intolerabil care e înrăutăţit de tragedia căderii României» [156]. Această situaţie era semnalată şi de C.P.Snow, redactor la «Manchester Guardian», într-o scrisoare adresată unui prieten la 23 noiembrie [157]. Criza s-a rezolvat prin demisia lui Asquith şi formarea unui nou cabinet ; opoziţia ceruse, în virtutea «eşecurilor diplomatice din 1915-1916» din Balcani, o «curăţire» a cabinetului [158].

Criza cabinetului Asquith din 1916 îşi avea sorgintea în evoluţiile politice din Anglia şi reprezenta doar un aspect al unei mari controverse, în problema strategiei militare, dintre partizanii frontului de est şi cei ai frontului de vest. Dar, şi în acest caz, înfrîngerea României a fost cea care a precipitat evenimentele.

149 Hankey M., *op.cit.*, t.2, p.536.
150 Frank Owen, *op.cit.*, p.324.
151 *Ibidem*, p.323-324.
152 G.Torrey, *Romania's..., Passim.*
153 *Ibidem.*
154 Viorica Moisuc, *Din arhiva istorici Românici* (X), în *Rd.I*, 2, 1978, p.133-163 (Şedinţele Secrete ale Camerei Deputaţilor din Franţa, 28-30 noiembrie 1916, Paris).
155 Gerd Herdach, *The First World War 1914-1918*, Barclay, 1977, p.27.
156 M.Hankey, *op.cit.*, p.562.
157. J.M.Mc.Ewen, *The Press and the Fell of Asquith* în «The Historical Journal», 21, nr.4 December 1978, p.870-871.
158 F.H.Hinsley (ed.), *Foreign Policy Under Sir Edward Grey*, London, 1977, p.529-531.

Intervenţia României în război s-a produs într-un moment care s-a dovedit nepriclnic armatei sale, dar favorabil Marilor Puteri aliate care îşi epuizaseră toate rezervele lor în bătăliile de la Verdun, de pe Somme şi din Galiţia. Extinderea frontului în România a dislocat forţe aproximativ egale din fiecare tabără. Campania românească a influenţat considerabil pe conducătorii şi populaţia din cele două tabere. «Entuziasmul» victoriei asupra României a stîrnit ambiţiile Berlinului şi Vienei, care doreau să ducă un război *à outrance*. Totodată, atmosfera psihologică, rezultată în urma defecţiunii României, nu mai era prielnică iniţiativelor de pace din decembrie 1916 - ianuarie 1917, nici punctului de vedere al conducătorilor Antantei, de la care nu se aşteptau la concesii, din moment ce se aflau într-o situaţie militară stînjenitoare.

Tragedia României a produs multă simpatie în Anglia şi, prin apelurile adresate de regina Maria rudelor de la Curte, a stîrnit mînia şefului War Office-ului, David Lloyd George [159]. Înfrîngerea României a transformat avertismentele acestuia în profeţii şi promisiunea de a se instala o conducere fermă într-o perspectivă îmbucurătoare.

Noul prim ministru englez, David Lloyd George, era de părere că România trebuia să se întregească din punct de vedere teritorial. În ianuarie 1917, el îi declara lui Mişu că ţara sa consideră România «un aliat important» şi «va face toate eforturile pentru a-l ajuta eficace, mai ales prin mijloacele de a primi muniţii». Şeful cabinetului britanic îşi exprima convingerea că «românii vor redeveni stăpîni pe ţara lor şi îşi vor realiza *idealul naţional*», Anglia rămînînd «protectoarea sinceră a micilor ţări» (n.ns.) [160].

Problemele româneşti reţineau şi atenţia altor oficialităţi britanice, precum şi a opiniei publice. Dar era nevoie de organizarea unui serviciu de propagandă la Londra, care să înlăture şi reţinerile care afectau bunul mers al raporturilor bilaterale. De necesitatea unui astfel de serviciu era convins, în primul rînd, Take Ionescu, care la 18 aprilie/1 mai 1918, scria : «Trebuie să trimitem oameni care să facă propagandă în Franţa, *Anglia*, în Italia, în America şi, după revoluţie, în Rusia» (*n.ns.*) [161]. Cunoscutul om politic român proiecta un voiaj în străinătate convins fiind că, odată ajuns la Londra, ar «putea aduce încă mari servicii cauzei noastre» [162].

Ministrul Mişu comunica, în aprilie 1917, că, «prin concesii în problema evreiască, noi ne-am putea cuceri sprijin, în chestiunile principale, din S.U.A. şi Anglia, unde elementul evreiesc joacă un rol preponderent» [163]. De altfel, deputatul King a chestionat, la 9 mai 1917, guvernul în această direcţie în Camera Comunelor. Lordul Cecil i-a răspuns că problema sta în «atenţia regelui şi guvernului României şi că nu e de dorit de a face, în acest moment, declaraţii la acest subiect». După interpelare, Mişu l-a întîlnit pe Lordul Cecil, de la care a aflat că «guvernul Majestăţii Sale Britanice doreşte ca această chestiune să fie reglementată» [164].

---

159 Arh.M.Ap.N., fond 3 831, dosar 250, 1916-1917, Poziţia 945, f.11-12 (Raport nr.17, către Marele Cartier General, de la Londra, 20 decembrie 1916, semnat general adjutant Georgescu).

160 *Ibidem*, f.374 (telegrama nr.74, din 8/21 ianuarie 1917, de la Londra, N.Mişu către Take Ionescu).

161 V.Fl.Dobrinescu, *Relaţii româno-engleze* ..., p.26.

162 I.G.Duca, *op.cit.*, III, p.110.

163 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, vol.29 (telegramă nr.1 293, din 29 aprilie 1917, de la Londra, N.Mişu către Externe).

164 *Ibidem*, f.432 (telegramă nr.1 440, din 10 mai 1917, de la Londra, N.Mişu către M.A.S.-Iaşi).

Greutăţile pe care le întîmpina armata română nu au rămas fără ecou la Londra. Lordul Cecil a vorbit în Camera Comunelor despre evacuarea teritoriului naţional, reparaţii şi eliberarea românilor de sub dominaţia străină. El a declarat formal că *«Anglia a angajat onoarea sa şi că ţine să-şi îndeplinească angajamentele sale faţă de toţi aliaţii»* (s.ns.) [165].

La începutul anului 1917, au ieşit în evidenţă dificultăţile colaborării armatei române cu cele ruse [166]. Numeroase furnituri şi materiale de război, circa 43.000 de tone [167], expediate, în perioada ianuarie-septembrie 1917, prin Kola şi Arhanghelsk, nu au putut ajunge în România.

În concordanţă cu decizia de a rămîne beligerant şi de a-şi afirma statutul unui aliat egal, I.I.C. Brătianu a fost prezent la Conferinţa interaliată de la Petrograd din ianuarie-februarie 1917, chiar dacă nu fusese invitat. Premierul român a cerut ajutor, dar a primit numai cuvinte de consolare din partea legaţiei Franţei şi a rămas dezolat de atitudinea Statului Major Rus [168]. Şeful guvernului român a revenit la Petrograd, în mai 1917, încercînd, din nou, să-şi asigure asistenţă militară. A purtat discuţii cu membrii guvernului provizoriu care, ca şi el, hotărîseră să rămînă în război. De această dată, a avut, din nou, de înfruntat defetismul şi chiar dispreţul la efortul de război al României, în special din partea ministrului de externe Miliukov, care n-a făcut nici un secret din preferinţa sa pentru Bulgaria. Brătianu a aflat despre intenţiile Sovietului din Petrograd de a încheia o pace fără anexiuni. Miliukov a căutat să-l asigure că «programul» Sovietelor nu implica guvernul provizoriu, dar diplomatul român nu a fost convins de acest lucru [169].

Reîntors la Iaşi, I.I.C. Brătianu a mărturisit colaboratorilor săi că Rusia se îndrepta spre pace şi că România nu mai putea conta pe sprijinul ei. Declaraţia de război a S.U.A., din aprilie 1917, nu avea o importanţă practică pentru România, întrucît soarta ei era legată de Rusia, îndeosebi, şi de aceea a aliaţilor apuseni. Din aceste motive, Brătianu s-a gîndit, în continuare, la noi negocieri cu Aliaţii, care să-i permită libertatea de mişcare şi păstrarea valabilităţii tratatelor din august 1916.

Cu toate aceste lipsuri şi greutăţi, dînd dovadă de calităţi remarcabile şi de dragoste pentru pămîntul strămoşesc, armatele române au obţinut, în vara anului 1917, strălucite victorii asupra trupelor germane, bătălia de la Mărăşeşti fiind apreciată drept «cea mai strălucită pagină din analele militare româneşti» [170].

Victoriile obţinute de armatele române în vara anului 1917 au primit o înaltă apreciere în ziarele engleze, precum şi din partea a numeroşi oameni politici din Anglia. Lorzii Roberts şi Cecil subliniau, în declaraţiile lor, «serviciile splendide ale guvernului şi armatei române», «Daily Graphic», «L'Enock Telegraph», «Liverpool Daily», «The Teachers World», «Morning Post» comentau serviciile[171] aduse

165 *Ibidem*, f.433 (telegramă nr.1 486, din 15 mai 1917, de la Londra, N.Mişu către M.A.S.Iaşi).
166 *B.A.R.*, Arh.General Rudeanu, I.Msse, 1, vol.III, p.636-637.
167 *Ibidem*, p.697.
168 S.D.Spector, *op.cit.*, p.43.
169 *Ibidem*.
170 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371,4 705, f.18.
171 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, 1914, vol.90, f.10 (telegramă nr.240/61, 3 noiembrie 1917, de la Londra, maior Arion către I.I.C.Brătianu); vezi şi C.Botoran, Olimpiu Matichescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului naţional unitar*, Cluj-Napoca, Ed.Dacia, 1980.

de armată taberei Antantei şi atenţionau, totodată, asupra necesităţii ajutorării imediate materiale şi militare a României. La rîndul său, David Lloyd George, într-un discurs din 12 noiembrie 1917, rostit la Paris, evidenţia lipsa de coordonare a concepţiei şi execuţiei strategice a Aliaţilor, intuind parcă viitorul situaţiei militare a României [172].

Ofiţeri superiori britanici şi-au exprimat şi ei admiraţia faţă de eroismul ostaşilor români. Între aceştia, colonelul Lozecok şi generalul de Candolle, care îi mărturisea lui Take Ionescu : «Dumneavoastră aveţi dreptul de a fi mîndri. Soldaţii dumneavoastră sînt admirabili» [173]. Aceleaşi aprecieri găsim şi într-o scrisoare, din 20 august 1917, expediată de Charles Calwell colonelului Rudeanu, care conţinea felicitări la adresa armatelor române pentru modul «cum au fost conduse şi s-au bătut» [174].

Aniversarea unui an de la intrarea României în război a prilejuit trimiterea unei telegrame lui I.I.C. Brătianu din partea şefului cabinetului britanic, David Lloyd George. Se exprima admiraţia sinceră pentru «suferinţa şi curajul eroic de care a dat dovadă poporul român în timpul unui an de încercări aproape fără precedent» ; la Londra se aprecia că «reconstituirea armatei, rezistenţa îndîrjită şi de neprețuit pe care o opune în prezent inamicului, în condiţii de excepţională dificultate, constituie un exemplu măreţ de tărie pe care libertatea o inspiră unui popor liber» [175]. Rezistenţa şi victoriile din iulie-august 1917 au determinat oficialităţile engleze să devină mai binevoitoare faţă de România [176].

Între timp, nu a rămas fără ecou în Anglia propaganda desfăşurată de unii oameni politici şi de cultură, îndeosebi de către cei încadraţi în «Asociaţiunea profesorilor universitari din România» [177]. Nici una din revendicările naţionale nu a fost trecută cu vederea ; ele au fost apărate cu căldură şi prin solide argumente ştiinţifice. S-au publicat cărţi, broşuri, hărţi, care au fost trimise personalităţilor politice aliate şi s-au organizat numeroase conferinţe. Ca rezultat al acestor eforturi, s-a creat la Londra, în august 1917, *The Anglo-Roumanian Society* [178], care a jucat un rol important în promovarea raporturilor bilaterale, în cunoaşterea de către naţiunea engleză *a aspiraţiilor spre unitate ale românilor.* Din societate făceau parte personalităţi din lumea ecleziastică, politică, literară şi economică, precum arhiepiscopul de Canterbury, vicontele Bryce, lordul Hugh Cecil, lordul Dunedin, fost ministru, episcopii de Londra, Oxford şi Winchester, cancelarii universităţilor din Londra şi Oxford, lord Gladstone, lord Bessborough, W. Steed, R.W. Seton Watson, A.W.A. Leeper (primul secretar al societăţii), dr. Madge, profesorul Murray şi alţii. Societatea a popularizat prin presă revendicările românilor şi a organizat numeroase mitinguri în care a apărat dreptul lor legitim la unitate naţională deplină. La mitingul

172 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, 1914, vol.90, f.5 (telegramă nr.234/111, din 2 noiembrie 1917, de la Londra, maior Arion către I.I.C.Brătianu).

173 V.Fl.Dobrinescu, *Relaţii româno-engleze* ..., p.27-28.

174 Great Britain, P.R.O. *F.O.* 371,2 892, f.175 (telegramă nr.319, de la *F.O.*, 26 august 1917, orele 11.45 p.m., către Sir G.Barclay).

176 Arh.M.Ap.N., fond 5 417, dosar 199/122, 1917. Poziţia 488 (raport nr.19, 3 mai 1917, semnat lt.col. Ion Trăilescu).

177 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.Take Ionescu, XCVIII/8/4 (raport către Ministerul Finanţelor, f. 104-105).

178 «The New Europe», No.41, 4 octombrie 1917, p.383-384.

din 7 decembrie 1917, din *The Manson House,* condus de Hugh Cecil, Edward Carson asigura naţiunea română de sprijinul Anglici : «our war is their war» [179]. Sub patronajul reginelor Alexandra şi Maria s-a constituit *The National Romanian Fund a British Movement to help Roumania,* pusă sub conducerea contelui de Rosebery. Generalul Iliescu a organizat, împreună cu Mişu, un serviciu de presă şi informaţii care era sprijinit, în mod special, de Lordul Derby, şeful War Office-ului.

Opinia publică britanică a fost informată despre revendicările naţionale ale românilor şi printr-o serie de lucrări ale căror autori, englezi sau români, atrăgeau atenţia asupra luptelor seculare pentru unitate. În această direcţie, se solicita sprijinul diplomatic al Anglici care trebuia să recompenseze eforturile de război ale României şi marile sale sacrificii umane şi materiale. Încă din anii 1916-1917, la librăria *Hodder and Stoughton* din Londra, au apărut lucrările lui A. Herşcovici Hurst [180], A.W.A. Leeper [181] şi David Mitrany [182] ; tot în anul 1917, L.A. Magnus a publicat la Londra *Romania's Case and Ideals* [183], iar Lady Dorothy Kennard a prezentat, într-un jurnal [184], amintiri şi reflecţii despre poporul pe care-l cunoscuse în perioada 1915-1917. În anii terminării primei mari conflagraţii, *Societatea Anglo-Română* a tipărit lucrarea *Romania and the Romanians* a lui Agnes Murgoci, născută în Australia ; Yvonne Fitzroy şi-a tipărit amintirile la o editură londoneză [185].

Dintre aceste lucrări, cele semnate de Leeper şi Mitrany au beneficiat de o audienţă mai largă, atît în Europa cît şi în America. Faptul este cu atît mai important cu cît A.W.A. Leeper lucra la Intelligence Department din cadrul Foreign Office-ului şi, ulterior, a fost folosit de diplomaţia britanică ca expert la Conferinţa Păcii de la Paris. Primul, de altfel, a mai tipărit *Rights and Wrays of Romanian Race,* unde sublinia că România a ales «calea justiţiei» şi, drept argument, consacra majoritatea paginilor luptei transilvănenilor pentru unitate naţională. Mitrany afirma, în lucrarea amintită, că mai mult de jumătate din numărul total al românilor se află sub stăpînire străină, Transilvania fiind «o sursă permanentă a vitalităţii naţionale a României» [186].

Două personalităţi engleze s-au impus, în mod deosebit, în anii primului război mondial, prin acţiunile de apărare a drepturilor naţionale româneşti. Cea dintîi a fost cunoscutul istoric şi publicist R.W. Seton Watson care a stabilit, încă din primii ani ai secolului al XX-lea, strînse legături cu exponenţii luptei naţionale din Transilvania [187]. În timpul vizitelor întreprinse în Imperiul austro-ungar, R.W. Seton Watson a dezvăluit racilele monarhiei dualiste şi a apărat lupta naţionalităţilor, îndeosebi a românilor transilvăneni [188]. Cea de a doua personalitate a fost H. Wickham Steed,

179 Idem, vol.V, 13 decembrie 1917, p.288.

180 *Romania and Great Britain,* London, 1916. Prefaţa cărţii a fost scrisă de Sir Thomas Dunlop, Lordul Prevost din Glasgow.

181 *The Justice of Romania's Cause,* London, New York, Toronto, 1917.

182 *Great Romania: A Study in National Ideals,* London, Toronto, 1917.

183 London, Kegan Paul.

184 *A Romanian Diary, 1915, 1916, 1917,* London, W.Heinemann, 1917.

185 *With the Scottish Nurses in Romania,* London, John Murray.

186 D.Mitrany, *op.cit.,* p.5.

187 *B.A.R.,* Msse, fond O.Goga, S 73.188. Cluj-Napoca, Ed.Dacia, p.178-180.

188 Şt.Pascu, C.G.Marinescu, *Răsunetul internaţional al luptei românilor pentru unitate naţională,* Cluj-Napoca, Ed.Dacia, p.178-180.

proprietar al revistei «The Review of Reviews» şi director al cunoscutului ziar conservator «The Times». Cei doi publicişti au informat exact opinia publică engleză despre lupta naţionalităţilor asuprite din monarhia dualistă, datele furnizate de el fiind de un mare ajutor experţilor englezi la Conferinţa Păcii de la Paris.

Dintre revistele apărute la Londra în perioada primului război mondial s-a impus, prin apărarea permanentă a drepturilor istorice ale poporului român, «The New Europe», în paginile căreia găsim alături articolele lui R.W. Seton Watson [189] şi W.Steed, cîteva contribuţii datorate unor personalităţi din ţară care s-au ilustrat în lupta pentru realizarea *idealului naţional integral*. Astfel, N. Iorga [190], Take Ionescu [191], Octavian Goga [192], N. Lupu [193], D. Drăghicescu [194], Ion Pelivan [195]. Alte articole, semnate de Bessie Take Ionescu [196], D.N. Ciotori [197], Al. Severus [198], Belisarius [199], L.M.Magnus [200], G. Herron [201], au în vedere aceeaşi problematică. Revista mai cuprindea comentarii referitoare la situaţia politică şi militară a României [202],

189 H.Hanak, R.W.Seton Watson, *The New Europe and The Romanians* în *Anglo-Romanian Relations After* 1821, p.167-181; din articolele lui Scotus Viator amintim *The Romanians of Hungary* (vol.I, No.1, 19 octombrie 1916, p.20-27); *A Prophet of Defeat* (vol.I, No.8, 7 decembrie 1916, p.255-256); *Magyar Forgers in England* (vol.II, No.14, 18 ianuarie 1917, p.16-23); *Mr.Seton Watson's Reply* (vol.II, Suplement, 1 februarie 1917); *The Treaty with Austria* (vol.XII, No.153, 18 decembrie 1919, p.225-229); *Four Treaties and a Conference* (vol.XV, No.183, 22 aprilie 1920, p.32-39); *The Little Entente* (vol.XVII, No.209, 14 octombrie 1920, p.2-9).

190 *Romania and the West* (vol.I, No.13, 11 ianuarie 1917, p.387-394); *Thoughts on Romanian Policy* (vol.XIII, No.157, 16 octombrie 1919, p.10-14); *The Problem of the Danube. A Romanian View* (vol.XVI, No.205, 15 iulie 1920, p.230.233).

191 *Greatest Danger* (vol.III, No.31, 17 mai 1917, p.129-131).

192 *The Achievement of Romanian Unity* (vol.IX, 9 ianuarie 1919, p.290-295).

193 *Romania Irredenta* (vol.V, No.61, 13 decembrie 1917, p.274-278).

194 *Hungary and the Non Magyar Peoples* (vol.VII, No.80, 25 aprilie 1918, p.38-41); *Is Britain at War with Austria* ? (vol.IV. No.41, 11 octombrie 1917, p.403-407).

195 *Situation in Bessarabia* (vol.XIII, No.165, 11 decembrie 1919, p.262-266).

196 *Romania's Choice* (vol.III, No.39, 12 iulie 1917, p.399-403).

197 *Bessarabia* (vol.III, No.82, 9 mai 1918, p.82-84).

198 *The Building of Greater Romania, I* – (vol.IV, No.41, 26 iulie 1917, p.45-51); idem, *II* (No.42, 2 august 1917, p.76-83).

199 A.W.A.Leeper, *The Bessarabian Question* (vol.V, 10 ianuarie 1918, p.405-411); *A New Russo-Romanian Alliance* (vol.VI, No.74, 14 martie 1918); *Romania in Extremis* (vol.VI. No.70, 14 februarie 1918); *The Romanians' Peace Treaty* (vol.VII. No.87, 13 iunie 1918, p.203-207).

200 *Romania's Cause and Ideal* (vol.V, 10 ianuarie 1918, p.93).

201 *The New Romania* (vol.XII, No.155, 2 octombrie 1919, p.282-284).

202 *The Question of the Banat* (vol.X, No.122, 13 februarie 1919, p.97-103); *The New Romania* (vol.X-XI, No.129, 3 aprilie 1919, p. 291-293); *A New Explanation of Romania's Defeat* (vol.II, No.26, 12 aprilie 1917, p.407-409); idem, No.28, 26 aprilie 1917, p.62-64); *Further Light on Romania's Defeat* (vol.II, No.29, 3 mai 1917); *Romania's War Anniversary* (vol.IV, No.41, 26 iulie 1917, p.171-173); *The Annexation of the Dobrodgea* (vol.VI, No.10, 28 martie 1918, p.327-333); *Protest of Romanians in Exile against the Treaty of Bukarest* (vol.VII, No.88, 20 iunie 1918, p.227-229); *Romania, Yesterday and Today* (vol.VII, No.100, 12 septembrie 1918, p.215); *The Situation in Romania* (vol.I, No.4, 9 noiembrie 1916, p.125); *A National Ministry in Romania* (vol.I, No.12, 4 ianuarie 1917, p.384); *Romania's Doons. A Voice from Budapest* (vol.III, No.37, 28 iunie 1917, p.342-343); *Transylvania and Macedonia* (vol.VI, No.73, 7 martie 1918, p.254-256); *Religious Persecutions in Transylvania* (vol.XI, No.139, 12 iunie 1919, p.200-205); *Magyar Propaganda against Romania* (vol.XI, No.133, 1 mai 1919, p.68-69); *Romanian Party Politics* (vol.XII, No.150, 28 august 1919, p.168); *The Romanians of Hungary* (vol.IX, No.112, 5 decembrie 1918, p.186-187); *Declaraţia de la Alba-Iulia* (idem, 19 decembrie 1918, p.235-236).

raporturile ei cu Marile Puteri [203], semnificaţia apariţiei Micii Înţelegeri [204] în viaţa diplomatică europeană.

Comitetul pentru studierea ţelurilor războiului a organizat la Leeds un miting la care a luat cuvîntul Asquith, şeful Partidului Liberal. El a declarat că pacea viitoare «trebuie să recunoască tradiţiile istorice, aspiraţiile şi libertatea popoarelor» şi s-a pronunţat pentru un sistem internaţional care să «garanteze un fundament stabil şi o dezvoltare independentă a marilor şi micilor state» În acest context, Asquith a vorbit de *«justele revendicări ale Românici»* (s.ns.) [205].

Dezideratele naţionale româneşti au stat, de asemenea, în centrul preocupărilor unei misiuni diplomatice britanice care s-a deplasat pe continentul nord-american. În timpul vizitei, Misiunea Balfour a încunoştiinţat diplomaţia americană asupra intenţiilor Angliei în legătură cu viitorul României care, după opinia Foreign Office-ului, trebuia «să intre în posesiunea unei minime părţi din teritoriile ruseşti şi de pe zona de frontieră ungară, care sînt de o parte şi de alta locuite de români» [206]. Balfour era însoţit de generalul Bridges şi colonelul Goodwin [207]. Reîntors la Londra, Arthur James Balfour a rostit, la 6 noiembrie, un interesant discurs în Camera Comunelor, care a fost reprodus de marile cotidiene americane. Discursul a reţinut atenţia românilor americani care, la 14 noiembrie 1917, i-au adresat autorului o scrisoare, exprimîndu-şi, însă, nemulţumirea faţă de faptul că ministrul de externe britanic nu acordase suficient spaţiu problemelor româneşti într-un context ce menţiona şi alte popoare aflate sub dominaţia Imperiului austro-ungar. Arătînd că România a intrat în război «pentru eliberarea celor oprimaţi», scrisoarea dădea glas dorinţei transilvănenilor nord-americani de a se alătura la patria mamă, ca «România să fie cum a fost» [208]. La 13 decembrie, R. Graham răspundea la scrisoarea dr. Epaminonda Lucaciu arătînd că a fost însărcinat, de secretarul de stat al Foreign Office-ului, să răspundă că respectivul discurs nu a fost corect reprodus în «New York Times» – pasajul corect era formulat în felul următor: «Ce este imperialist în a spune că românii trebuie să se afle sub drapelul românesc ?» [209].

Ulterior, *Memoriul Balfour,* intitulat *Reglementarea Păcii în Europa,* prevedea constituirea unei Românii Mari în sud-estul continentului [210] ceea ce îndrituia speranţele legitime a milioane de români aflaţi în afara graniţelor statului naţional.

În vara anului 1917, ziaristul Stanley Washburn a continuat să informeze oficialităţile americane despre situaţia României. La 28 august, el se adresa senatorului Elihn Root, spunîndu-i că Aliaţii «au o mare obligaţie morală faţă de

203 *Russian Policy towards Romania* (vol.V, Supplement, 27 decembrie 1917, p.I-II).

204 *A «Little» Entente* (vol.XVI, No.203, 2 septembrie 1920, p.192).

205 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, vol.29. 1914-1924, f.448 (telegramă nr.3 287, din 14 septembrie 1917, N.Mişu către M.A.S. – Iaşi).

206 Col.House, *Papières intimes,* tom.III, Publiés par Ch.Seymour, Paris, Payot, 1930, p.58.

207 Gelfand, L.E., *The Inquiry American preparations for Peace, 1917-1919,* New Haven and London, Yale University Press, 1963, p.12-14; *The Balfour Visit. How America Received her dinstinguished guest and the significance of the conferences in the United States in 1917,* Edited by Charles Hanson Towne, New York, George H.Doran, 1917, p.16-17.

208 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371,2 895, Balkans, f.216-217; vezi şi V.Fl.Dobrinescu şi Sorin Pârvu, *Some Contributions of the Romanian National Mission in the United States of America (1917-1918),* în *AIIAI,* tom. XIX, 1982, p.141-152.

209 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371,2 895, Balkans, f.218.

210 David Lloyd George, *Mémoires de guerre,* tome.II, Paris, Fayard, 1935, p.329.

România» şi că trebuie să facem «orice efort compatibil cu legalitatea pentru a ajuta acest aliat mic şi valoros». Washburn considera că trebuie făcute toate eforturile pentru a ajuta România, deoarece «sacrificiile şi buna ei credinţă în această luptă nu sînt înţelese de toată lumea». În caz contrar, avertiza ziaristul american, n-ar fi exclus ca, «în perioada de tîrguială şi compromis care, sigur, va avea loc la Conferinţa de Pace, România să poată deveni ţapul ispăşitor» [211]. La 7 septembrie, Washburn, printr-un raport detaliat, s-a adresat secretarului de stat, Lansing, el sugerînd că la Washington «trebuie să existe o înţelegere cît mai completă a ansamblului situaţiei şi psihologiei româneşti» [212]. Washburn solicita ajutorul oficialităţilor americane pentru România, ţară care a intrat în război «cînd putea să acţioneze avînd o oarecare siguranţă că se poate apăra şi că are sprijinul marilor săi aliaţi». «Românii – constata Washburn – au ajuns aproape la capătul puterilor şi încrederii (...) şi o întîrziere acum, chiar şi de cîteva săptămîni, poate să aibă cele mai dezastruoase consecinţe» [213] pentru ţara lor.

La 22 noiembrie, regele Angliei se adresa suveranului român, printr-o telegramă, apreciind că, «în aceste clipe de grea încercare» şi «faţă de rezistenţa eroică şi fermă» a armatei române, cabinetul de la Londra va face «tot ce-i stă în putinţă, împreună cu Aliaţii» pentru a-i asigura «asistenţă financiară şi materială» [214].

Situaţia militară a României la sfîrşitul anului 1917, în care aprovizionarea cu materiale de război [215] şi cooperarea cu armata rusă au reprezentat factori esenţiali, au dus, în final, la angajarea negocierilor cu Comandamentul Puterilor Centrale în vederea încheierii unui armistiţiu. Un tablou similar prezenta, la 7 decembrie 1917, la Paris, Victor Antonescu şefului Quai d'Orsay-ului. «Ministrul Antonescu, care a venit să mă vadă – nota în *Însemnările* sale Aristide Briand –, se plînge că de şase luni nu s-a făcut nimic pentru a ajuta armata, ceea ce era posibil din partea Comandamentului Rus» [216].

Faţă de încheierea armistiţiului pe frontul oriental, guvernul englez s-a arătat, la început, oarecum nedumerit. Totuşi, la 21 decembrie 1917, cei patru miniştri aliaţi, Sir George Barclay, Charles Vopicka, marchizul St. Aulaire şi baronul Fasciotti, recunoşteau «extrema gravitate a situaţiei în care se află România». Cîteva luni mai tîrziu, la 1/14 mai 1918, Puterile Aliate şi Asociate, prin reprezentanţii diplomatici acreditaţi la Iaşi, declarau că, «încă de pe acum, ei consideră ca nule şi neavenite toate clauzele acestei păci care sînt contrare cu principiile a căror violare a constrîns Antanta de-a lua armele» [217]. Desigur, exista o diferenţă de nuanţă între armistiţiu şi pacea separată, dar, în situaţia revoluţiei ruseşti şi în neputinţa vădită de a primi ajutor din altă parte, cea de a doua era consecinţa fatală a celei dintîi [218].

---

211 Arh.St.Bucureşti, fond Microfilme S.U.A., Rola 681, c.40-41.

212 *1918 la Români* ... vol.II, p.962-980.

213 *Ibidem*, p.978.

214 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, Balkans, 2 892, f.379 (telegramă nr.452, *F.O.* către Sir G.Barclay, Iaşi, 22 noiembrie 1917).

215 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, 1914, vol.90, f.5.

216 G.Suarez, *Briand Sa vie – Son Oeuvre avec Son Journal et de nombreux Documents inédits*, tom.IV, 1916-1918, Paris, 1940, p.334.

217 V.Moisuc, (ed.) *op.cit.*, p.178.

218 Gh.Brătianu, Acţiunea politică şi militară a României din 1919 în lumina corespondenţei diplomatice a lui *I.I.C.Brătianu*, Bucureşti, 1940, p.29.

Într-un document de epocă se scria : «o situaţie asemănătoare cu aceea a României s-ar găsi dificil în istorie. Ea nu poate fi judecată după noţiuni ordinare. Teritoriul nostru fiind ocupat şi forţele militare anihilate prin ruşi, singura noastră şansă de salvare este *victoria Aliaţilor*(...) aceste reflecţii sînt impuse prin ceea ce s-a petrecut atunci cînd am luat decizia semnării armistiţiului ca şi în numeroasele cazuri în care bunăvoinţa Aliaţilor nu a reuşit să se transforme din timp în efecte utile» [219].

Iniţial, Cabinetul de Război britanic a confirmat, pur şi simplu, că nu putea accepta o pace separată cu germanii şi a căzut de acord că românii ar trebui să contacteze cît mai curînd posibil pe unii lideri ruşi care erau pregătiţi să continue lupta [220]. Balfour s-a interesat, apoi, în ceea ce priveşte politica britanică faţă de România. Pînă atunci, guvernul de la Londra încercase să ţină armata română în «ostilitate activă» faţă de duşman, dar a fost forţat să se alăture armistiţiului acceptat de ruşi [221]. Faţă de evoluţia evenimentelor, guvernul britanic a trebuit să-şi reconsidere poziţia. Armata română, au apreciat membrii Cabinetului de Război la 10 decembrie 1917, este atît de «neajutorată» încît guvernului de la Iaşi ar trebui să i se permită să încheie o pace separată [222]. Cu toate acestea, ambasadorul englez la Paris, Lordul Derby, mărturisea lui V. Antonescu, ministrul din capitala Franţei, că Anglia era «puterea care se opunea» faţă de situaţia intervenită «la recunoaşterea calităţii de *ţară aliată a României*» (s.ns.) [223]. Existau în Marea Britanie numeroşi oameni politici care înţelegeau situaţia fără ieşire în care se găsise România la sfîrşitul anului 1917. Astfel, Departamentul de Propagandă [224], creat la începutul anului 1918 şi condus de lordul Northcliffe, a sprijinit pînă la capăt lupta pentru unirea politică a tuturor românilor. La rîndul său, regele George al V-lea îşi exprima compasiunea faţă de situaţia grea a României, ca urmare a încheierii armistiţiului cu Puterile Centrale, şi admiraţia faţă de eroicele fapte de arme ale armatei române [225]. Într-un mod asemănător, se pronunţa şi premierul David Lloyd George, care recunoştea «dificultăţile crescînde» ale situaţiei României. În perspectivă el îşi exprima speranţa că «statornicia şi curajul moral ale guvernului şi poporului român vor fi pe deplin răsplătite» [226].

Declaraţiile lui David Lloyd George, din 5 ianuarie 1918, au constituit obiectul unor comentarii ale miniştrilor Greciei, României şi Serbiei – I. Gennadios, N. Mişu, I. Iovanovic – acreditaţi la Londra. Cei trei diplomaţi considerau că, la încheierea tratativelor de pace, baza «trebuie să fie cea a principiului naţionalităţilor», principiu care trebuia aplicat «complet şi echitabil» faţă de toate popoarele. Pacea viitoare în Balcani – spuneau cei trei diplomaţi – «nu va putea fi dreaptă şi durabilă decît dacă se va face dreptate tuturor popoarelor» [227].

Situaţia grea a României, de la începutul anului 1918, a fost analizată corect şi de comentatorii ziarelor britanice. «Naţiunea română, nota în comentariul său cores-

219 Arh.St.Bucureşti, fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 44, 1919, f.1-2.
220 Kettle Michael, *The Allies and the Russian Collapse. March 1917 - March 1918*, London, André Deutsch, 1981, p.122.
221 *Ibidem*, p.183-184.
222 *Ibidem*.
223 Gh.Brătianu, *Acţiunea* ..., p.32.
224 V.Fl.Dobrinescu, *Bătălia* ..., p.18.
225 Great Britain P.R.O., *F.O.* 371, Balkans, 3 140, f.201.
226 *Ibidem*, f.197.
227 Arh.St.Bucureşti, fond Microfilme Anglia, Rola 386, c.616-618.

pondentul ziarului «The Times», Brown, este dornică să continue lupta. În special armata de pe front nu crede în posibilitatea unei păci nevictorioase cu inamicul după îngrozitorul sacrificiu de la Mărăşeşti şi Oituz». Brown considera că, după încheierea armistiţiului de către ruşi, nu mai rămînea altceva românilor decît să facă acelaşi lucru şi opina că oamenii politici de la Iaşi apreciau începerea tratativelor cu Puterile Centrale *«ca o măsură pur militară, dictată de împrejurări şi lipsită de vreo importanţă politică. România intenţionează şi este hotărîtă să fie credincioasă Aliaţilor»* (s.nn.) [228]. De la Londra, ministrul Mişu transmitea că unele cercuri politice engleze erau convinse că *România nu putuse rezista* [229]. De asemenea, colonelul Walton, şeful Misiunii engleze de transporturi feroviare în România, adresa reginei Maria un mesaj din care reieşea atitudinea «foarte favorabilă» pe care a constatat-o faţă de România, la reîntoarcerea sa în Anglia ; membrii fostei misiuni, transmitea Walton, «se străduie să facă mai bine cunoscute sacrificiile României poporului britanic, care este hotărît să ducă pînă la capăt, războiul spre o pace dreaptă şi victorioasă» [230].

Armistiţiul de la Focşani încheiat de România a avut un caracter pur militar, excluzînd orice chestiuni politice [231] – el intra în vigoare de la 26 noiembrie 1917 [232]. Acesta a fost urmat de tratatul de la Bucureşti, încheiat cu Germania şi aliaţii ei, care era rezultatul nu numai al unei pregătiri insuficiente a României, ci reprezenta, îndeosebi, consecinţa răsturnării de fronturi care s-a produs în sud-estul şi răsăritul Europei, începînd cu sfîrşitul anului 1917 [233].

Pe cale oficială, ministrul N. Mişu [234] şi membrii Legaţiei României s-au remarcat prin intervenţii pe lîngă cercurile politice engleze, în vederea informării lor exacte asupra cauzelor care au dus la încheierea păcii de la Bucureşti. Aceştia au făcut cunoscut opiniei publice britanice justeţea *revendicărilor naţionale ale românilor.*

La 11 martie, după reîntoarcerea sa de la Londra, şeful diplomaţiei engleze a trimis ministrului român din Anglia o notă, în care se spunea : «Eu doresc să vă asigur că guvernul Majestăţii Sale Regelui are cea mai profundă simpatie pentru guvernul român în prezenta situaţie» şi «urmăreşte cu o atenţie neliniştită cursul evenimentelor de la Bucureşti» [235]. Cu prilejul banchetului oferit de Lordul Primar, Balfour menţiona că România fusese forţată să încheie pacea cu Puterile Centrale [236]. Mai apoi, la 10 aprilie, interpelat în Camera Comunelor, el aprecia că «România este încă un stat aliat» [237].

Conferinţa Aliaţilor de la Londra, din 19 martie 1918, a adoptat o declaraţie plină de speranţă pentru poporul român. Se afirma că România căzuse victimă torentului de

228 Arh.M.Ap.N., fond 3 831, dosar 357, 1916-1918, Poziţia 228, f.43.

229 C.Xeni, *op.cit.*, p.32.

230 Arh.St.Bucureşti, fond Microfilme Anglia, Rola 390, c.472.

231 Idem, fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 77, 1918, f.1; idem, dosar 91, 1918, f.6-11.

232 Arh.M.Ap.N., fond 5 417, dosar 200/123, 1917, Poziţia 508, f.558. (J.C.M. nr.237, din 22 noiembrie 1917).

233 Idem, fond 3 831, dosar 19, 1917, Poziţia 871, f.1 (telegramă nr.5 310, din 27 noiembrie 1917, către Armatele I şi II, semnată Prezan).

234 N.Petrescu-Comnen, *Amintiri,* în «Noul Album Macedo-Român», vol.II, Freiburg, Biblioteca Română, 1965, p.178.

235 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, 1914-1924, vol.29, f.509 (radiogramă nr.639 din 3/16 martie 1918, de la Londra, M.Boerescu către generalul Averescu).

236 *Ibidem,* f.518 (telegramă nr.802, 8 aprilie 1918, Boerescu către Externe).

237 *Ibidem,* f.519 (telegramă nr.826, 11 aprilie 1918, de la Londra, Boerescu către Externe).

dominaţie exercitat de Germania şi că «toate păcile de acest fel noi nu putem să le recunoaştem, căci noi ne propunem să lichidăm politica de spoliere dusă de Imperiile Centrale pentru a face loc unui regim de pace durabilă, prin organizarea dreptului» [238].

La 19 mai/1 iunie 1918, deputatul Runciman l-a interpelat în parlament pe Robert Cecil, în legătură cu condiţiile tratatului de pace impus României de Puterile Centrale. Secretarul de stat parlamentar al Foreign Office-ului, după ce a subliniat că acest tratat supune ţara unei dominaţii totale – militare, economice şi politice – a Puterilor Centrale, a reconfirmat declaraţia din 11 martie a guvernului său afirmînd că Londra «manifestă o profundă simpatie faţă de România în situaţia grea în care a fost pusă, iar prietenilor şi foştilor ei Aliaţi le revine să facă tot posibilul la o eventuală Conferinţă de Pace pentru a obţine o revizuire a condiţiilor dure care i-au fost impuse» [239]. De altfel, încă de la 3/16 mai 1918, cei patru miniştri aliaţi, în răspunsul lor la comunicatul guvernului de la Iaşi, declarau drept nule şi neavenite toate clauzele acestei păci, apreciată drept contrară principiilor pentru care Antanta a militat. Observaţiile lor aveau să fie prezentate parlamentului britanic în august 1918 [240].

Cu toate acestea, după semnarea păcii de la Bucureşti, se observă o răceală în raporturile Angliei cu România, ca şi o anume reticenţă în îndeplinirea de către partea britanică a obligaţiilor financiare asumate mai înainte [241]. Însărcinatul cu afaceri la Londra, Boerescu, era convins că guvernul englez «nu va fi dispus să dea urmare la unele angajamente pe care le-a luat faţă de România ca ţară aliată» [242].

Take Ionescu a fost omul politic român care a angajat, în această perioadă, cele mai multe contacte cu reprezentanţii Foreign Office-ului şi ai presei britanice. La Londra, el a înţeles că România va dobîndi Transilvania, dar nu în baza tratatului din august 1916. Ministrul de externe, Balfour, i-a atras atenţia asupra problemei minoritare care, după opinia sa, putea crea României o atmosferă defavorabilă, îndeosebi la Conferinţa de Pace [243]. Însoţit de N. Titulescu [244], Take Ionescu s-a deplasat în august, octombrie şi noiembrie 1918 în Anglia, unde a avut convorbiri cu David Lloyd George (6 august, 15 octombrie), Balfour (5 august, 8 şi 10 octombrie, 20 noiembrie), Winston Churchill (5 august), Bonar Law (9 august) şi Lordul Curzon (2 noiembrie).

«Cu toate că noi am fi preferat, îi spunea Churchill, ca politica dumneavoastră de rezistenţă să triumfe în România, nu este mai puţin adevărat că noi cunoaştem şi apreciem sacrificiile făcute de România. Dumneavoastră, care aţi denunţat pacea de la Bucureşti, vă veţi reîntoarce în ţara dumneavoastră şi lumea vă va fi recunoscătoare pentru opera pe care aţi realizat-o pentru România» [245].

---

238 E.Campus, *L'activité diplomatique de la Roumanie entre les années 1914 et 1918*, în *RRII*, 6, 1968, p.1 124; Emil Răcilă, *Contribuţii privind lupta românilor pentru apărarea patriei în primul război mondial 1916-1918*, Bucureşti, Ed.ştiinţifică şi enciclopedică, 1981.

239 *1918 la Români* ..., vol.II, p.1120-1121.

240 *Observations by the Allied Ministers at Jassy with regard to the Conditions of Peace imposed upon Romania by the Central Powers*, London, Published by His Majesty's Stationery Office, 1918.

241 Arh.M.A.E., fond 71, Londra, 1914-1918, dosar 29, f.512 (telegramă nr.788, 23 martie 1918, Boerescu către Externe).

242 *Ibidem*, f.510 (telegramă nr.747, 22 martie/4 aprilie 1918, de la Londra, semnată Boerescu).

243 V.Fl.Dobrinescu, *Relaţii*, p.33

244 V.Netea, *Un militant* ..., p.750.

245 *Ibidem*.

Ministerul de externe britanic mai fusese informat despre situația și revendicările României și printr-un memoriu, alcătuit la 24 septembrie 1918, de profesorul George Moroianu. Se subliniau, aici, eforturile în război ale țării, precum și voința tuturor românilor ca, după conflagrație, să se alipească pentru totdeauna la patria mamă. Totodată, guvernul englez era înștiințat și despre modalitățile în care urmau să fie tratate naționalitățile conlocuitoare după *Unire*. Corespondența, care a urmat depunerii de către Moroianu a memoriului solicitat de Foreign Office, reliefa semnificația acestui document și interesul cercurilor politice britanice pentru cunoașterea problemelor naționale ale românilor transilvăneni, precum și a contribuției reale a țării la lupta împotriva Puterilor Centrale în primul război mondial. A.W.A. Leeper și R.B.C. Sheridan, înalt funcționar al Ministerului Informațiilor, au apreciat memoriul ca «extrem de bine făcut» și «excepțional de util» [246], accentuînd îndreptățita dorință a României de a-și vedea împlinit idealul de unitate națională. Moroianu a menținut, în această perioadă, legături strînse cu W. Steed și R.W. Watson, susținători ai cauzei naționale a românilor și a publicat, în coloanele ziarului «The Times», diferite informații și articole. Vizita sa a fost urmărită de cea a altor exponenți ai luptei naționale a românilor : Octavian Goga, Sever Bocu [247], Avram Imbroane, I. Sîrbu.

Reuniunea aliată din capitala Marii Britanii, din 2 și 3 decembrie 1918, s-a ocupat de unele probleme ale Conferinței de Pace : delegații și personalul, data conferinței, tratamentul de aplicat Kaiserului și altor oameni politici germani, îndemnizații și reparații de cerut agresorului, atribuțiile comitetului general și ale celui special. Discuțiile de la Londra, deși nu au dus la un acord deplin asupra tuturor punctelor, au fixat totuși unele prevederi care interesau și România. Germania, de pildă, trebuia să recunoască, în aceleași condiții ca și Aliații, statele constituite în vechile teritorii austro-ungare și ruse. Tratatul de la București și convențiile anterioare româno-germane erau abrogate. M. Boerescu aprecia că, «în mare, discuțiile și hotărîrile au urmat liniile proiectului supus guvernului englez și Conferinței Ambasadorilor» [248].

O reuniune preliminară, convocată la Paris, avea să fixeze problemele reprezentării statelor interesate, procedura de urmat, instituirea comisiilor speciale și a subcomisiilor și fixarea atribuțiilor acestora [249]. Reținem, din radiograma lui Boerescu, faptul că Foreign Office-ul, împreună cu ministrul Franței și Consiliului Ambasadorilor redactaseră un proiect care avea două puncte de interes capital : 1) Conferința de la Paris va fixa, în principiu, reglementări ulterioare cînd toate dificultățile vor fi aplanate între marile și micile state, mai ales în ceea ce privește frontierele noi ; 2) Interesul esențial de a ne desemna plenipotențiarii, unul sau doi delegați principali, avînd depline puteri [250].

246 G.Moroianu, *Les Luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. Episodes et souvenirs*, Paris, 1933, p.242-259, p.202-203; vezi și *Corespondența...*, vol.I, p.250, 272, 274, 324-327.

247 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 3 133, f.89-103 (Memorandum on Conversations with two Transylvanians Leaders, 21 september 1918, Octavian Goga and Sever Bocu).

248 Arh.M.A.E., fond 71, Conf.Păcii, dosar 58, f.16 (radiogramă de la Paris, 5 decembrie 1918, către președ.Cons.de Min., semnată Boerescu, Cretzianu).

249 *Ibidem*, f.5.

250 *Ibidem*.

În afară de Take Ionescu, un rol important în propagarea cauzei româneşti în Anglia l-au jucat G.C. Mironescu, N. Lupu, Octavian Goga, N. Titulescu şi alţii [251]. În această atmosferă favorabilă României, este explicabil faptul că Anglia a fost una din primele ţări europene care a recunoscut oficial rolul *Consiliului Naţional al Unităţii Române* de a coordona activitatea emigraţiei. În noiembrie 1918, răspunzînd la scrisoarea lui Take Ionescu, şeful Foreign Office-ului sublinia, din nou, că la Congresul Păcii Anglia «va acorda simpatia sa şi ajutorul său, principiului general de *unitate română*» (s.ns.) [252]. Mai mult, ea a recunoscut *Consiliului Naţional al Unităţii Române*. La 11 noiembrie 1918, prin scrisoarea trimisă de A.J. Balfour lui Take Ionescu era specificat faptul că guvernul britanic se pronunţa pentru dezvoltarea relaţiilor cu România, ale cărei eforturi «sînt atît de profund apreciate la Londra» [253].

O problemă de care depindea reuşita revendicărilor naţionale la Conferinţa Păcii era compoziţia delegaţiei române. Alături de primul ministru, căruia automat îi revenea calitatea de şef al delegaţiei, aşa cum se stabilise prin convorbirile anterioare franco-britanice, trebuiau cooptaţi diplomaţi cu experienţă politică apreciaţi şi cunoscuţi la Paris şi Londra. Acest lucru era sesizat de M. Boerescu care, printr-o radiogramă din 15/28 noiembrie 1918, atrăgea atenţia asupra importanţei pentru interesele României de a ne desemna delegaţii principali la Conferinţă. «La Londra şi la Paris – comunica el – numele miniştrilor N. Mişu şi Take Ionescu sînt unanim pronunţate, ca fiind oameni care posedă orice încredere a guvernelor» [254]. Concluzia diplomatului român se baza şi pe faptul că la Foreign Office i se spusese textual: «Dumneavoastră nu ştiţi că aveţi cel mai bun reprezentant, pe ministrul Mişu, a cărui autoritate este unanim recunoscută şi care posedă toată încrederea noastră» [255]. Aceleaşi lucruri i se repetaseră şi la Ambasada Franţei din capitala Angliei.

Ţinînd cont de acest adevăr şi dorind ca interesele naţionale să fie apărate de diplomaţi care se bucurau de prestigiu în capitalele principalelor puteri ale Antantei, regele Ferdinand, sfătuit de colaboratorii săi apropiaţi, a recomandat ca din delegaţia trimisă la Conferinţa Păcii să facă parte I.I.C. Brătianu, Take Ionescu şi N. Mişu, personalităţi care se remarcaseră în lupta pentru apărarea drepturilor României. În acelaşi scop, la 3 decembrie 1918, printr-o telegramă expediată ministrului de la Paris, I.I.C. Brătianu îl chema pe Take Ionescu în ţară pentru «a stabili împreună, sub preşedinţia regelui, *instrucţiuni precise asupra atitudinii în faţa Congresului* (...) lăsînd la o parte atitudinea de partid care nu trebuia să compromită unitatea de acţiune politică necesară atunci mai mult ca niciodată» *(s.ns.)* [256]. Take Ionescu a refuzat să se reîntoarcă în ţară, între el şi primul ministru existînd mari deosebiri de păreri în ceea ce priveşte raporturile cu Aliaţii şi conţinutul tratatelor încheiate cu Antanta. Pentru Take Ionescu, politica era «arta tuturor

251 Şt.Pascu, C.G.Marinescu, *Răsunetul* ..., p.263.
252 G.Moroianu, *Les Luttes* ..., p.224.
253 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.V.Antonescu, PCLXXIV/*1*-25 (telegramă de la Paris, către Preşed.Cons.de Min., 18 noiembrie 1918, semnată Cretzianu); Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 3 141, f.391.
254 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh.M.Boerescu, PXLVII, nepag.
255 *Ibidem*.
256 Arh.M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, dosar 222, f.1.

posibilităţilor» [257], motiv pentru care el credea că se impune o examinare atentă a situaţiei României. De aceea, concepţiile celor doi oameni politici români erau ireconciliabile. Devenea evident că, după angajamentele pe care Take Ionescu le luase înainte de armistiţiu faţă de Paşici şi Venizelos, între el şi Brătianu o colaborare la Conferinţă era imposibilă. Şeful guvernului de la Bucureşti avea asupră-i decretul iscălit de rege pentru eventuala numire a lui Take Ionescu ca al doilea delegat al României la Conferinţa Păcii. Oficialii britanici au insistat pentru ca Take Ionescu să facă parte din delegaţia română prezentă la Paris [258].

Diplomaţia Bucureştilor depunea eforturi pentru a se sancţiona drepturile recunoscute prin tratatul din 1916. Balfour declara, la 18 noiembrie 1918, în Camera Comunelor, «că de la încheierea păcii între România şi puterile inamice, guvernele aliate au considerat şi tratat România ca neutră» [259]. Victor Antonescu anunţa de la Paris pe I.I.C. Brătianu că Georges Clemenceau nu vrea să primească România la Conferinţă, deoarece aceasta a încheiat cu Puterile Centrale pacea de la Bucureşti. La 8 decembrie, a fost înmînat lui Stephen Pichon un *Aide mémoire* privind participarea României la primul război mondial. Diplomaţia de la Bucureşti aprecia, în acest document, că nu există «vreun interes» pentru Franţa şi partenerii ei din Antantă «să nege României calitatea de aliată pe care ea nu a pierdut-o decît *constrînsă* şi *forţată* şi pe care şi-a reluat-o cu entuziasm, imediat ce a avut posibilitatea materială să o facă ?» (s.ns.) [260].

Guvernul francez, la 15/28 decembrie 1918 – prin instrucţiuni transmise diplomaţilor săi din străinătate – aprecia că e necesar ca România să fie considerată, din nou, ca aliată «în virtutea participării sale reînnoite la război», şi că Aliaţii ar trebui să formuleze «o declaraţie nouă, luînd ca bază Tratatul din 1916, pentru examinarea revendicărilor române» [261]. Stephen Pichon, autorul acestui document, cerea celorlalte guverne aliate să se raliezе punctului de vedere francez, întrucît consimţămîntul acestora era necesar «pentru a se decide să se atribuie României calitatea de Putere Aliată la Congres» [262].

Originile acestui demers diplomatic le găsim la 12/27 noiembrie 1918, atunci cînd Sir George Barclay s-a adresat Ministerului de Externe de la Londra solicitînd recunoaşterea României ca ţară aliată. O notă transmisă Quai d'Orsay-ului, de Ambasada Angliei de la Paris, la 25 decembrie, înconoştiinţa despre «speranţele cele mai serioase» pe care le nutrea Barclay, că România «va fi reprezentată la Congresul de Pace ca aliată» [263]. În capitala Franţei, nota engleză a fost considerată un semnal de alarmă. Posibilitatea pierderii influenţei franceze în favoarea aliaţilor englezi a alertat cercurile guvernamentale şi de afaceri franceze.

Foreign Office-ul, în răspunsul său la telegrama lui Barclay, «reproşa» diplomatului său de la Bucureşti că «nu a înţeles exact atitudinea noastră actuală faţă de tratatul din 1916» şi modul în care acesta «a fost exploatat de partidele politice din

257 C.Xeni, *op.cit.*, p.385.
258 S.D.Spector, *op.cit.*, p.73.
259 V.Fl.Dobrinescu, *Relaţii* ..., p.36.
260 *Ibidem*, p.37.
261 *Ibidem*.
262 *Ibidem*, c.360.
263 V.Fl.Dobrinescu, *Relaţii* ..., p.37-38.

România» [264]. Anglia aprecia că ea nu se simţea legată de Tratatul din august 1916, reprezentarea României la forumul păcii trebuind să fie bazată «pe a doua declaraţie de război făcută de guvernul Coandă» [265]. Din aceste considerente, Londra opina că România va participa la Conferinţa de Pace «ca Guvern Asociat şi nu Aliat, iar foştii ei aliaţi nu vor mai avea nici o obligaţie contractuală faţă de ea» [266]. În al doilea rînd, Foreign Office-ul privea cu «cea mai mare simpatie» aspiraţiile «româneşti de unitate naţională». Anglia considera că acestea vor căpăta expresie în tratatul de pace definitiv «numai în forma unei uniuni libere cu populaţia românească din Austro-Ungaria, uniune bazată nu numai pe raţiuni etnice, dar şi pe autodeterminarea neîngrădită a acestor noi popoare» [267].

Deşi în această perioadă, Anglia s-a mulţumit să urmeze punctul de vedere al Parisului iar uneori a adoptat, chiar dacă nu în problemele de fond, *o atitudine mai favorabilă* decît Franţa, guvernul şi opinia publică românească înclinau să considere că «vina» privind nevalabilitatea tratatului din 1916 ar cădea asupra Cabinetului Majestăţii Sale. Foreign Office-ul a transmis lui Barclay «instrucţiuni», din care să reiasă că propunerea «nu emană de la Londra». Se solicita să se infirme Bucureştilor «părerea că guvernul Majestăţii Sale ar fi mai puţin prietenos faţă de el decît cabinetul francez» [268].

La Paris, într-o convorbire, din 25 ianuarie 1919, cu I.I.C. Brătianu, un membru al delegaţiei engleze l-a «asigurat» că simpatia britanică faţă de România era «la fel de mare cum fusese întotdeauna» şi că Anglia «n-a denunţat niciodată tratatul, în nici un fel, şi, deşi există anumiţi oameni care pretind să ştie mai bine şi care au afirmat că noi n-am vrea să recunoaştem validitatea tratatului, o astfel de afirmaţie a fost cu desăvîrşire neadevărată» [269].

Stăruitoarele demersuri ale lui V. Antonescu, în numele României, au învins «rezistenţa» Aliaţilor, care şi-au dat seama că nu aveau dreptul să trateze, în acest chip, o ţară care jertfise peste 800.000 de oameni pentru cauza comună şi a cărei intervenţie, în ceasurile grele ale războiului, le fusese, nu numai moral, dar şi din punct de vedere strict militar, de un real folos.

La începutul anului 1919 şi guvernul american a recunoscut statutul de aliat al României [270]. Astfel, toate Marile Puteri acceptau formal dreptul României de a participa, alături de ceilalţi învingători, la Conferinţa de Pace. Aceasta nu a însemnat, însă, în mod automat, tratarea ei ca stat aliat cu drepturi depline în comparaţie cu marii învingători, României recunoscîndu-i-se «interese limitate», precum celorlalte ţări mici şi mijlocii aflate la forumul păcii din capitala Franţei.

Înainte de a pleca spre Paris, primul ministru I.I.C. Brătianu spunea colaboratorului său I.Gh. Duca : «Să ştiţi că voi lupta la Paris pentru aplicarea integrală a Tratatului. Sînt aproape sigur că Aliaţii nu-mi vor da tot Banatul. Dar puţin îmi pasă, nu mă duc acolo pentru succese vremelnice, vreau, oricare ar fi hotărîrile de azi, să

264 Arh.St.Bucureşti, fond Microfilme Franţa, Rola 182, c.337.
265 *Ibidem.*
266 *Ibidem.*
267 V.Fl.Dobrinescu, *Relaţii* ..., p.37.
268 *Ibidem.*
269 *Ibidem.*
270 S.D.Spector, *op.cit.*, p.75.

menţin pentru viitor neştirbită, măcar pe cale de solemnă protestare, integralitatea drepturilor noastre etnice. Ceea ce a făcut tatăl meu cu Basarabia la Berlin, voi face eu acum la Paris cu revendicările noastre spre Apus. Chiar dacă ţara nu mă va înţelege şi nu mă va aproba azi, am credinţa că odată va da dreptate atitudinii mele» [271].

Contactele României cu Antanta s-au întărit după intrarea în război a ţării. Foreign Office-ul a urmărit cu atenţie eforturile României şi a avansat, pe plan politico-diplomatic, proiecte privind reorganizarea postbelică a Europei, în care un loc important era rezervat şi statutului viitor al României Mari. Dar evenimentele de la sfîrşitul anului 1917 şi încheierea păcii de la Bucureşti au avut, pe planul raporturilor internaţionale, însemnate repercusiuni asupra relaţiilor României cu Marile Puteri, îndeosebi în timpul lucrărilor Conferinţei de Pace. La Paris, puternicele interese economice şi financiare ale Angliei, precum şi ale celorlalte Mari Puteri vor influenţa serios conduita reprezentanţilor Foreign Office-ului faţă de revendicările politice ale României. În anii primului război mondial, ministrul Angliei la Bucureşti, Sir George Barclay, ca şi ataşatul militar, colonelul Thomson, au informat exact Cabinetul de Război de la Londra asupra politicii României condusă de I.I.C. Brătianu. Bine intenţionaţi, cei doi au înţeles, ca şi contele St. Aulaire, situaţia grea în care s-a aflat ţara, mai ales la sfîrşitul anului 1917 şi a celui următor. Foreign Office-ul a dat însă mai puţin credit telegramelor lui Barclay, martor al situaţiei grele a României de atunci, iar din instrucţiunile primite de acesta, la Bucureşti şi, apoi, la Iaşi, reieşea necunoaşterea şi neînţelegerea situaţiei României.

Propaganda românească în Anglia, deşi mai puţin activă decît în Franţa, a reuşit să formeze o opinie britanică faţă de revendicările naţionale ale României. În acest sens, trebuie menţionat rolul lui R.W. Seton Watson şi W. Steed în sprijinul cauzei româneşti, ca şi al lui A.W.A. Leeper şi David Mitrany, penultimul, de altfel, fiind expert al delegaţiei engleze la Conferinţa Păcii de la Paris.

271 I.Gh.Duca, *op.cit.*, III, p. 158.

CAPITOLUL II

Diplomaţia României în timpul încheierii sistemului tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)

1. România în faţa Forumului Păcii. Semnarea Tratatului de la Versailles

După terminarea primei conflagraţii mondiale, delegaţii României s-au deplasat la Paris pentru a prezenta spre confirmare şi recunoaştere internaţională, în faţa Marilor Puteri şi a forumului păcii din capitala Franţei, *Hotărîrile plebiscitare de Unire* din 27 martie/9 aprilie, 15/28 noiembrie, şi 1 decembrie 1918. Recunoaşterea, în mai multe rînduri, de către diplomaţi ai puterilor Antantei, a principiului autodeterminării popoarelor şi a dreptului legitim al României la *unitatea ei naţională* [1], afirmarea unor norme noi de conduită internaţională ce urmau să fundamenteze relaţiile interstatale postbelice, erau de natură să sporească încrederea României, ca şi a altor ţări mici sau mijlocii, în opera ce urma să o înfăptuiască Conferinţa de Pace. Aceasta nu avea decît *să accepte* o situaţie existentă şi *să o înregistreze* ca atare în tratatele de pace. *Hotărîrile de Unire* – acte cu caracter plebiscitar, emanate de la naţiunea română prin reprezentanţii săi *aleşi* – nu au fost *decizii de cabinet* şi nici hotărîri impuse din afară [2]. Documentele aveau un caracter larg burghezo-democratic şi corespundeau stadiului de dezvoltare social-economică şi politică a ţării dintr-o etapă istorică în care constituirea statului naţional unitar independent şi suveran era o legitate istorică. Deciziile de Unire din 1918 exprimau o cerinţă a vremii : «Congresul de Pace să înfăptuiască comuniunea naţiunilor libere în aşa chip, ca dreptatea şi libertatea să fie asigurate pentru toate naţiunile mari şi mici deopotrivă iar, în viitor, să se elimineze războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaţionale» [3].

România venea la Paris conştientă că îşi îndeplinise obligaţiile asumate în anii războiului şi că făcuse enorme sacrificii umane şi materiale. Ţara a pierdut, în anii 1916-1918, circa 10% din întreaga populaţie, care număra atunci 7,5 milioane locuitori [4]. Pentru a participa la război, România contractase împrumuturi de peste

---

1 Arh.St.Bucureşti, Microfilme S.U.A., Xerografii, Records of the Department of State Relating to Word War I and its termination (1914-1929), Microcopy 367, Rola 62, vol.59 ; *Ibidem*, Rola 633, c.747 ; The Library of Congress, Presidential Papers, Microfilm Woodrow Wilson Papers, 1915, 1921, Rola 346, f.3 183 ; Idem, Anglia, Rola 390.

2 Viorica Moisuc (ed)., *România şi Conferinţa de Pace* ..., pag.256-258.

3 *Ibidem*, p.258.

4 Mircea M.Popa, *op.cit.*, p.470.

2,5 miliarde lei aur, totalul datoriei publice, atît interne, cît şi externe, rezultată din aceasta, ridicîndu-se la 72.643,191.077 lei aur[5]. De asemenea, aportul militar românesc la victoria aliată din 1918 a fost considerabil[6]. Efectivul mobilizat se ridica la 833.601 oameni (din care 19.843 ofiţeri şi elevi şi 813.758 trupă) – adică 366 batalioane, 104 escadroane şi 379 baterii de artilerie – ceea ce reprezenta cu 221.899 oameni mai mult decît se prevedea în planul de campanie[7]. A fost angrenată aproximativ 10% din populaţia ţării, la nevoie putînd fi mobilizaţi încă 420.870 oameni. Astfel, disponibilul mobilizabil atingea 1.234.000 oameni, ceea ce reprezenta 15% din totalul populaţiei ţării şi 30% din cea bărbătească[8]. Acesta a fost unul dintre cele mai ridicate procente de mobilizare ale tuturor statelor combatante, ceea ce reflectă efortul militar remarcabil al ţării la prima conflagraţie mondială a secolului. «Cu toate acestea – aprecia cunoscutul istoric american Sherman David Spector – România a trebuit să combată, atît pe cîmpul de luptă, cît şi în sălile Conferinţei»[9].

Consiliul Suprem de Război preconizase, încă din noiembrie 1918, la sugestia lui David Lloyd George, să invite toate statele care s-au sacrificat din plin, dar intenţiona să limiteze participarea puterilor mici numai la discuţii care priveau interesele lor permanente. Această regulă a permis României să fie reprezentată, fără ca în problema deciziilor, care urmau să fie adoptate, să i se fi recunoscut un statut egal cu Aliaţii. De altfel, într-un memoriu din 20 octombrie/10 noiembrie 1918, remis Puterilor Aliate şi Asociate, guvernul generalului C. Coandă sublinia că; «România, atît din punct de vedere moral, cît şi politic, *are dreptul la înfăptuirea revendicărilor ei*» (...) deoarece Aliaţii «s-au obligat să asigure românilor unitatea lor naţională» (s.ns.)[10]. Demersurile întreprinse (la 12 ianuarie 1919) de şeful Quai d'Orsay-ului, Pichon, ca România, datorită eforturilor sale umane şi materiale, să fiealtfel tratată faţă de celelalte puteri mai mici nu s-au bucurat de audienţă. Arthur James Balfour s-a opus la tratarea României ca ţară aliată şi nu a dorit să se sancţioneze toate clauzele tratatului din august 1916[11].

În aceste circumstanţe, la începutul anului 1919, Marile Puteri recunoşteau României calitatea de stat aliat «pe picior de egalitate cu Serbia, Belgia şi Grecia». Ambasadorul Angliei de la Paris, Lordul Derby, informa, la 10 ianuarie 1919, pe şeful Foreign Office-ului, Curzon, despre «nemulţumirea» lui I.I.C.Brătianu în legătură cu tratamentul *impus* României la Conferinţa de Pace comparativ cu Belgia şi Serbia[12]. Ştirea provenea de la ministrul Franţei de la Bucureşti, St. Aulaire, care, la 7 ianuarie 1919, fusese invitat la Preşedenţia guvernului român. Primul ministru, I.I.C.Brătianu, i-a împărtăşit «via emoţie» pe care a încercat-o la aflarea ştirii despre modul cum «înţelegeau» Marile Puteri să-şi respecte angajamentele anterioare şi i-a replicat că, în orice împrejurare, «România este tratată ca un sărman care merită milă

5 Gh.M.Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice şi financiare a României. Împrumuturile contractate 1823-1933*, Bucureşti, 1933, p.477.
6 Great Britain, P.R.O., *F.O.*, 371,4 705, f.13-14.
7 Viorica Moisuc (ed.), *op.cit.*, p.123.
8 *Ibidem*, p.124.
9 S.D.Spector, *op.cit.*, p.67.
10 *1918 la Românî* ..., vol.III, p.50.
11 S.D.Spector, *op.cit.*, p.74.
12 Arh.St.Bucureşti, Microfilme Anglia, Rola 446, c.178-179.

şi nu ca un aliat care are dreptul la echitate»[13]. În continuare, prin mai multe telegrame[14], St.Aulaire a atras atenţia guvernului său asupra *nedreptăţii* care se săvîrşea faţă de România. În acelaşi mod, a acţionat şi ambasadorul francez de la Washington D.C., Jules Jusserand, care a insistat pe lîngă Departamentul de Stat, pentru ca Aliaţii să-şi respecte angajamentele asumate, în august 1916, faţă de guvernul de la Bucureşti[15].

Victor Antonescu, ministrul de la Paris, sesiza că stabilirea unei distincţii, în favoarea Belgiei şi a Serbiei şi în dezavantajul României, era de «origine engleză»[16] şi spera, totuşi, că Franţa va combate o asemenea soluţie. Într-adevăr, ideea împărţirii arbitrare a statelor aparţinea primului ministru englez, David Lloyd George. Conform acestei hotărîri, adoptată ulterior şi de celelalte Mari Puteri, fiecare ţară semnifica înaintea Conferinţei Păcii atît cît reprezenta puterea sa militară, instituindu-se, astfel, o categorie discriminatorie de «state cu interese limitate», practică împotriva căreia nu numai şeful delegaţiei române avea să-şi exprime, în repetate rînduri, nemulţumirea. Această situaţie l-a determinat pe fostul ataşat militar englez în România, Cr.B.Thomson, devenit preşedinte al Consiliului Militar Interaliat de la Versailles, să constate că «mentalitatea pe care o posedau, poate inconştient, aşa-zisele guverne democratice, nu era prea departe de cea a imperiilor autocratice în concepţia cărora state mici şi popoare nevoiaşe erau factori neglijabili»[17].

Delegaţia română a fost primită nefavorabil la Paris, unde a trebuit să suporte nedreptăţi şi jigniri. Pe drept cuvînt, un contemporan aprecia că, pentru România, Conferinţa a fost un adevărat «calvar al păcii».

Nemulţumirea delegaţiei Bucureştilor faţă de tratamentul oficialilor s-a amplificat la 4 ianuarie 1919. României i se aducea «acuzaţia» că a semnat pacea cu Puterile Centrale şi, în consecinţă, nu avea dreptul la toate revendicările formulate în preajma deschiderii Conferinţei. Harold Nicolson, expert britanic pentru Balcani, i-a mărturisit lui I.I.C.Brătianu că ar fi o greşeală ca reprezentanţii români să insiste asupra valabilităţii alianţei din 1916, deoarece aceasta fusese anulată prin pacea separată de la Bucureşti[18].

---

13 Idem, Microfilme Franţa, Rola 182, c.377-380.

14 *Ibidem*, c.378-380.

15 Baker, Ray Stannard, *Woodrow Wilson. Life and Letters. Armistice. March 1 – November 11, 1918*, New York, Doubleday, Doran and Co. Inc., 1939, t.VII, p.540. Despre politica americană în anii Conferinţei de Pace : Inga Floto, *Colonel House in Paris. A Study of American Policy et the Paris Peace Conference 1919* , Universität sforlaget, Aarhus, 1973 ; Gelfand, L.E., *The Dimensions of American Participation in War and Peace Making 1917-1919*, în vol. *The National Archives and Foreign Relations Research* (ed.Milton Gustavsson), p.131-140 ; Will Rogers, *The Cowboy Philosopher on the Peace Conference*, Oklahoma State University Press, Stilzater, Oklahoma, 1975 ; Nelson Keith L., *Victors Dividend. America and the Allies în Germany, 1918-1923*, University of California Press, Barclay, Los Angeles, 1975 ; Walworth, Arthur, *America's moment : 1918. American Diplomacy and the End of World War I*, New York, W.N.Norton and Co.Inc., 1977 ; idem, Goldberg, G, *The Peace to End Peace. The Paris Peace Conference of 1919*, N.Y.Harcourt, Brace and World Inc., 1969.

16 Arh.M.A.E., fond 71, Conf.Păcii, 1919, rol.223, f.5 (radiogramă 47/6, 19 ianuarie 1919, de la Paris, V.Antonescu către I.I.C.Brătianu).

17 Boris Ranghel, *Relaţiile româno-americane în perioada primului război mondial 1916-1920*, Cluj-Napoca, «Dacia», 19, p.168.

18 S.D.Spector, *op.cit.*, p.74, 83.

Oficialii români au mai aflat cu surprindere că nu aveau reprezentanţi în unele comisii (teritorială, a minorităţilor, a Ligii Naţiunilor, a Căilor Navigabile şi a Porturilor), de o mare importanţă pentru viitorul statut internaţional al ţării. În final, s-a admis prezenţa împuterniciţilor ei în şapte comisii, între ele şi aceea care urma să stabilească statutul navigaţiei şi a traficului pe Dunăre şi din care, iniţial, făcuseră parte unele ţări latino-americane, nu şi România ca stat riveran.

Sosit în capitala Franţei, I.I.C.Brătianu a căutat să ia legătura cu Take Ionescu, dar i-a fost imposibil. Primul ministru comunica în ţară, la 22 ianuarie 1919, că presa franceză comenta «neînţelegerile» dintre el şi Take Ionescu şi că acţiunea acestuia din urmă «a agravat, dacă nu şi compromis, revendicările noastre» [19]. Nu cunoaştem exact, pînă în momentul de faţă, caracterul concesiilor făcute de Take Ionescu faţă de Puterile Antantei. Ceea ce ştim sigur este că omul politic român a dat unele asigurări formale Angliei şi Franţei în legătură cu acceptarea problemei minorităţilor şi a chestiunii Banatului. A doua chestiune a jucat un rol important în poziţia de rezistenţă pe care România a adoptat-o în prima fază a Conferinţei de Pace ; ea a atras, îndeosebi, atenţia lui I.I.C.Brătianu care, în drum spre Paris, a aranjat o întîlnire la Belgrad cu prinţul regent Alexandru [20]. Primul ministru român a prezentat interlocutorului său motivele pentru care diplomaţia Bucureştilor va insista în chestiunea Banatului, soluţionarea acesteia fiind impusă de convingerea că Dunărea era singura frontieră capabilă să evite un eventual «proces între noi şi sîrbi». După întrevedere, Alexandru a confirmat corespondentului ziarului «Le Temps», Tavernier, «înţelegerea» survenită între Take Ionescu şi Paşici, prin care primul recunoştea Serbiei drepturile asupra părţii de vest a Banatului [21]. Harold Nicolson sublinia, într-o însemnare din 6 ianuarie 1919, că Take Ionescu căzuse de acord şi cu Trumbici asupra împărţirii «amicale» a Banatului [22]. Diplomatul englez considera că, în situaţia în care nu s-ar ajunge aici la o soluţie rezonabilă, «trebuie ca noi (englezii –n.ns.) *să o impunem*» (s.ns.) [23]. I.I.C.Brătianu comunica, la 14 ianuarie 1919, că atitudinea lui Take Ionescu a compromis interesele româneşti în Banat, iar intervenţia americană, caracterizată ca «ignorantă» în chestiunile europene, a complicat-o şi mai mult [24]. La 29 ianuarie 1919, conducătorul delegaţiei Bucureştilor a prezentat un expozeu în problema Banatului de Timişoara [25] ; în timp ce citea, Balfour i-a solicitat lui Nicolson harta executată de experţii britanici, arătîndu-i-o lui Sonnino cu «o indiferenţă uşor de observat» [26]. Două zile mai tîrziu, şeful guvernului britanic, David Lloyd George, care adesori îl acuzase pe fostul ministru de externe Grey pentru ignoranţă în problemele continentale, întreba :

19 Arh.M.A.E., fond 71, Conf.Păcii, dosar 181, f.27 (radiogramă nr.114, de la Paris, 22 ianuarie/ 4 februarie 1919, I.I.C.Brătianu către Mihai Pherekyde) ; Arh.St.Bucureşti, Microfilme Anglia, Rola 446, c.197.

20 *1918 la Români* ..., vol.I, p.1 312- 1 313 (informarea lui St.Protic către N.Paşici despre discuţia cu I.I.C.Brătianu) ; I.G.Duca, *op.cit.*, 3, p.151.

21 Arh.M.A.E., fond 71, Conf.Păcii, vol.222, f.75 (telegramă, de la Belgrad, 31 decembrie/13 ianuarie 1919).

22 H.Nicolson, *Quand on faisait la Paix*, Paris, 1936, p.6-7.

23 *Ibidem*, p.8, 15, 17.

24 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 223, f.16 (radiogramă din 14/27 ianuarie 1919, I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde).

25 Idem, dosar 57, 1919, f.15-16.

26 S.D.Spector, *op. cit.*, p.86.

«unde dracu' este Banatul?»[27]. România şi Regatul Sîrbo-croato-sloven erau convinse, în iunie 1919, de necesitatea menţinerii «unor relaţii strînse»[28]. Surse diplomatice britanice vorbesc de rolul Italiei, care a făcut tot ce a putut ca să învrăjbească cele două state în chestiunea Banatului[29].

La Paris, Anglia, prin primul său delegat, David Lloyd George, a manifestat, încă din primele zile ale Conferinţei, o atitudine care ţinea cont de necesităţile tradiţionale de «echilibru» ale politicii externe britanice. Anglia, adepta unei păci cu «reparaţii», deşi era aliata politică a Franţei, dorea să-şi apere interesele economice cu Germania. Aşa se explică faptul că, la Paris, Foreign Office-ul a urmărit constant diminuarea totalului îndemnizaţiilor germane, fără a scădea procentajul acordat britanicilor într-o a doua evaluare. Franţa şi Anglia s-au opus în Europa centrală şi de sud-est din raţiuni politice şi comerciale. În tot ceea ce a avut de hotărît, Foreign Office-ul a simţit direct reacţia Statelor Unite, ceea ce şi-a pus amprenta asupra poziţiei faţă de micile state. Cercurile guvernante engleze vor încerca, în timpul Conferinţei de Pace ca şi în perioada următoare, să contracareze tendinţa Franţei de a-şi asigura hegemonia politică în Europa est centrală şi de sud. David Lloyd George şi Winston Churchill, neliniştiţi de rolul pe care dorea să şi-l asume Franţa, nu vor ezita să meargă pînă într-acolo încît să vină în ajutorul fostului inamic şi să creeze, astfel, un «echilibru» de forţe capabil să prevină hegemonia unei singure puteri pe continent[30].

În acest context, Secretariatul general al Conferinţei de Pace a invitat, la 30 ianuarie 1919, pe oficialii români, pentru a doua zi, la reuniunea şefilor de guvern şi a miniştrilor de externe[31]. I.I.C.Brătianu, conducătorul delegaţiei, a prezentat, la 1 februarie, o expunere verbală în problema Banatului şi a remis memoriul *România în faţa Conferinţei de Pace. Revendicările sale teritoriale,* redactat în limbile franceză şi engleză. Îl însoţeau Nicolae Mişu, al doilea delegat, Constantin Brătianu, secretar personal al primului ministru, şi Alexandru Lapedatu, consilier tehnic. În vederea acestei şedinţe, I.I.C.Brătianu înaintase membrilor Consiliului Suprem un memoriu special cu privire la condiţiile pe care România le încheiase cu Aliaţii la 4/17 august 1916. La intrarea în şedinţă, preşedintele Consiliului Suprem, G. Clemenceau, i-a ieşit înainte şi l-a rugat să nu mai ridice problema tratatelor anterioare, deoarece l-ar «indispune» pe Wilson, ci numai să prezinte revendicările teritoriale[32].

---

27 *Ibidem*, p.84.

28 *D.B.F.P.*, First Series, vol.6, p.63 (Rattigan către Curzon, 9 iulie 1919).

29 *Ibidem*..

30 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 222, p.79.

31 E.Bold, *Unele probleme privind participarea delegaţiei române la Conferinţa Păcii de la Paris (1919-1920)*, în *AŞUI*, tom XIV, 1968, p.27-45; I.M.Oprea, *Les rapports entre les grandes puissances et la Roumanie à la Conférence de la Paix de Paris (1919-1920)*, în *RRII*, 2, 1981, p.314; idem, *Apărarea suveranităţii naţionale a României la Conferinţa Păcii de la Paris (1919-1920)*, în *Rdl*, 12, 1981, p.2 177- 2 198. Despre organizarea Conferinţei de Pace din capitala Franţei vezi: Shotwell, James T., *At the Paris Peace Conference*, New York, The Macmillan Co., 1937. Marston, Frank Swain, *The Peace Conference of 1919. Organization and procedure*, Greenwood Press, Publishers Westpost, Connecticut, 1981 (ediţii anterioare în 1944 şi 1979); Hankey Maurice (Lord), *The Supreme Control at The Paris Peace Conference 1919. A Commentary*, London, George Allen and Unwin Limited, 1963.

32 Alexandru Lapedatu, *Scrieri alese. Articole, cuvîntări, amintiri*, Cluj Napoca, Ed. Dacia, 1985, p.350.

Primul ministru al României a refuzat, însă, şi s-a arătat surprins de faptul că tratatul încheiat, la 4/17 august 1916, cu Puterile Antantei nu era respectat[33]. Opinia lui Clemenceau, la care s-a adăugat şi acceptul lui David Lloyd George, era că pacea de la Bucureşti anula, prin conţinut, valoarea tratatului din august 1916. Singur Orlando, şeful guvernului italian, a subliniat că România *a fost forţată* să semneze pacea separată[34].

După ce a explicat obiectiv raţiunea încheierii păcii cu Puterile Centrale care, în acel moment, era folosită de Aliaţi împotriva ţării sale, I.I.C.Brătianu a făcut pentru fiecare teritoriu în parte – Basarabia, Bucovina, Transilvania, Maramureşul şi Banatul – expuneri detaliate. Diplomatul a cerut pentru România recunoaşterea unor frontiere care să-i asigure libertatea existenţei ei administrative, politice şi economice, precum şi dezvoltarea în sensul conştiinţei naţionale[35]. A fost ascultat cu mare atenţie iar, în două rînduri, Giorgio Sidney Sonnino l-a aprobat cu voce tare : «just, just»[36]. David Lloyd George l-a interpelat pe Brătianu în privinţa naturii adunărilor naţionale, el, personal, dovedindu-şi neîncrederea în plebiscitul spontan şi apreciind cererile delegaţiei Bucureştilor «exorbitante»[37].

După expunerea lui I.I.C.Brătianu, care a vorbit în numele dreptului la unitate naţională a României, au fost întocmite memorii speciale, îndeosebi sub drept raport etnic şi statistic, asupra Transilvaniei, Banatului şi a teritoriilor din nord-vestul Transilvaniei, care, tipărite în limbile franceză şi engleză, au fost înaintate membrilor Conferinţei de Pace spre informare şi documentare. Memoriile mai importante au fost : *La Transylvanie et les territoires roumains de Hongrie (renseignements statistiques et ethniques), Le territoire révendiqué par les Roumains au Nord-Ouest de la Transylvanie proprement dite, Le Banat de Temeschvar* şi *Le Banat de Temeschvar ne peut pas être partagé*[38] ; în afară de aceste documente, au mai fost redactate, pentru uzul Comisiei teritoriale române, note şi memorii dactilografiate referitoare la chestiuni mai mici sau speciale.

După retragerea lui I.I.C.Brătianu, premierul englez a propus ca revendicările României să fie analizate de o comisie teritorială, care să examineze faptele istorice, etnografice, geografice, economice, strategice, dar nu şi pe cele politice. Din comisia respectivă au făcut parte : Day, Seymour (Statele Unite), E.Crowe, A.W.A. Leeper (Anglia), Tardieu, Laroche (Franţa), de Martino şi Vannutelli (Italia).

În acele zile, I.I.C.Brătianu a înţeles că atitudinea Angliei faţă de România continua să fie «rezervată» şi «puţin simpatică»[39]. Ceea ce caracterizează politica britanică, aprecia primul ministru român, într-un raport trimis prin curier lui Mihai Pherekyde, este «ignoranţa chestiunilor continentale grefate pe faptul că pentru ea marile rezultate ale războiului sînt deja obţinute prin anexarea coloniilor şi distrugerea flotei germane»[40]. Din aceste motive, el considera ca «foarte ingrată» o

33 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 222, f.82-83; S.D.Spector, *op. cit.*, p.83.
34 Arh. St. Bucureşti, fond Microfilme Anglia, Rola 446, c.526.
35 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 222, f.89.
36 Al.Lapedatu, *op. cit.*, p.350.
37 S.D.Spector, *op. cit.*, p.90-97.
38 Al. Lapedatu, *op. cit.*, p.353.
39 H.Nicolson, *op. cit.*, p.46; vezi şi Seth P.Tillman, *Anglo-American Relations at the Paris Peace Conference of 1919*, Princeton University Press, 1961.
40 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 222, f.118.

intervenţie pe lîngă David Lloyd George, dar opina că se putea conta pe Churchill, Curzon şi Bonar Law, discuţiile cu aceştia nefiind «fără efect»[41]. Anglia şi Statele Unite manifestau, în principiu, o atitudine identică faţă de problemele româneşti, dar în alte chestiuni apăruseră deja divergenţe de păreri. Conduita Foreign Office-ului faţă de România era dictată, într-o oarecare măsură, de implicaţiile problemei sovietice, care îl obseda pe David Lloyd George. Un anume dezinteres al primului ministru englez faţă de politica internaţională era numai aparent.

După o scurtă vizită efectuată în capitala Angliei, I.I.C.Brătianu constata că nemulţumirea contra americanilor era aşa de sensibilă încît «Parisul chiar are sentimentul că întîrzierile şi amînările păcii, în general, dau loc la *mari nelinişti în ce ne priveşte*» (s.ns.)[42]. La Londra se afla şi regina Maria. Primul ministru român a participat, la palatul Buckingham, la un dejun oferit de suveranul englez. «Regele s-a arătat foarte binevoitor, comunica I.I.C.Brătianu lui M.Pherekyde de la 21 martie. A înţeles foarte bine situaţia noastră şi, atît cît rolul constituţional i-o va permite, putem conta pe el». O atitudine prietenească au manifestat, cu prilejul discuţiilor angajate, W.Churchill, Lordul Curzon, Bonar Law şi arhiepiscopul de Canterbury[43].

Reîntors la Paris, primul-ministru a insistat, din nou, în «Comisia pentru studierea problemelor teritoriale», asupra satisfacerii revendicărilor româneşti din punct de vedere etnografic, politic şi economic[44]. Eforturile sale vizau şi o schimbare de atitudine a şefului executivului american, W.Wilson, mai ales că acesta, cu puţin timp înainte de a pleca la Washington D.C., într-o scrisoare adresată lui I.I.C.Brătianu, îşi exprima regretul de a nu fi putut discuta, mai îndelung, « *importante* chestiuni interesînd România»[45].

Situaţia dificilă în care se afla România la Conferinţă a fost expusă şi în scrisoarea adresată de I.I.C.Brătianu lui Wilson, la 22 aprilie 1919, în care se arăta că «Marile Puteri fac compromisuri în detrimentul micilor state» (s.ns.)[46]. Se solicitau frontiere «nete şi sigure», care să condiţioneze «viitorul de securitate naţională»[47], socotindu-se că integritatea noilor provincii, unite conform principiului autodeterminării popoarelor, nu poate fi pusă în discuţie fără a atenta la «condiţiile esenţiale»[48] ale dezvoltării naţiunii române.

Cu toate eforturile depuse de delegaţii oficiali, situaţia creată statelor mici la Conferinţă era caracterizată de I.I.C.Brătianu ca fiind «din ce în ce mai monstruoasă»[49]. Şedinţa «revoltătoare» din 6 mai 1919 a fost urmată, a doua zi, de una «dramatică»[50]. N.Titulescu, aflat şi el la Paris, se arăta sceptic în ceea ce priveşte poziţia internaţională a Bucureştilor, considerînd ca posibilă pierderea simbolului

41 Idem, dosar 181, f.124 (telegrama nr.223, de la Paris, 21 martie 1919, semnată de I.I.C.Brătianu).
42 *Ibidem*.
43 E.Campus, *Din politica...*, p.198; vezi şi scrisoarea regelui George către regina Maria, din 14 februarie 1919 (Great Britain, P.R.O, *F.O.* 371, 3 568, f.324-331).
44 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 181, f.94.
45 *Ibidem*, f.28.
46 Idem, dosar 222, f.133-134.
47 *Ibidem*, f.138-146.
48 *Ibidem*, f.145 (telegramă din 2 mai 1919, I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde).
49 *Ibidem*, f.152.
50 *Ibidem*, f.153 (telegramă de la Paris, 14 mai 1919, I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde).

material din 1913 – punctul culminant, de pînă atunci, al politicii externe a României[51].

Un prim moment care a dus la încordarea raporturilor României cu Marile Puteri a fost legat de semnarea Tratatului de la Versailles cu Germania. Documentul – care nesocotea interesele României în problema repartiţiilor[52] – a fost remis delegaţiei Bucureştilor numai cu cinci minute înainte de intrarea în sala Conferinţei, ceea ce a pus-o în imposibilitatea de a-l studia cu atenţie. I.I.C.Brătianu a semnat documentul ca să nu strice «armonia» şi întrucît România «nu prea era interesată în problema Germaniei»[53].

Într-o asemenea atmosferă politică, s-a adoptat propunerea lui David Lloyd George de a include în Tratatul de la Versailles o clauză care anula păcile de la Brest-Litovsk şi de la Bucureşti şi care suprima, în acelaşi timp, unul din principalele puncte «adversare» ale României la Conferinţa de Pace[54]. Tratatul de la Versailles avea, în problema reparaţiilor faţă de România, doar două dispoziţii, restul prevederilor decurgînd din alte capitole cu caracter general. Prima dispoziţie era cuprinsă în articolul 244 şi în anexa sa nr.VIII cu privire la încetarea tuturor drepturilor, a titlurilor şi a privilegiilor de orice natură ale Germaniei asupra cablului Constanţa-Constantinopol, preconizat să aparţină României. Cea de a doua era înscrisă în articolul 259, aliniatul 6, prin care Germania era obligată să renunţe la stipulaţiile prevăzute în tratatul de la Bucureşti[55]. Cu toate acestea, delegaţia română a formulat observaţii în legătură cu problema reparaţiilor, dar demersurile nu au fost luate în consideraţie.

Situaţia s-a pus cu acuitate şi în perioada discutării Tratatului de la St.Germain. Rezervele lui I.I.C.Brătianu la clauzele financiare aveau în vedere faptul că nu era just şi conform cu normele de drept internaţional ca statele succesorale sau formate în urma dezmembrării monarhiei Austro-Ungarici[56] să plătească valoarea bunurilor şi a proprietăţilor dobîndite ; în legătură cu sarcinile financiare ale tratatului cu Austria, România, împreună cu Polonia, Regatul Sîrbo-croato-sloven şi Cehoslovacia au protestat, considerîndu-le ca «injuste». Danielopol, delegatul României în Comisia Reparaţiilor, comunica preşedintelui Conferinţei că ţara sa îşi rezervă dreptul de a face observaţii suplimentare, de îndată ce proiectul definitiv ne va fi comunicat[57].

Intervenţiile lui I.I.C.Brătianu nu au fost luate în seamă dacă avem în vedere valoarea bunurilor cedate şi altele[58]. Problema reparaţiilor urma să fie soluţionată

51 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, CXXV (scrisoare din 15 februarie 1919 a lui Titulescu către Take Ionescu, de la Londra).

52 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 222, f.152-153; despre conferinţa de la Versailles vezi: Arno Mayer, *Politics and Diplomacy of Peacemaking. Containment and Counterrevolution at Versailles. 1918-1919*, New York, Alfred A.Knopf, 1967; P.Renouvin, *Le Traité de Versailles*, Paris, Flammarion, 1969; Pierre Miquel, *Le Paix de Versailles et l'opinion publique francaise*, Paris, Flammarion, 1972; Michel Launay, *Versailles: une paix baclée? Le XX-éme siècle est mal parti*, Bruxelles, Verviers, Éditions Complexe, 1981.

53 E.Bold, *Uncle probleme...*, p.31.

54 I.M.Oprea, *Les rapports...*, p.323.

55 E.Bold, *De la Versailles la ...*, p.19.

56 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 222, f. 177.

57 V.Fl.Dobrinescu, Relaţii..., *Passim.*

58 Vezi Nota delegaţiei române, din 25 aprilie 1919, semnată de I.I.C.Brătianu, în Philip Mason Burnett, *Reparation at the Paris Peace Conference. From the Standpoint of the American Delegation*, vol. I, New York: Morningside Heights, Columbia University Press, 1940, p.1027-1028.

după semnarea tratatelor de pace, deşi marca negativ situaţia generală a statelor, atît învingătoare, cît şi învinse.

Tratatele de pace n-au precizat (afară de cel de la Neuilly sur Seine) sumele datorate de foştii inamici, recunoscînd doar că resursele Germaniei şi Austro-Ungariei nu erau îndestulătoare nici pentru a asigura repartizarea completă a tuturor pierderilor şi a pagubelor faţă de guvernele Aliate şi Asociate – articolul 232 din tratatul de la Versailles ; pe de altă parte, s-a lăsat Comisiei Reparaţiilor sarcina de a studia resursele de plată ale Germaniei (respectiv Austriei, Ungariei – articolul 234 din Tratatul de la Versailles). La conferinţa de la Spa – iulie 1920 – reparaţiile germane au fost fixate după cum urmează : Franţa – 52%, Belgia – 10%, Japonia – 8%, Portugalia – 0,75% ; restul de 6,50% s-a împărţit între Serbia, România, Grecia şi alte state în proporţiile următoare : Regatul Sîrbo-croato-sloven – 5%, România – 1%, Grecia – 0,40%, România a refuzat să primească cota de la Spa apreciind-o ca fiind «derizorie»[59]. Plata cotei de 1% din reparaţia germană, acordată României, a devenit însă problematică din cauza acţiunii izolate franco-belgiene.

În ceea ce priveşte reparaţiile datorate de Austria, Ungaria şi Bulgaria, s-a stabilit ca suma globală să fie divizată în două : prima jumătate urma a fi împărţită între Anglia, Franţa, Belgia, Italia, Japonia, Portugalia, Serbia, România, Grecia etc., în cote identice cu reparaţiile germane ; a doua jumătate era repartizată astfel : 40% Italiei, iar restul de 60% Greciei, Serbiei, României şi altor state. În acest fel, României i se ofereau 12,5% din suma globală a reparaţiilor austro-ungare şi bulgare ; Austria a obţinut suspendarea pe timp de 20 de ani a plăţii reparaţiilor, Puterile Aliate şi Asociate renunţînd la gajul şi la privilegiile acordate prin Tratatul de la St.Germain. România şi-a dat consimţămîntul la această amînare cu condiţia să-i fie păsuite obligaţiile decurgînd din acel tratat. Ungaria, invocînd precedentul şi incapacitatea ei de plată, a lansat o amplă acţiune pentru a obţine avantaje similare. Cît priveşte Bulgaria, ea a obţinut o reducere substanţială a sumei prevăzute, care a fost eşalonată pe 60 de ani. Ulterior, datorită intervenţiilor repetate ale delegaţilor români, îndeosebi N.Titulescu, cota atribuită României din reparaţiile germane a fost ridicată la 1,1% (Paris, ianuarie 1925) şi respectiv 1,6% (Haga, august 1929)[60]. Cu toate că acest coeficient s-a majorat, sumele care au revenit României prin planul Young au fost diminuate faţă de cele prevăzute în Planul Dawes. Comisia Reparaţiilor a hotărît, deci, să recunoască dreptul României la reparaţiuni în contextul stabilirii unui bilanţ echilibrat între creanţele şi datoriile Bucureştilor izvorîte din Tratatele de Pace. Cauza esenţială a eşecului reparaţiilor a fost neînţelegerile dintre învingători, care s-au manifestat, între altele, prin teama britanicilor faţă de o ipotetică hegemonie franceză pe continent, în refuzul american de a sprijini diplomaţia aliată şi de a stabili o legătură juridică între reparaţii şi datoriile interaliate, în opoziţia Foreign Office-ului la livrările în natură[61]. Situaţia a fost exploatată de Germania şi foştii ei aliaţi. Reparaţiile au fost pentru Berlin un mijloc de a măsura «intenţiile» reale ale Aliaţilor. «Războiul reparaţiilor» a servit

59 Arh. M.Ap.N., fond 950, dosar 4, vol.1, 1923, Poziţia 70, f.553-554.

60 „La Roumanie économique", VI-ème, Année, Nos. 11-12, Novembre-Décembre 1931, p.134-135.

61 Richard Castillon, *Les réparations allemandes. Deux expériences 1919-1932, 1945-1952. Essai d'étude comparée*, Baden Baden, 1953.

Germanici și foștilor ei aliați. Reparațiile au fost pentru Berlin un mijloc de a măsura «intențiile» reale ale Aliaților, un fel de test față de Puterile Aliate și Asociate.

Pentru a preîntîmpina o situație similară cu aceea creată în momentul semnării tratatului cu Germania, reprezentanții micilor state au hotărît să acționeze concertat. Șeful delegației Bucureștilor era decis să nu mai tolereze un asemenea tratament. I.I.C.Brătianu și-a manifestat nemulțumirea în fața ministrului de externe al Franței, St.Pichon, și a reprezentantului Italiei, cel din urmă promițînd sprijinul guvernului său[62]. Oameni politici francezi ca Albert Thomas, Leon Bourgeois, Aristide Briand, Theodulo Ribot, Paul Painlevé au considerat juste argumentele premierului român.

A fost întreprins un demers comun pentru ca prevederile tratatelor cu Austria, Bulgaria și Turcia să nu mai fie stabilite fără participarea țărilor interesate[63]. Răspunsul la nota înaintată de delegațiile României, Greciei, Poloniei, Regatului Sîrbo-croato-sloven și Cehoslovaciei a fost însă cu totul «vag și dilatoriu»[64], după care s-a hotărît alcătuirea unei a doua note. I.I.C.Brătianu a încercat din nou[65], la 29 mai 1919, în sala 3 de la Quai d'Orsay, să reconstituie blocul țărilor mici. Dar tentativa sa n-a avut cîștig de cauză, deoarece conducătorii celorlalte delegații au considerat că s-ar «indispune», astfel, Conferința. Primul ministru român a demonstrat acestora că problema care se punea cu acuitate în acel moment era apărarea suveranității statelor lor. Acest lucru a reieșit atunci cînd Venizelos i-a spus lui Brătianu : «eu nu am iluzia că aș reprezenta o țară liberă și independentă. Noi toți sîntem la discreția Marilor Puteri. Eu nu cred că mă pot opune voinței lor»[66]. Replica lui Brătianu a fost promptă : «Dacă dumneata renunți la suveranitatea Greciei, eu nu pot renunța la aceea a României»[67].

2. România și Tratatul de la St. Germain

Poziția delegației române față de tratatul cu Austria a ieșit în evidență în timpul ședinței plenare din 31 mai 1919, condusă de G.Clemenceau. Luînd cuvîntul, I.I.C. Brătianu și-a arătat mulțumirea față de recunoașterea Unirii Bucovinei cu România și a făcut propuneri privind modificarea unor articole[68]. Arătînd că guvernul de la București a acordat tuturor minorităților care locuiesc în interiorul noilor frontiere, drepturi egale cu acelea ale tuturor cetățenilor români, I.I.C. Brătianu a respins un control al Marilor Puteri asupra micilor state, dar nu și unul al Ligii Națiunilor[69]. «România – declara conducătorul delegației Bucureștilor – înțelege să recunoască

62 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 222, f.153 (telegramă de la Paris, 14 mai 1919, I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde).

63 *Ibidem*, f.167 (telegramă de la Paris, 29 mai 1919).

64 *Ibidem*, f.160 (raport al lui I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde, 30 mai 1919).

65 *Ibidem*, f.161.

66 *Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională 1918. Documente interne și externe august 1918 - iunie 1919*, vol. III, București, Ed. șt. și enciclopedică, 1986, p.425 (Scrisoare a lui Al. Vaida-Voievod către Iuliu Maniu, de la Paris, 1 iunie 1919).

67 *Ibidem*.

68 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 57, f.67.

69 *F.R.U.S.*, 1919, volum III, Washington, 1943, p.359-409 (*Preliminary Peace Conference Protocol No.8, Plenary Session of May 31, 1919*); vezi despre poziția lui I.I.C.Brătianu, Seth P.Tillman, *op. cit.*, p.218; Goldberg, George, op. cit., 1969, p.202; *What Really Happened at*

cele mai mari libertăţi minorităţilor etnice sau confesionale» dar «nu ar subscrie la stipulaţii care i-ar limita drepturile de stat suveran»[70]. Diplomatul s-a pronunţat pentru o lume nouă, în care «statele să găsească în cetăţenii lor fii devotaţi şi o viaţă de armonie frăţească»[71]. I.I.C. Brătianu a subliniat că observaţiile sale au fost formulate «în numele independenţei statului român» şi a altor principii : unul privind «pacea, ordinea, fraternitatea între populaţiile aceluiaşi stat», iar celălalt vizînd «ega*litatea* tuturor statelor mari şi mici, în conformitate cu drepturile lor de legislaţie internă» (s.ns.)[72].

România nu figura în textul tratatului de la St.Germain; i se impuneau doar condiţii care îi afectau independenţa politică şi libertatea economică[73]. Poziţia adoptată de I.I.C.Brătianu – de neacceptare a unor clauze care puneau în pericol independenţa ţării – a fost aprobată de conducătorii delegaţiilor celorlalte state mici, precum şi de o serie de personalităţi din Franţa, Italia şi Statele Unite. La 6 iunie 1919, printr-o scrisoare, I.I.C.Brătianu îi comunica lui W.Wilson că «problema minorităţilor a fost rezolvată de guvernul român în maniera cea mai completă şi în spiritul cel mai larg», el considerînd intervenţia celor mari «inutilă şi periculoasă», deoarece era «impusă»[74].

I.I.C.Brătianu a reafirmat, în cadrul şedinţei din 5 iunie 1919, cît de greşită era, pentru ţările mici, judecata că ele ar avea «interese limitate». «Statele mici, aprecia primul ministru român, nu au interese limitate, dar influenţele lor sînt limitate. Puterea militară a unei ţări trebuie concepută în raport cu frontariile şi vecinătăţile sale»[75]. Diplomatul român a solicitat ca stabilirea forţelor militare ale unui stat să se facă după *cunoaşterea frontierelor,* argument reţinut şi de primul ministru al Italiei, Orlando.

Consiliul Suprem l-a însărcinat pe şeful guvernului de la Roma să discute cu I.I.C.Brătianu asupra clauzei minorităţilor, sperîndu-se că cel din urmă o va accepta rapid. Dar, după ce i-a reproşat lui Orlando că nu sprijină România în justeţea revendicărilor sale, I.I.C.Brătianu a subliniat că nu va accepta niciodată clauza *limitării suveranităţii naţionale.*

Cu toate că oficialităţile române considerau clauza minorităţilor contrară «drepturilor suverane», era anevoie de schimbat ceva, deoarece toate tratatele, pe care Marile Puteri trebuiau să le semneze cu micile state, fuseseră deja redactate[76]. Faţă de noile proteste ale Bucureştilor, Conferinţa a admis o mică schimbare a articolului 68, ceea ce reprezenta foarte puţin în comparaţie cu obiecţiunile justificate ale lui

---

Paris the Story of the Peace Conference 1918-1919 By American Delegates, Edited by Edw. Mandell House and Charles Seymour Litt. D., New York, Charles Scribner's Sons, 1921, p.212-214; Viorica Moisuc (ed.), *România şi Conferinţa de Pace...*, p.342-385.

70 F.R.U.S., 1919, vol.III, p.399-400.

71 *Ibidem*, p.408.

72 *Ibidem*, p.409.

73 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 222, f.181-182 (telegramă de la Paris, 2 iunie 1919, I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde).

74 *Ibidem.*, f.186.

75 Paul Mantoux, *Les Déliberations du Conseil des Quatres (24 mars-28 juin 1919),* Paris, E.C.N.R.S., 1955, vol.2, p.315, 190, 321; *F.R.U.S.*, 1919, vol VI, p.204-205.

76 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 58, f.115 (telegramă de la Paris, 20 iulie 1919, V. Antonescu către I.I.C.Brătianu).

Brătianu[77]. Unii delegaţi, ca ministrul de externe englez Balfour, sugerau să se atragă atenţia României asupra atitudinii sale, în sensul că va fi suficient să i se spună că nu va primi teritoriul în discuţie, pînă ce nu va accepta clauza minorităţii şi nu va semna tratatul[78]. Opinia şefului Foreign Office-ului era împărtăşită şi de reprezentanţii Statelor Unite[79]. Conducătorul diplomaţiei franceze, Pichon, declara lui V.Antonescu că «Wilson şi Lloyd ţin ca acest tratat să nu fie modificat, iar Franţa nu este singura, din nefericire, care a determinat politica Conferinţei în faţa României»[80].

Ca reacţie la atitudinea negativă a Conferinţei în problema tratatului cu Austria, I.I.C.Brătianu a decis să plece din Paris, apreciind că ţara sa era «un stat suveran, căruia nimeni nu i-a contestat independenţa[81]. Poziţia României în problema tratatului de la St. Germain, a fost privită favorabil de presa pariziană şi de unii deputaţi din Franţa, Statele Unite şi Anglia fiind considerate drept «autori ai politicii agresive a Conferinţei contra României»[82]. Diplomaţia americană propunea, ca represalii, excluderea României de la Conferinţă şi adoptarea unei blocade economice şi financiare[83].

La 14 iunie 1919, la palatul Cotroceni avea loc o şedinţă a guvernului prezidată de regele Ferdinand – participau, între alţii, Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului Dirigent, şi ministrul ţării de la Paris, Victor Antonescu. Cei prezenţi aflaseră deja că la St.Germain, atunci cînd se discutaseră clauzele Tratatului cu Austria, România fusese pusă «în faţa faptelor împlinite»[84]. Ferdinand a arătat că scopul întrunirii era viitoarea atitudine a României faţă de conţinutul tratatului cu Austria. V.Antonescu a prezentat o scurtă informare privind motivele pentru care România nu putea semna acest tratat. În pofida protestului justificat al delegaţilor români – comunica Antonescu – tratatul a fost remis plenipotenţiarilor austrieci, fără să fie scoase din text clauzele privind garanţiile pentru minorităţi, regimul tranzitului şi cel vamal. Toţi cei care au luat cuvîntul – Pherekyde, Maniu, Nistor şi Inculeţ – după ce şi-au exprimat dezaprobarea faţă de «metodele» Consiliului celor Patru – au opinat că o hotărîre definitivă, în ceea ce priveşte atitudinea diplomaţiei Bucureştilor, se va lua după ce premierul I.I.C.Brătianu va reveni în ţară[85].

Situaţia României la forumul păcii a făcut obiectul discuţiilor purtate la Bucureşti, în ziua de 3 iulie 1919, de Frank Rattigan cu regele Ferdinand. Diplomatul englez a expediat, a doua zi, o scrisoare şefului Foreign Office-ului, Curzon, unde semnala, între altele, că acesta i-a comunicat că la Paris clauza minorităţii trebuie să fie «omisă» sau «modificată considerabil», deoarece ea contravine «drepturilor suverane ale României»; Ferdinand credea că nici un

77 *Ibidem*, f.118-121.
78 *D.B.F.P.*, First Series, vol. I, p.279.
79 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, dosar 58, f.264.
80 Idem, dosar 224, f.216-217 (radiogramă din 21 august 1919).
81 V.Fl.Dobrinescu, Relaţii... *Passim.*
82 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. V.Antonescu, PCXXIV, dosar 5, telegramă nr.147; Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 224, f.243.
83 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 224, f.238 (telegramă nr.250, de la Paris, 5 septembrie 1919, V.Antonescu către I.I.C.Brătianu).
84 *Desăvîrşirea...*, vol. III, p.425.
85 *Ibidem*, p.450-453.

guvern român nu o va accepta, întrucît nu era «necesară», atîta vreme cît drepturile tuturor minorităţilor au fost garantate prin lege.

În septembrie 1919, situaţia internaţională a României se menţinea nefavorabilă. Aşa cum scria Gh.Derussi lui Take Ionescu, «francezii ofteazâ cu noi, dar voteazâ cu Anglia şi, mai ales, cu America[86]». La Londra exista o stare de spirit contrară intereselor româneşti, delegaţii englezi avînd, în privinţa diplomaţiei Bucureştilor, «instrucţiuni speciale şi categorice»[87].

Marile Puteri şi-au păstrat atitudinea negativă, iar la 10 septembrie 1919 a fost semnat Tratatul de la St. Germain, fără iscăliturile delegatului român şi ale celui sîrb. Consiliul Suprem a căutat să impună României condiţii incompatibile cu demnitatea, neatîrnarea şi interesele sale politice şi economice. În acest context, Bucureştii au respins încercările de şantaj făcute de Marile Puteri cu ocazia discuţiilor referitoare la unele probleme teritoriale din cadrul tratatului cu Austria.

După demisia, la 12 septembrie 1919, a lui I.I.C.Brătianu, România a continuat să adopte aceeaşi linie de intransigenţă faţă de hotărîrile Conferinţei. Deciziile Consiliului Suprem, din 12 octombrie, 3 şi 7 noiembrie şi misiunea lui George Clerk[88] la Bucureşti au avut drept scop să determine o schimbare de atitudine a României faţă de forumul păcii de la Paris. O nouă notă ultimativă a fost trimisă Bucureştilor la 15 noiembrie 1919. În răspunsul său, guvernul român se socotea dureros impresionat de fondul acesteia şi de faptul că nu se ţinea cont de «egalitatea drepturilor tuturor naţiunilor mari şi mici». România atrăgea atenţia că «drepturile sale sînt nesocotite, iar enormele sacrificii puse sub tăcere»[89] şi se arăta gata să semneze tratatul cu Austria, dacă şi Consiliul Suprem va lua act că Bucureştii nu înţeleg «să adere la stipulaţii care să atingă suveranitatea statului şi a independenţei sale»[90]. Astfel, ca urmare a «politicii de rezistenţă» promovată de I.I.C.Brătianu, raporturile între guvernul de la Bucureşti şi Consiliul Suprem au ajuns extrem de încordate. Conflictul cu forumul păcii atinsese maximum de acuitate tocmai în preajma formării în ţară a «Blocului parlamentar»[91].

După surse engleze, în urma unei întrevederi pe care a avut-o cu regina Maria, însărcinatul britanic cu afaceri la Bucureşti, Rattigan, i-a subliniat acesteia «pericolele pe care România le va atrage asupra sa refuzînd să semneze tratatul cu Austria»[92].

Între 1 şi 3 decembrie 1919, diverşi reprezentanţi ai «Blocului» au angajat discuţii cu delegaţii Antantei, prilej cu care Al. Vaida-Voievod le-a declarat că viitorul guvern avea de gînd să primească ultimatumul (al 12-lea), *însă nu fără condiţii*. Desemnat premier în locul generalului Văitoianu, care a demisionat la 28 noiembrie, Al.Vaida-Voievod a făcut cunoscut miniştrilor aliaţi de la Bucureşti că va refuza mandatul, dacă acel Consiliu Suprem nu avea să renunţe la preambulul «ruşinos» din «convenţia specială» a tratatului de la St.Germain şi dacă nu va

86 B.C.S., fond Al. St. Georges, Arh. Take Ionescu, PVIII, dosar 7 (scrisoarea din 6 septembrie 1919).

87 *Ibidem.*

88 *D.B.F.P.*, First Series, vol. I, p.884.

89 B.A.R., Arh. Gh.Kirileanu, Palat, XXXII, Varia 2, f.15-20.

90 *Ibidem.*

91 Gh.Buzatu, *Un capitol de istorie politică – constituirea, guvernarea şi dispariţia „Blocului Parlamentar" (1919-1920)*, în *AIIAI*, XII, 1976, p.135.

92 *Ibidem.*

modifica unele articole ale ei[93]. Cambon şi Rattigan, diplomaţi acreditaţi în capitala României, i-au promis tot sprijinul în această direcţie. Mulţumită eforturilor lui Victor Antonescu s-a obţinut amînarea termenului de expirare a ultimatumului de la 2 la 8 decembrie 1919 şi modificarea literei şi spiritului tratatului minorităţilor. Reprezentanţii aliaţi au comunicat aprobarea lor în ce priveşte schimbarea tratatului minorităţilor, dar au condiţionat-o de acceptarea ultimatumului.

În urma unor noi presiuni ale Aliaţilor[94], România a luat hotărîrea să semneze, la 9 decembrie 1919, Tratatul de la St.Germain, reglementările financiare şi tratatul cu Bulgaria[95]. Datorită eforturilor diplomaţiei Bucureştilor[96] fură înlăturate preambulul şi articolele 10 şi 11 din tratatul minorităţilor. Drept urmare, la 22 decembrie 1919, Consiliul Suprem autoriza reluarea relaţiilor economice cu România[97].

Recunoaşterea Unirii Bucovinei cu România a ridicat mai puţine probleme decît chestiunea Banatului. Din acest motiv, înscrierea ei în tratatul de la St.Germain a fost amînată pînă după fixarea frontierelor cu Ungaria şi Regatul Sîrbo-croato-sloven. În timpul discuţiilor, experţii au înţeles că perspectiva unei Galiţii de Est, în care să fie înglobat sectorul etnic rutean din Bucovina, părea foarte îndepărtată[98].

Foreign Office-ul, prin «Comisia pentru revendicările româneşti», a considerat ca la baza stabilirii frontierelor româneşti, în speţă, şi a recunoaşterii unirii Bucovinei cu Vechiul Regat, să stea considerente «etnice, economice, geografice şi politice»[99]. Materialele britanice au fost pregătite de Sir George Walter Prothero, şeful secţiei istorice a Foreign Office-ului – din cele 162 cîteva au fost consacrate problemelor româneşti. La americani, Comisia *Inquiry* a abordat problemele româneşti în 13 rapoarte[100].

În timpul negocierilor pentru încheierea Tratatului de la St.Germain, britanicii şi francezii s-au împotrivit dorinţei americanilor de a se acorda României întreaga Bucovină, pe baza Rezoluţiei Consiliului Naţional de la Cernăuţi ; Departamentul de Stat se gîndea la posibilitatea creării unui stat rutean. Americanii au forţat România să separe bazinul rîului Ceremuş, ale cărui interese economice se aflau în direcţia Galiţiei[101]. Diplomaţia română, cînd a fost informată asupra împărţirii Bucovinei, a refuzat să accepte soluţia şi a preferat o graniţă comună cu Polonia în Galiţia de Est[102]. Eforturile ei s-au canalizat şi în reformularea articolului 59 care, în textul iniţial, nu recunoştea Bucovina ca teritoriu aparţinînd statului român. În noua redactare, articolul stipula că «Austria renunţă, în ceea ce o priveşte, în favoarea României, la toate drepturile şi titlurile asupra părţii fostului ducat al Bucovinei, cuprinsă dincoace de fruntariile României»[103], frontierele fiind cele

93 V.V.Tilea, *op. cit.*, p.21.
94 *D.B.F.P.*, First Series, vol. II, p.589.
95 *Ibidem*, p.480-481.
96 *Ibidem*, p.562; *F.R.U.S.*, 1919, vol. I, p.28 (Lansing către Wallace, 8 decembrie 1919).
97 *D.B.F.P.*, First Series, vol. II, p.589.
98 S.D.Spector, *op. cit.*, p.127.
99 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371/608/49, f.25.
100 Gelfand L.E., *op. cit.*, p.361.
101 Vezi: *American Position in 1919 on the Northern Boundary of Bukovina* (în N.A. Washington D.C., W.W. II Peace Conf., Paris, 1946, Record Group 43, Box no. 123).
102 S.D.Spector, *op. cit.*, p.128.
103 *Desăvîrşirea unităţii...*, vol. IV, p.310.

stabilite în Decizia de Unire din 15/28 noiembrie 1918. Modificările, deşi nu înlăturau principiul în virtutea căruia marile puteri (Consiliul Ligii Naţiunilor) îşi aroga dreptul de a «ocroti» interesele minorităţilor din România, înlăturau sau diminuau alte clauze care afectau demnitatea şi suveranitatea naţională a statului român[104]. Situaţia o sesizase foarte bine Frank Rattigan, însărcinatul cu afaceri britanic de la Bucureşti care, într-o telegramă expediată lui Sir Eyre Crowe, nota că : «ruperea relaţiilor cu România îmi apărea încărcată de consecinţe dezastruoase, nu numai pentru România, dar şi pentru interesele Aliaţilor, încît am fost cu totul de părere că trebuie să se facă tot posibilul pentru a realiza un acord, chiar şi cu preţul unor concesii din partea noastră»[105].

La 4 decembrie, Clemenceau aprecia drept «satisfăcătoare»[106] discuţia cu delegatul român, generalul Coandă, iar în ziua următoare şefii delegaţiilor celor cinci mari puteri, întruniţi la locuinţa lui Pichon, erau anunţaţi că noul prim-ministru de la Bucureşti, Al.Vaida Voievod, promisese semnarea tratatelor în discuţie[107].

O nouă întrunire, din 7 decembrie, oferea prilejul lui Ph. Berthelot să comunice colegilor săi că România «era dispusă să semneze tratatul cu Austria». Cu acelaşi prilej, Sir Eyre Crowe afirma că răspunsul românesc «era satisfăcător în întregime»[108].

Delegatul României la Conferinţa de Pace, generalul C.Coandă, semna la 10 decembrie 1919, orele 18, tratatele cu Austria, cel al minorităţilor şi tratatul cu Bulgaria, ultimul fiind condiţionat de parafarea primelor două[109]. Se încheia, astfel, o pagină de istorie diplomatică de eforturi continue ale Bucureştilor pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale. Cei «patru mari» trebuiseră să facă unele concesii României.

Partea pozitivă a prevederilor Tratatului de la St. Germain se referea la desfiinţarea monarhiei dualiste austro-ungare şi la recunoaşterea proceselor revoluţionare care avuseseră loc pe teritoriul fostului imperiu în cursul anului 1918. Acest lucru îl observa şi deputatul I.Nistor care, cu prilejul ratificării Tratatului de la St.Germain de către Adunarea Deputaţilor de la Bucureşti, declara : «cred că desfiinţarea Austriei (monarhiei dualiste – n.n.) şi ratificarea acestui tratat nu implică numai reîntoarcerea Bucovinei la patria-mamă, ci, mai mult, acest tratat are o însemnătate cu mult mai mare decît alta. Dezmembrarea împărăţiei austro-ungare ne-a redat Bucovina, ne-a dat Transilvania şi Banatul, această mult aşteptată dezmembrare a făcut posibilă întregirea noastră naţională». Din aceste motive, Nistor considera Tratatul de Pace de la St.Germain «unul din cele mai importante şi măreţe acte din istoria mondială şi din istoria românilor»[110].

În timpul negocierilor tratatului cu Austria, opinia publică, presa şi publicaţiile româneşti au susţinut constant atitudinea demnă şi «politica de rezistenţă» a conducătorilor de la Bucureşti. Ele au văzut în aceasta o «politică a demnităţii

104 V.Moisuc (ed.), *România şi Conferinţa...*, p.383.
105 *D.B.F.P.*, First Series, vol. II, p.499-501.
106 *Ibidem*, p.409.
107 *Ibidem*, p.496.
108 *Ibidem*, p.510.
109 V.Moisuc (ed.) *România şi Conferinţa...*, p.384.
110 *Ibidem*, p.384-385.

naţionale» şi au considerat că unica modalitate care se impunea era refuzul de a semna un tratat ce lovea în suveranitatea şi independenţa României [111].

3. Semnarea Tratatului de la Neuilly-sur-Seine

Puterile Aliate şi Asociate au semnat, la 27 noiembrie 1919, tratatul de pace cu Bulgaria [112]. În timpul negocierii tratatului de la Neuilly-sur-Seine, marile puteri au căutat să speculeze interesul diplomaţiei Bucureştilor în sancţionarea acestui act internaţional pentru a face noi presiuni în a-l determina «să accepte» clauzele tratatului cu Austria şi cel al minorităţilor, pe care România refuza să le semneze [113]. Astfel, Consiliul Suprem a adresat Bucureştilor un nou ultimatum, prin care îi comunica că putea semna tratatul de la Neuilly-sur-Seine în curs de opt zile, adică la 5 decembrie şi numai cu o condiţie : acceptarea tratatului de la St.Germain şi cel al minorităţilor [114].

În legătură cu acel tratat, americanii propuseseră, încă de la 5 martie 1919, trasarea unei frontiere etnice între România şi Bulgaria în Dobrogea [115]. Opţiunea lor reprezenta un compromis între frontierele stabilite prin Tratatul de la Berlin (1878) şi cel de la Bucureşti (1913) [116]. Foreign Office-ul nu era dispus să revizuiască tratatele antebelice, dar nu se împotrivea unei revizuiri de frontiere dacă România şi Bulgaria o doreau. «Recomandările» britanice pentru Dobrogea – alcătuite la 10 februarie 1919 de Sir Eyre Crowe – subliniau că, după satisfacerea «doleanţelor române» şi la un moment «considerat potrivit de Puterile Aliate», guvernul de la Bucureşti urma «să fie, în mod insistent, îndemnat în vederea unei ajustări a frontierelor cu Bulgaria» în interesul «populaţiei implicate şi a viitoarelor relaţii «bilaterale» [117]. Sir Eyre Crowe aprecia că «soluţia» va fi, probabil, singura cînd o putere aliată «cedează teritoriul unei puteri inamice» şi că opinia publică românească «ar fi, natural, afectată de o asemenea cerere» [118]. Timpul şi modul în care Puterile Aliate «ar impune» României această cedare – avertiza diplomatul britanic – «trebuie luat în consideraţie cu multă grijă» [119].

Quai d'Orsay-ul a fost, mai întîi, de acord că linia propusă de americani «va rectifica erori vechi» [120], dar a sfîrşit prin a se împotrivi soluţiei care cerea unui stat aliat să cedeze teritoriul unui inamic.

Nereuşind să-şi asigure impunerea «propunerii», americanii au introdus o «argumentare» a poziţiei lor în raportul final. Ei au recunoscut, împreună cu ceilalţi

---

111 *Ibidem*, p.364-375; I.Agrigoroaiei, G.Calcan, M.Strugariu, *Atitudinea Marilor Puteri faţă de România la Conferinţa de Pace de la Paris, reflectată în presa ieşeană (1919-1920)*, în *AIIAI*, XVIII, 1981, p.317-330.

112 Vezi textul în *Desăvîrşirea unităţii...*, vol. V, p.38-133.

113 V.Moisuc (ed.), *România şi Conferinţa...*, p.396.

114 Arh. St. Bucureşti, fond Microfilme Anglia, Rola 167, c.633-635 (Instrucţiuni ale Quai d'Orsay-ului, din 28 noiembrie 1919, semnate Ph.Berthelot).

115 Vezi paragraful *The Paris Peace Conference and the Treaty of Neuilly, 1919*, în documentul *Rumanian-Bulgarian Dispute over Dobrudja 1878-1943* (N.A. Washington D.C. W.W.II, Peace Conf., Paris, 1946, Record Group 43, Box no. 123).

116 S.D.Spector, *op. cit.*, p.129.

117 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 608/49, f.37-38.

118 *Ibidem*.

119 *Ibidem*, f.38.

120 S.D.Spector, *op. cit.*, p.129.

experţi, că această Comisie (n.n. – menită să rezolve chestiunea) nu era împuternicită să propună cedarea către un stat inamic a unui teritoriu care formează o parte integrată, *de facto* şi *de jure*, a unei ţări aliate [121]. Iar dacă România aproba, din proprie iniţiativă, posibilitatea de a retroceda o parte a Dobrogei de Sud, Comisia, cu excepţia reprezentanţilor Franţei, a «recomandat» o nouă frontieră care să asigure o linie de apărare pentru ambele state şi «să rezolve» principiile etnice [122].

În vara anului 1919, americanii au insistat pe lîngă englezi ca aceştia să facă presiuni asupra României «să cedeze Dobrogea de Sud Bulgariei» [123]. Harold Nicolson a obiectat pe considerentul «că este neloial să forţezi un aliat să cedeze teritoriul unui inamic» [124]. La 25 iulie, el s-a întîlnit cu maiorul Johnson, din delegaţia americană, care i-a comunicat că, dacă Foreign Office-ul aprobă, «este foarte probabil ca americanii să fie de acord ca România să obţină Basarabia» [125]. Johnson opina că Lansing şi Polk îşi vor retrage «obiecţiunile privind Basarabia», dacă Londra şi-o retrage pe cea cu privire la Dobrogea. Harold Nicolson consemna că Anglia « a dorit întotdeauna ca Bulgaria să aibă Dobrogea de Sud şi ezitarea noastră este în acord doar cu dificultatea de a îndemna România să facă un sacrificiu. Americanii, pe de altă parte, au dorit mereu ca românii să obţină Basarabia, dar au ezitat să permită ca un aliat să-şi anexeze teritoriul altuia» [126]. Diplomatul, deşi considera că poziţia americană «nu este foarte logică», credea că ea oferea «o bază de compromis» [127] şi promitea că va informa pe superiorii săi.

Chestiunea a reţinut, în continuare, atenţia forumului păcii din capitala Franţei [128]. La 4 mai 1919, Consiliul miniştrilor de externe a abordat, în discuţiile sale, fixarea frontierei româno-bulgare în Dobrogea [129], iar două zile mai tîrziu Raportul Comisiei pentru afacerile româneşti şi iugoslave în această chestiune, a fost înaintat Consiliului celor zece. Între timp, diverşi emisari şi organe de presă, susţinuţi de Sofia, întreţineau o vie propagandă pentru a crea, faţă de Puterile Aliate şi Asociate, o atmosferă favorabilă «aspiraţiilor» teritoriale bulgare, inclusiv în problema Dobrogei [130].

În cadrul reuniunii, din 3 septembrie 1919, Balfour a reamintit că forumul suprem «a hotărît că România, ca putere aliată, nu poate fi solicitată să cedeze teritoriu Bulgariei. Hotărîrea nu a fost niciodată anulată. Consiliul Suprem nu-şi ascunde, totuşi, sentimentul că România trebuia să cedeze o porţiune care era clar că nu mai era românească. Pentru a se ajunge la aceasta, totuşi, nu trebuie să se creeze relaţii încordate cu România. Dacă Puterile ar intra în război cu România, situaţia ar fi, desigur, alta» [131].

121 *Ibidem*, p.129-130.
122 *Ibidem*, p.130.
123 Arh. St. Bucureşti, fond Microfilme Anglia, Rola 446, c.420.
124 *Ibidem*.
125 *Ibidem*.
126 *Ibidem*.
127 *Ibidem*.
128 *F.R.U.S.*, 1919, vol. VIII, p.116-118.
129 *Idem*, vol. IV, p.717-719.
130 Broşurile *The Roumanian atrocities* şi *Le mouvement Dobrodjais* prezentau deformat realitatea faptelor (Arh. M.Ap.N.m fond 3 831, dosar f.n., Poziţia 2 903, 1919, f.24.).
131 *F.R.U.S.*, 1919, vol. VIII, p.116-118.

Confruntați cu acest cuvînt hotărîtor, americanii, prin subsecretarul de stat Polk, nu puteau «recomanda» o recurgere la război pentru a «forța» România să cedeze în chestiunea Dobrogei de Sud. Atitudinea Departamentului de Stat, în această chestiune, trebuie pusă, în parte, și pe seama nerăbdării delegației aflate la Paris de a se reîntoarce la Washington D.C. cu misiunea îndeplinită – adică încheierea de tratate cu toți învinșii războiului. Eșecul americanilor de a manifesta o atitudine aliată rigidă față de România a fost demonstrat în problema viitoarei granițe româno-bulgare, cînd s-a observat o inflexibilitate inițială și o tendință ulterioară spre tranzacții [132]. Cînd diplomații englezi, francezi și italieni au considerat că e necesar să respecte, măcar parțial, toate textele tratatelor și principiile autodeterminării naționale, precum și colaborarea României la opera ce urma să o înfăptuiască forumul păcii, americanii, fără să renunțe la punctul de vedere inițial, au oferit planuri alternative – de la propunerea «originală», de a retroceda întreaga Dobroge de Sud Bulgariei, s-a ajuns la o a doua «soluție», privind cedarea numai a unei părți. În final, proiectul tratatului de pace cu Bulgaria, înaintat diplomației de la Sofia, la 19 septembrie, conținea clauza restabilirii, între România și Bulgaria [133], a granței din 1913.

După ce, la 6 decembrie 1919, guvernul de la București a acceptat să semneze tratatul cu Austria și cel al minorităților, patru zile mai tîrziu, Victor Antonescu și Constantin Coandă parafau, în numele României, tratatul de pace cu Bulgaria. Prin tratatul de la Neuilly-sur-Seine se reconfirma frontiera româno-bulgară, așa cum fusese ea fixată prin tratatul de pace de la București [134] din 10 august 1913 (art.27, pct.5) [135]. România a ratificat tratatul cu Bulgaria la 20 septembrie 1920 [136].

Diplomația Bucureștilor a făcut, în timpul negocierilor tratatului de la Neuilly-sur-Seine, unele contrapropuneri la doleanțele bulgare care vizau siguranța la mișcările comitagiilor, menținerea, fără nici o schimbare, a clauzelor militare [137] și modificarea articolului 133 [138], care avea conținut financiar.

4. Protocolul de la Paris (28 octombrie 1920)

Evoluția raporturilor internaționale est-europene de la finele primului război mondial implică, fără îndoială, o chestiune considerată atunci, ca și mai tîrziu, drept

132 S.D.Spector, *op. cit.*, p.194-195.

133 *D.B.F.P.*, First Series, vol. I, 1919, p.642.

134 Edward Grey declarase că Tratatul de la București era „opera politică cea mai meritorie ce s-a făcut în ultimul timp" și că el „a pus capăt conflictului balcanic" (Arh. M.A.E., fond 71, Londra, dosar 8, 1910-1914, telegramă nr.1 329, de la Londra, 1/14 august 1913, semnată N.Mișu).

135 *Desăvîrșirea unității...*, vol. V, p.42.

136 Viorica Moisuc (ed.), *România și Conferința...*, p.397.

137 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, dosar f.n. 1919, Poziția 2 587, f.3-12.

138 Idem, fond 876, dosar 2, 1919, Poziția 177, f.20. In legătură cu tratatul de la Neuilly vezi lucrarea mai veche Gheorghi P.Ghenov, *Niojskijat dogorov i Bălgarija*, Sofia, 1935 și Hristo A.Hristov, *Bălgarija, Balkanite i mirăt* 1919, Sofia Nauka Izkustvo, 1984. A doua lucrare, deși folosește numeroase documente externe extrase din arhivele britanice, prezintă în mod deformat și tendențios participarea României la primul război mondial și la forumul păcii din capitala Franței - se cunoaște că reuniunea diplomatică de la Paris nu a avut altceva de făcut decît să înscrie în tratatele de pace ceea ce poporul român înfăptuise prin Deciziile de Unire din 1918.

hotărîtoare pentru păstrarea unei atmosfere de destindere în răsăritul Europei, şi anume aceea legată de raporturile între Rusia Sovietică şi Regatul României [139].

Odată cu căderea ţarismului, Basarabia îşi afirmă imediat individualitatea şi îşi revendică drepturile. În faţa poporului român din Basarabia, ca şi al tuturor naţionalităţilor din imensul imperiu, se impune un fapt dominant: proclamarea solemnă de către revoluţia rusă triumfătoare a dreptului tuturor popoarelor de a dispune de ele însele («samoupredlenii»). Acest drept, confirmat oficial la 25 septembrie şi 5 decembrie 1917 [140], avea să pună capăt raptului de la 1812. Atunci, prin pacea de la Bucureşti, Turcia cedase Rusiei Basarabia. *Prin aceasta, Imperiul Otoman viola, pur şi simplu, contractul său de vasalitate, iar Rusia a devenit complicea violării contractului de drept internaţional. Or, complicitatea violării unui contract de drept internaţional nu poate crea dreptul* [141]. Cunoscutul diplomat N.Titulescu consemna, într-un memoriu adresat regelui Carol al II-lea, că «a cere recunoaşterea rusă a acestei anexări înseamnă a renunţa la 2.000 ani de posesie, înseamnă ratificarea, de noi, a violării contractului internaţional comis de Turcia în 1812, înseamnă recunoaşterea de noi a complicităţii ruso-turce ca sursă de drept» [142].

La începutul lui decembrie 1917, Adunarea locală – «Sfatul Ţării» – proclamă autonomia provinciei. În programul Partidului Naţional Moldovenesc se arăta că, de acum încolo, Basarabia «va avea să-şi oţîrmuiască *singură* viaţa ei dinlăuntru, ţinînd seama de drepturile naţionale ale tuturor locuitorilor ei» (s.ns.) [143]. Sfatul Ţării – adunare reprezentativă a tuturor claselor şi păturilor sociale din Basarabia – declara, la 28 ianuarie 1918, această provincie independentă sub numele de «Republica Moldovenească» şi desemna un guvern. Republica Ucraineană a recunoscut acest titlu, adresîndu-i-se, de mai multe ori, sub această denumire [144].

Delegaţii ucraineni, care negociau, în cursul păcii de la Brest-Litovsk, nu au menţionat niciodată numele Basarabiei, admiţînd tacit că nu aveau nici o autoritate să trateze pentru ea. De altfel, la 15 ianuarie 1918, guvernul de la Kiev, prin ministrul de externe, Şulghin, îl anunţa pe generalul C.Coandă, delegat militar, că Ucraina «nu se opune ca Basarabia să se unească cu România, dacă aceasta este dorinţa ei» [145]. În contextul păcii de la Brest-Litovsk, s-a accentuat şi criza politică din Basarabia. S-a produs o mare mişcare a trupelor ruseşti şi a foştilor prizonieri din Germania şi Austro-Ungaria, care se retrăgeau prin Basarabia spre Ucraina şi Rusia, şi, invers, a prizonierilor germani şi austro-ungari din Rusia care plecau înspre ţările lor, provocînd numeroase dezordini, violenţe şi distrugeri [146]. Sfatul Ţării a autorizat, în atari condiţii, Consiliul Directorilor să adreseze guvernului român de la Iaşi o cerere de ajutor militar, pentru «trimiterea la Chişinău a unui regiment ardelenesc cu posibilă urgenţă» care «să stea la dispoziţia Directoriatului Republicii

139 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 4 705, f.21.

140 „Kieskaia Misl" din 27 septembrie şi 5 decembrie 1917.

141 V.Fl.Dobrinescu, *Bătălia..., Passim.*

142 *Ibidem.*

143 Arh. M.Ap.N., fond 5 417, dosar 197/120, 1917, Poziţia 499, f.520.

144 Vezi V.Fl.Dobrinescu, *Bătălia diplomatică...*, p.23 şi următoarele şi studiul *La Bessarabie. Continuité de l'élément roumanisé en Bessarabie*, în *Desăvîrşirea unităţii...*, vol. VI, p.488-489; M.Muşat, I.Ardeleanu, *De la statul...*, p.554-572.

145 Arh.St.Bucureşti, fond Casa Regală-Ferdinand, dosar 72, 1918, f.1-10.

146 M.Muşat, I.Ardeleanu, *op. cit.*, p.561-562.

Moldovenești»[147]. Ministrul de război, generalul Iancovescu, a comunicat, la 24 decembrie 1917, aprobarea cererii, subliniind că «se va da ordin ca 1.000 de ardeleni, cu arme și mitraliere, ce vin din Kiev să se opească la gara cea mai apropiată de Chișinău, de unde se vor trimite pentru paza depozitelor de subzistențe»[148].

Ambasadorul Franței în Rusia, din anii 1917-1919, Joseph Noulens, scria, în *Memoriile* sale, că asistența interaliată acordată României «lovea în amorul propriu al rușilor și provoca la ei manifestări de umor contra unui popor care, totuși, a adoptat cauza Antantei cu un curaj demn de a impune simpatie și respect»[149]. Diplomatul francez mai observa că aceste «sentimente de ostilitate» s-au accentuat în toamna și iarna anului 1917. Între motive, el semnala : actele de imixtiune ale soldaților bolșevici în treburile interne ale României, «acțiunea» lui Rakovski, poziția «sistematic ostilă» a regimului maximalist față de guvernul de la București și de «oligarhia» română, cotată drept «antisemită»[150]. Situația era confirmată și de generalul Coandă, care, la 23 decembrie 1917, anunța pe I.I.C.Brătianu că «noi sîntem tratați ca dușmani de guvernul Lenin»[151], datorită atitudinii față de generalul Șcerbacev și, în general, față de guvernul de la Kiev. Premierul român ruga pe Coandă să explice Radei «situația noastră», pentru a obține de la Petrograd «încetarea acestor stări de lucruri»[152].

În decembrie 1917, în urma dezmembrării și expedierii peste granță a unei divizii rusești la Botoșani, guvernul de la Petrograd a protestat vehement. La 16 decembrie, ministrul C.Diamandi îl însărcina pe locotenent comandor C.Ene să prezinte o notă guvernului de la Petrograd. Într-adevăr, a doua zi, C.Ene i-a înmînat lui Trotki nota românească, pe care diplomatul sovietic, «avînd atitudinea cea mai rece posibilă»[153], i-a cerut-o să fie prezentată în scris. Ministrul României considera de datoria sa – «neținînd seama de tonul și redacțiunea notei» – să dea «lămuririle pe care le știe». El a accentuat dorința României «de a menține relații de prietenie între cele două popoare vecine aliate»[154]. În continuare, nota făcea cunoscut Petrogradului că guvernul român «deploră»[155] conflictul cu trupele ruse. Se intervenea «pentru a evita o adevărată catastrofă, împiedicînd o demobilizare neregulată și precipitată prin luarea de măsuri care au asigurat însăși întărirea trupelor ruse». «Dacă suferințele poporului n-au fost făcute cunoscute – se sublinia în document – s-au avut în vedere interesele superioare ale păstrării relațiilor de prietenie între cele două popoare aliate. În afară de aceasta, populația românească a tolerat pe propriul său teritoriu imixtiunea trupelor ruse în afacerile interne ale României, care jigneau un principiu recunoscut de toate popoarele și care este întărit de toate decretele și proclamațiile autorităților Sovietului rusesc. Interesele mate-

147 *Ibidem* , p.562; Arh. M.Ap.N., fond 950, dosar 3, 1917-1919, Poziția 2, f.1.
148 Arh. M.Ap.N., fond 950, dosar 3, 1917-1919, Poziția 2, f.1.
149 Joseph Noulens, *Mon Ambassade en Russie Soviétique 1917-1919*, t.I, Paris, Plon, 1933, p.97.
150 *Ibidem*, p.98-99, 182.
151 Arh. M.Ap.N., fond 876, dosar f.n., 1917-1918, Poziția 25, f.25.
152 *Ibidem*.
153 Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 9, 1917, Poziția 486, f.376-377 (Nota nr.21, 18 decembrie 1917, Lt. comandor Ene către atașatul militar de la Petrograd).
154 *Ibidem*, f.377.
155 *Ibidem*, f.378.

riale ale Rusiei şi României cer imperios păstrarea relaţiilor amicale şi de completă încredere» [156].

A urmat arestarea ministrului C.Diamandi şi a altor trei membri ai Legaţiei României, eveniment fără precedent în viaţa diplomatică europeană [157]. «Noi protestăm contra unui asemenea procedeu – se spunea în telegrama expediată de I.I.C.Brătianu – care suprimă dreptul popoarelor şi readuce viaţa internaţională la timpurile cele mai sumbre ale umanităţii» [158]. Şefii misiunilor diplomatice din toate ţările acreditaţi la Petrograd, în număr de 20, «profund indignaţi de arestarea Domnului Diamandi, ministrul României – îşi afirmau solidaritatea sentimentelor lor faţă de toate guvernele» [159] şi reclamau punerea imediată în libertate a acestuia şi a celorlalţi membri ai Legaţiei.

Ideea autodeterminării popoarelor, proclamată în Rusia Sovietică, a avut un puternic ecou în păturile cele mai largi ale poporului român din Basarabia. La 24 ianuarie 1918, a fost proclamată independenţa Republicii Autonome Democratice Moldoveneşti [160]. Situaţia Basarabiei s-a complicat prin intrarea, după încheierea păcii de la Brest-Litovsk, a trupelor Puterilor Centrale ; guvernul Republicii Moldoveneşti a protestat împotriva încălcării teritoriului suveran de către armatele austro-ungare [161].

Într-o astfel de conjunctură, au început, la 11/12 februarie, negocieri între guvernul român şi autorităţile sovietice de la Odessa (Rumcerod). Schimbul de note Al.Averescu – C.Racovski [162], efectuat fără consultarea Republicii Independente Moldoveneşti, nu a dus la nici un rezultat deoarece, prin intervenţia trupelor germane, a încetat existenţa Rumcerod-ului, a Colegiului Suprem Autonom şi a celorlalte organe «revoluţionare» [163].

La 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul Ţării, dînd glas opiniei exprimate de masele largi populare, a adoptat decizia Unirii Republicii Moldoveneşti cu România. Rezoluţia Consiliului Naţional al Basarabiei sublinia : «În numele poporului Basarabiei, Consiliul Naţional declară : Republica Democrată Moldovenească (Basarabia), cu graniţele între Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră şi vechile frontiere cu Austria, smulsă de Rusia, acum 100 de ani, din trupul vechii Moldove, potrivit dreptului istoric şi dreptului naţional, pe baza principiului că popoarele trebuie să-şi hotărască singure soarta, se uneşte cu patria mumă, România» [164]. Unirea prevedea menţinerea autonomiei Basarabiei, dar, la 27 noiembrie/10 decembrie 1918, Consiliul Naţional a renunţat la această condiţie şi a proclamat unirea pur şi simplu [165]. Hotărîrea Sfatului Ţării – act al majorităţii populaţiei basarabene – a fost pozitivă şi a stat la baza Unirii Basarabiei cu România [166]. Ea a avut un caracter plebiscitar şi a ţinut cont de principiile autodeterminării popoarelor.

156 *Ibidem.*
157 Vezi detalii în J.Noulens, *op. cit.*, vol.I, p.182-193.
158 Arh. M.Ap.N, fond 876, dosar f.n., 1917-1918, Poziţia 25, f.39.
159 *Ibidem.*
160 „Cuvîntul moldovenesc" din 28 ianuarie 1918.
161 M.Muşat, I.Ardeleanu, *De la statul...*, p.565.
162 Arh. M.Ap.N., fond 950, dosar 3, 1917-1919, Poziţia 2, f.52-53.
163 M.Muşat, I.Ardeleanu, *De la statul...*, , p.565.
164 *Desăvîrşirea unităţii...*, vol. VI, p.499.
165 *Ibidem*, p.499.
166 Arh. M.A.E., fond 71, U.R.S.S., dosar 91, 1940, f.181.

Evenimentele petrecute în ținutul dintre Prut și Nistru au determinat Rusia Sovietică să rupă, la 13/26 ianuarie 1918, raporturile diplomatice cu România[167]. Actul a fost interpretat de guvernul sovietic drept un *casus belli* cu România. După știri provenite de la Conferința Aliaților, Anglia a decis să păstreze neutralitatea[168] față de diferendul intervenit între Consiliul Comisarilor Poporului și România.

Schimbul de contacte între cele două țări s-a menținut, dar el nu a avut darul să limpezească o situație care avea să dureze aproape 17 ani, deși eforturile meritorii făcute, de o parte și de cealaltă, puteau duce, atunci, la o serie de rezultate cu eficiență, atît pentru România, cît și pentru Rusia Sovietică[169].

Republica Independentă Ucraineană a adresat, la 15 februarie și 16 martie, un ultimatum României, urmat de o serie de alte note (12 aprilie, 5 mai), documente a căror idee fundamentală era nerecunoașterea actului Unirii din 27 martie 1918. Prin ultimatumul dat de Rusia Sovietică la 1 mai 1919, semnat de Cicerin și Racovski, se cerea României abandonarea Basarabiei[170]. În răspunsul său, din 19 iunie 1918, guvernul român își exprima încrederea în posibilitatea stabilirii unor raporturi normale de colaborare între cele două state, apreciind că «nici o țară n-ar putea trăi o viață normală, fără să întrețină relații permanente cu celelalte (...) cu atît mai mult relații strînse, cordiale și de bună vecinătate cu țările de care o separă frontierele»[171].

România nu a intervenit, nici diplomatic, nici militar, împotriva revoluției ruse, lucru remarcat și de V.I.Lenin care spunea : «au rămas încă state ca România, care n-a încercat să lupte împotriva Rusiei»[172]. Acest fapt a creat premise pentru viitor, cînd, din partea ambelor țări, s-a manifestat intenția începerii unor tratative bilaterale pentru așezarea relațiilor politice în cadre juridice normale. Însăși angajarea de discuții, într-un moment cînd marile puteri occidentale nici nu se gîndeau să recunoască statul sovietic și duceau tratative cu reprezentanții emigrației ruse și cu «guvernele» albilor, cărora le promiteau satisfacerea unor revendicări teritoriale[173], ilustra luciditatea cercurilor conducătoare românești, care considerau absolut vitale existența unor relații bune cu toți vecinii, indiferent de regimul lor politic intern. România preciza că «nu se află în stare de război cu Rusia, nu va săvîrși nici un act de agresiune împotriva acesteia, dar își va apăra granițele cu toate forțele sale»[174].

Evenimentele revoluționare care au culminat cu Decizia de Unire a Basarabiei cu România au reținut atenția diplomaților Marilor Puteri. Departamentul de Stat a fost informat permanent, fie de ministrul de la Iași, Charles Vopicka, fie de ambasadorul de la Paris, Sharp, despre evenimentele care au prefațat Unirea Basarabiei cu România[175]. Problema a fost abordată de Inquiry Commission[176], iar

167 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, Poziția 228, dosar 357, 1916-1917, f.91.
168 Arh.St.București, fond Microfilme Franța, Rola 39, c.422-423.
169 Pentru detalii, vezi: I.M.Oprea, *O etapă rodnică. Din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice. 1928-1936*, București, Ed. Politică, 1967.
170 *Documentî vnesnei politiki SSSR*, Moskva, 1958, vol. II, p.148-151.
171 M.Mușat, *Unirea din 1918...*, p.497.
172 *Ibidem* ; V.I.Lenin, *Opere*, vol. 32, București, E.S.P.L.P., 1956, p.99-102.
173 Arh. M.A.E., fond 71, U.R.S.S., 1940, dosar 90, f.126 (extras din raportul înaintat de Titulescu regelui Carol al II-lea).
174 V.V.Tilea, *op. cit.*, p.92-113.
175 *F.R.U.S.*, vol. II, 1918, p.707-722.
176 Gelfand, L.E., *op. cit.*, p.93, 217, 220, 324.

la 29 octombrie 1918 era prezentă şi în memorandumul Cobb-Lippmann [177]. Prima constata că Basarabia are o populaţie în majoritate românească [178]. Al doilea, reprezentînd programul american pentru conferinţă, fusese expediat, la 29 octombrie 1918, de colonelul House preşedintelui Wilson [179]. Intelligence Section din Comisia Americană, în concordanţă cu instrucţiunile către Preşedinte şi plenipotenţiari, recomanda, la 21 ianuarie 1919, ca Basarabia să facă parte din statul român. Documentul constata că Basarabia fusese parte a Ţării Moldovei (secolul XIV – pînă la 1812 ; 1856-1878) şi era «prin caracter [180] predominant românească». Documentul vorbea şi de o detaşare a două zone (Hotin şi Akkerman), unde staţionau mici colonii cuprinzînd populaţie ucraineană [181].

Chestiunea Basarabiei a interesat îndeaproape şi cercurile diplomatice ale Foreign Office-ului. Comisia pentru revendicările româneşti recomanda, la 10 februarie 1919, ca forumul păcii «să recunoască Unirea, deja înfăptuită, a Basarabiei cu România» [182]. Argumentele experţilor britanici erau următoarele : 1) Basarabia făcuse parte, pînă la 1812, din Moldova ; 2) Sfatul Ţării, reprezentanţă naţională, declarase independenţa şi ceruse, «în condiţiile puse de el», unirea cu România ; 3) populaţia provinciei era în majoritate românească – de la 60 la 65% (adică 1 3/4 milioane). Numai în zona Hotinului exista o zonă compactă de ucraineni, care reprezentau 1/6 din populaţie. Diplomaţia britanică, constatînd că principiile acestor recomandări erau determinate de «considerente etnice, economice, geografice şi politice» [183], punea şi trei condiţii pentru recunoaşterea Unirii Basarabiei cu România : 1) baza apărării Basarabiei de Rusia va fi principiul etnic, nu o ocupaţie militară sau o anexare a provinciei de România în defavoarea Rusiei ; 2) nu se va face nimic pentru a prejudicia interesele economice sau alte interese vitale ale Rusiei cu România în această privinţă ; 3) minorităţilor naţionale din Basarabia, prin garanţii internaţionale [184], li se va asigura autonomia deplină culturală şi locală.

În ianuarie 1920, Direcţia Secţiei Istorice a Foreign Office-ului, sub coordonarea lui G.W.Prothero, cu ajutorul lui Naval Staff din Intelligence Division al Amiralităţii, War Trade Intelligence Department şi Geographical Section of the General Staff (Military Intelligence Division) din War Office, au elaborat documentul cu nr. 51-Bessarabia, 50 pagini, pentru a veni în sprijinul experţilor britanici aflaţi la forumul păcii. Concepută în 5 capitole – geografie fizică şi politică, istorie politică, condiţii sociale şi politice, condiţii economice, autorităţi şi hărţi – lucrarea se impunea prin seriozitatea cu care autorităţile Foreign Office-ului abordau o problemă cheie aflată pe agenda de lucru a Conferinţei de Pace.

«Comisia pentru afacerile română şi iugoslavă» a luat în discuţie, pentru prima oară, problema Basarabiei la 8 februarie 1919, cînd au luat cuvîntul Sir Eyre Crowe

177 *American Opinion on Bessarabia at the Paris Peace Conference* (N.A. Washington D.C., W.W. II, Peace Conf., Paris, 1946, Record Group 43, Box no. 123).
178 Gelfand, L.E., *op. cit.*, p.220.
179 Marston, F.S., *The Peace Conference...*, p.25-26.
180 N.A. Washington D.C., W.W. II, Peace Conf., Paris, 1946, Record Group 43, Box no. 123.
181 *F.R.U.S.*, 1918, Supplement I, p.233; vezi şi lucrarea cpt. John Kaba, *Politico-Economic Review of Bessarabia*, June, 36, 1919, 31 pag. Ofiţerul era membru al Misiunii Hoover pentru România.
182 Great Britain, P.R.O., *F.O*, 371, 608/49, f.25-27.
183 *Ibidem*, f.25.
184 *Ibidem*, f.27.

(Anglia), francezul Laroche şi americanul Day [185]. Crowe a insistat asupra înscrierii în Tratatul Basarabiei a principiului etnic şi naţional, excluzînd orice altă formulă. Laroche a subliniat, în cuvîntul său, argumentele de ordin istoric şi etnografic care stăteau la baza recunoaşterii Actului Unirii Basarabiei cu România ; el a amintit că aceasta fusese ataşată, prin forţă, de Rusia [186]. Într-un fel, se apropia de ceea ce declarase primul delegat al României în legătură cu această chestiune : «Nu putem concepe existenţa neamului nostru fără Nistru, cum nu putem să o concepem fără Dunăre şi Tisa, ca să ne separe de elementul slav (...) Basarabia reprezintă, pentru noi, intrarea casei noastre – în mîna altora, ea ne-ar periclita însuşi căminul» [187]. Reprezentantul american Day, declarîndu-se de acord cu cele spuse de Crowe, a propus înscrierea în tratat a unor clauze privind garantarea drepturilor minorităţilor, şi şi-a pus întrebarea dacă, prin recunoaşterea Unirii, nu s-ar crea dificultăţi în viitor cu Rusia. După aceste discuţii, Comitetul s-a declarat pentru recunoaşterea provizorie a Unirii Basarabiei cu România [188].

«Comisia pentru afacerile română şi iugoslavă» a abordat, din nou, la 5 martie 1919, problema Basarabiei. Cu acel prilej, Laroche a propus o formulă care a fost acceptată şi de reprezentanţii britanic, italian şi american. Cîteva zile mai tîrziu (11 martie), ea a adoptat proiectul următor : «Comisia, luînd în consideraţie aspiraţiile generale ale poporului Basarabiei, caracterul moldovenesc al acestei regiuni, ca şi argumentele de ordin geografic, etnic, economic şi istoric, se pronunţă *pentru Unirea Basarabiei cu România* » [189].

Recomandările Comisiei, aprobate de «Comisia Teritorială Centrală», au fost supuse aprobării Consiliului miniştrilor de externe la 8 mai 1919, o lună după ce experţii îşi sfîrşiseră lucrările. Secretarul de stat american, Lansing, a blocat acceptarea unanimă a raportului, obiectînd la atribuirea Basarabiei României, chiar în condiţiile pe care experţii americani le aprobaseră [190]. Diplomatul american a insistat să nu se facă modificări în teritoriul rus, fără consimţămîntul unui guvern recunoscut din această ţară, şi a repetat observaţiile lui Wilson, din aceeaşi zi, privitoare la posibilitatea recunoaşterii regimului «alb» al lui Kolceak, drept guvern legal pentru a reprezenta Moscova la Conferinţa de Pace. Kolceak, deşi era adeptul integrităţii teritoriale a fostului imperiu, era dispus să accepte un plebiscit în Basarabia. Lansing a subliniat că această Conferinţă de Pace «nu poate decide asupra unui teritoriu care aparţine unui stat cu care Puterile Antantei n-au fost în război» [191].

De altfel, în ceea ce priveşte fundamentul moral şi juridic al Unirii Basarabiei cu România şi validitatea deciziei, unii reprezentanţi dintre cei mai autorizaţi ai dreptului internaţional şi-au dat avizul. Între aceştia şi americanul Brown Scott care scria : «Precedentul pentru naşterea Republicii Basarabiei era declaraţia de independenţă a Statelor Unite ale Americii. Justificarea pentru transferul teritoriului său şi fidelitatea locuitorilor României este doctrina autodeterminării preşedintelui Wilson» [192].

185 N.A. Washington D.C., W.W. II, Peace Conf., Paris, 1946, Record Group 43, Box no. 123.
186 *Ibidem.*
187 Gh.Brătianu, *Acţiunea...*, p.52.
188 N.A. Washington D.C., W.W. II, Peace Conf., Paris, 1946, Record Group 43, Box no. 123.
189 *Ibidem.*
190 *F.R.U.S., 1919*, vol. IV, p.671-672.
191 S.D.Spector, *op. cit.*, p.131-132; *D.B.F.P.*, First Series, vol. III, p.330-332.
192 Nicolas Diano, *La principale revendication de la Roumanie devant la Conférence de la Paix,*

Problema raporturilor româno-sovietice s-a pus, din nou, în timpul şedinţelor Consiliului Suprem din 1 şi 2 iulie 1919[193], cînd s-a discutat configuraţia frontierelor orientale ale României. Delegaţia Bucureştilor cuprindea pe I.I.C.Brătianu, N.Mişu, C.Diamandi şi I.Pelivan, iar cea britanică, avînd în frunte pe David Lloyd George, mai cuprindea pe A.J.Balfour, H.Nicolson, A.W.Leeper şi H.Temperley. Reprezentantul Franţei, A.Tardieu, a dat citire raportului «Comitetului pentru probleme teritoriale», care, conform principiului autodeterminării naţionale a popoarelor, recunoştea desăvîrşirea statală a României[194] şi garantarea de către aceasta a drepturilor minorităţilor, în conformitate cu prevederile Pactului Ligii Naţiunilor. «Comitetul – se scria în raport – după ce a luat în consideraţie aspiraţiile generale ale populaţiei din Basarabia şi caracterul moldovenesc al acelei regiuni din punct de vedere geografic şi etnic, ca şi argumentele istorice şi economice, se pronunţă în favoarea alăturării Basarabiei la România»[195]. Au fost audiaţi, separat, Maklakov şi I.I.C.Brătianu. Primul ministru român, în cuvîntul său, a subliniat că Actele de Unire din martie, noiembrie şi decembrie 1918 au exprimat voinţa naţiunii române, într-un mod asemănător exprimîndu-se «consiliile şi în Polonia, Cehoslovacia şi în alte părţi»[196]. Eyre Crowe şi Harold Nicolson nu au fost convinşi de «argumentele» unor diplomaţi americani privind un eventual compromis, prin cedarea Cadrilaterului Bulgariei, în schimbul recunoaşterii Unirii Basarabiei cu România[197].

Diplomaţia română nu a reţinut cererile repetate ale Angliei, făcute prin reprezentanţii săi de la Bucureşti, de a nu mai adopta o *poziţie ostilă* faţă de generalul Denikin. «I-am cerut domnului Brătianu în mod serios – îi scria Rattigan, însărcinatul cu afaceri englez la Bucureşti, lui Curzon – să ia în consideraţie recomandarea de a schimba politica şi l-am sfătuit să-l ajute pe Denikin spre binele său»[198]. War Office-ul, între alte obligaţii, însărcinase Misiunea militară britanică de la Bucureşti, condusă de generalul Greenley, şi cu rolul de a îndemna România să nu «deranjeze» pe Denikin. Printr-o telegramă, din 19 septembrie 1919, trimisă generalului Greenley, acesta era sfătuit să aibă în vedere «linia finală» a politicii Londrei, prima grijă a War Office-ului fiind «interesele lui Denikin»[199]. În aceeaşi direcţie, i-a vorbit W.Churchill, într-o audienţă, ataşatului militar român de la Londra, chestiuni pe care le-a repetat şi mai tîrziu, la 10 noiembrie 1919, cînd a primit doi deputaţi de la Bucureşti, cărora le-a comunicat că dorinţa guvernului său era «*să ne înţelegem cu Denikin (s.ns.)*»[200].

Nici Rattigan şi nici Makinder sau generalul Keyes[201], care a sosit, la 21 decembrie 1919, la Bucureşti, nu au reuşit să obţină o schimbare de atitudine a guvernului român faţă de Denikin şi anturajul său. I.I.C.Brătianu, generalul Arthur Văitoianu

---

Frontière Nord-Orientale de la Roumanie. La *Bessarabie et la Bukovine du Nord (Aperçu historique, géographique, économique, ethnographique et politique)*, Paris, 1946, p.51.

193 *D.B.F.P.*, First Series, vol. III, 1919, p.4-11; Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 58, f.84.

194 *F.R.U.S., 1919*, vol. VII, p.8-14.

195 *Ibidem*, p.9.

196 *D.B.F.P.*, First Series, vol. III, p.8.

197 Arh.St.Bucureşti, fond Microfilme Anglia, Rola 446, c.420.

198 *D.B.F.P.*, First Series, vol. III, 1919, p.585-586 (scrisoarea lui Rattigan către Curzon, 8 octombrie 1919).

199 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, Poziţia 2 894, dosar 128, 1919, f.20.

200 Arh.St.Bucureşti, fond Casa Regală-Ferdinand, dosar 55, 1919, f.1-3.

201 *D.B.F.P.*, First Series, vol. III, 1919, p.740 (Rattigan către Curzon, 24 decembrie 1919).

şi Al.Vaida-Voievod, care i-au succedat la conducerea guvernului, au avut aceeaşi poziţie clară faţă de insistenţele Foreign Office-ului. Rattigan şi Greenley au fost însă dezamăgiţi în eforturile lor de a provoca o schimbare în poziţia României. Al doilea raporta, la 6 octombrie 1919, War Office-ului că «situaţia nu este prea mulţumitoare în relaţiile dintre Denikin şi România» şi semnala că tonul presei de la Bucureşti era «vădit ostil», toate eforturile fiind făcute aici «de către noi şi ministrul plenipotenţiar»[202].

Semnarea tratatelor de pace de la St.Germain şi Neuilly-sur-Seine a lăsat pendinte încă alte probleme privind, mai cu seamă, configuraţia graniţelor României. Noul şef al guvernului de la Bucureşti, Al.Vaida-Voievod, s-a hotărît să plece personal în Apus pentru a încerca să convingă Consiliul Suprem să tranşeze chestiunile în suspensie conform intereselor naţionale. Atmosfera la Paris şi la Londra în ajunul sosirii premierului, în a doua jumătate a lunii ianuarie 1920, continua să fie defavorabilă României, Aliaţii punînd la îndoială bunele intenţii ale cabinetului de la Bucureşti.

Recunoaşterea de către Aliaţi a Unirii Basarabiei cu România fusese amînată din motive complexe, cele mai importante fiind rezervele americane. Diplomaţia americană nu dorea să participe la delimitarea frontierelor fostului Imperiu ţarist. La aceasta se adăuga sprijinul acordat de britanici şi francezi ruşilor albi, care emiteau pretenţii la Basarabia şi acceptarea unui şiretlic american de a amîna recunoaşterea, pînă ce România era de acord cu hotărîrile Consiliului Suprem[203]. Al.Vaida-Voievod era înarmat şi cu rezoluţiile deputaţilor din noile provincii istorice care, într-un consens unanim, se pronunţaseră, la 29 decembrie 1919, pentru recunoaşterea desăvîrşirii unităţii naţional-statale a României.

În prima etapă a misiunii sale, Al.Vaida-Voievod s-a oprit la Paris (16-27 ianuarie 1920), unde s-a întîlnit cu Clemenceau, Lloyd George, Nitti şi Wallace[204]. La 20 ianuarie 1920, Al.Vaida-Voievod a ridicat, în faţa Consiliului Suprem, problema recunoaşterii hotarelor orientale ale României. Deşi, în timpul discuţiilor, Clemenceau şi David Lloyd George au «condiţionat» satisfacerea dorinţei guvernului de la Bucureşti de evacuarea teritoriului Ungariei, forumul păcii a luat notă de opinia «Comisiei pentru afacerile române», potrivit căreia teritoriul dintre Nistru şi Prut «trebuie să aparţină României». Şeful guvernului britanic a amintit că «aceasta este poziţia reală»[205]. În final, Consiliul Suprem, deşi a luat act de decizia pozitivă a «Comisiei pentru afacerile române», a hotărît, datorită situaţiei internaţionale, amînarea chestiunii pentru o altă dată. Concluziile la care a ajuns Al.Vaida-Voievod, în urma discuţiilor purtate la Paris, se refereau la efectuarea unei vizite la Londra şi la posibilitatea încheierii unui acord cu unele ţări vecine, pe baza recunoaşterii integrităţii teritoriale a României[206].

Între 28 ianuarie şi 3 februarie 1920, Al.Vaida-Voievod s-a deplasat la Londra. Prezenţa lui în capitala Angliei, unde a fost primit din nou de către David Lloyd George, a stîrnit în presa britanică ecouri din cele mai favorabile României[207].

---

202 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, Poziţia 2 894, dosar 128, 1919, f.34.
203 S.D.Spector, *op. cit.*, p.223.
204 Gh.Buzatu, *Constituirea...*, p.142; S.D.Spector, op. cit., p.224.
205 *D.B.F.P.*, First Series, vol. II, 1920, p.936.
206 Gh.Buzatu, *op. cit.*, p.142-143.
207 *Ibidem*, p.143.

Acest fapt a influențat pozitiv negocierile de la Downing Street, David Lloyd George arătîndu-se mai binevoitor decît în capitala Franței. La 4 februarie 1920, Al.Vaida-Voievod a revenit la Paris, iar după 22 februarie a plecat din nou la Londra, unde a rămas pînă la 13 martie 1920. În ziua de 23 februarie 1920, el a prezentat lui David Lloyd George un memoriu, referitor la retragerea trupelor de pe Tisa și evacuarea comandamentelor armatei române de pe teritoriul Ungariei [208].

Al.Vaida-Voievod a fost primul șef de guvern care a inițiat, după victoria bolșevicilor, negocieri directe cu reprezentanții statului sovietic pentru rezolvarea problemelor de interes comun, dorind, «cu toată sinceritatea și bunăvoința, a cădea de acord cu Sovietele» [209].

Pe linia bunelor raporturi cu Rusia, de neamestec în treburile sale interne, oficialitățile de la București nu au acceptat să se facă recrutări de oameni, pe teritoriul României, pentru a fi trimiși în armata lui Denikin [210]. Acest fapt a permis mai multe contacte între guvernele sovietic și român. Cicerin, comisarul sovietic al afacerilor externe, printr-o telegramă, din 14 februarie 1920, adresată lui Al.Vaida-Voievod, arăta necesitatea «urgentă pentru Rusia și România de a intra în tratative pentru a statornici între ele raporturi pașnice și utile și profitabile». Guvernul sovietic aprecia că toate diferendele pot fi aplanate pe calea negocierilor directe, iar chestiunile teritoriale rezolvate prin bună înțelegere și făcea o propunere formală de a se iniția tratative de pace [211], deși între cele două țări nu exista o stare de război. În ceea ce privește problema teritoriului dintre Prut și Nistru, România o considera ca fiind definitiv rezolvată prin voința liber exprimată în 1918 de populația din această provincie.

Discuții au avut loc, între 9 și 14 februarie 1920, la Copenhaga, între D.N.Ciotori și M.M.Litvinov. În instrucțiunile transmise lui Ciotori, prin ministrul Trăsnea Grecianu, de la Copenhaga, Al.Vaida-Voievod sublinia că «pacea trebuie să fie recunoașterea reciprocă a situației de fapt, ca o stare de drept internațional și politic». Premierul spera ca, în urma negocierilor politice, să se stabilească relații economice «pe bază de reciprocitate» [212] între cele două țări. Diplomatul român a întreținut la Londra, contacte semioficiale cu Krassin și Klisko, discuțiile purtînd un caracter absolut particular. D.N.Ciotori a declarat celor doi interlocutori că țara sa a adoptat o atitudine de «perfectă neutralitate», iar România «nu se crede în drept să impună poporului rus o altă formă de guvernămînt și ar reacționa cu cea mai mare îndîrjire – ori de unde ar veni – de amestec în afacerile sale interne». Oficialii sovietici au apreciat că Bucureștii au păstrat o «atitudine corectă» față de Rusia și că guvernul lor *va recunoaște desăvîrșirea unității naționale a României,* alte chestiuni pendinte între cele două state urmînd să fie discutate ulterior de Litvinov [213].

Reîntors la Londra, la 26 februarie 1920, Al.Vaida-Voievod, însoțit de însărcinatul cu afaceri Mihail Boerescu, a participat la Conferința Puterilor Aliate, prilej cu

208 *Desăvîrșirea unității...*, vol. VI, p.28-29.
209 Gh.Buzatu, *op. cit.*, p.143.
210 V.Fl.Dobrinescu, *Bătălia..., Passim.*
211 Arh.St.București, fond Microfilme Anglia, Rola 451, c.73.
212 *Desăvîrșirea unității...*, vol. VI, p.856.
213 Arh. M.Ap.N., fond 5 417, dosar 6, 1920, Poziția 618, f.184; *Desăvîrșirea unității...*, vol. VI, p.404-405.

care a reafirmat dorinţa României de a i se recunoaşte hotarele orientale. În lipsa lui Lloyd George, reţinut la Camera Comunelor, Lordul Curzon a declarat că această problemă nu poate fi discutată acum de către Consiliu[214]. În aceeaşi zi, la Bucureşti, Consiliul de Miniştri, şeful Marelui Stat Major, generalul Prezan, preşedinţii corpurilor legiuitoare, N.Iorga şi Paul Bujor, ca şi Iuliu Maniu, s-au pronunţat pentru normalizarea relaţiilor cu Rusia[215].

Al.Vaida-Voievod comunica, la 3 martie 1920, de la Londra, că primea «propunerea de a intra în negocieri de pace şi a stabili, printr-o aplanare amicală a diferendelor, relaţii paşnice şi raporturi avantajoase şi binefăcătoare pentru ambele părţi»[216]. Cu o zi mai înainte, Al.Vaida-Voievod transmisese lui Ştefan Cicio-Pop, prim ministru ad-interim, că, «în problema raporturilor cu Rusia, trebuie să avem în vedere, în primul rînd, *calea paşnică*», apreciind că «noi nu ne vom amesteca niciodată în treburile interne ale acestei ţări (*s.ns.*)»[217].

Chestiunea a preocupat Conferinţa Puterilor Aliate şi Asociate de la Londra din 3 martie 1920. Cu acel prilej, David Lloyd George a sugerat Bucureştilor să aleagă un loc de întîlnire «pentru a ajunge la o înţelegere» cu Rusia Sovietică, guvernul englez dorind pacea. Premierul britanic a prezentat poziţia României în problema relaţiilor cu Rusia Sovietică. Participînd la discuţii, şeful Foreign Office-ului a observat că Puterile Aliate şi Asociate vor analiza dorinţa României, subliniindu-se declaraţia reprezentanţilor Sfatului Ţării ; se făcea cunoscut faptul că recunoaşterea acesteia se va realiza, printr-un tratat, deîndată ce condiţiile vor fi prielnice[218]. Astfel, acţiunile întreprinse de Al.Vaida-Voievod, pe linia restabilirii legăturilor cu Rusia Sovietică, au avut ecou favorabil nu numai în rîndul opiniei publice, dar şi la numeroşi oameni politici şi militari. Demiterea cabinetului Al.Vaida-Voievod, la 13 martie 1920, a însemnat, într-un fel, întreruperea tratativelor începute sub auspicii favorabile cu Rusia Sovietică.

Conferinţa de la San Remo, din 24-25 aprilie 1920, a reluat discuţia asupra unor probleme teritoriale ale României. Reprezentantul Angliei, Curzon, a declarat că, în timpul reuniunii de la Londra din martie 1920, a fost definitivat de către experţi un tratat, el urmînd să fie prezentat părţilor în discuţie şi comunicat Conferinţei Ambasadorilor[219]. În virtutea hotărîrii luate la San Remo, *din iniţiativă engleză*, Aliaţii au decis să deschidă convorbiri cu delegaţia sovietică condusă de Krassin[220].

Propunerea Franţei, făcută României, de a intra în război alături de polonezi împotriva Sovietelor nu a fost acceptată de guvernul de la Bucureşti, primul ministru Al.Averescu fiind, aşa cum aprecia postul de radio Moscova, la 14 iunie 1920, «destul de prevăzător şi prudent pentru a se amesteca în această aventură»[221].

---

214 *D.B.F.P.*, First Series, vol. VII, p.265.

215 N.Iorga, Memorii, vol. 2, p.345-346.

216 V.V.Tilea, op. cit., p.217-218. Răspunsul la telegrama din 1 martie a lui Cicerin (în *Desăvîrşirea unităţii...*, vol. VI, p.67-68).

217 Arh. M.A.E., fond 71, Anglia, Relaţii cu România, dosar 39, 1924-1937, f.43 (telegramă nr.409, de la Londra, 2 martie 1920).

218 *D.B.F.P.*, First Series, vol. VI, p.379-380.

219 Idem, vol. VIII, 1920, p.89.

220 P.Apostol, A.Michelson, *Question d'ordre international. La dette publique de la Russie*, 1922, p.65.

221 Arh. M.Ap.N., fond 5 417, Poziţia 618, dosar 6, 1920, f.184.

Ministrul Belgiei de la București, Heyndricks, într-un raport adresat superiorilor săi, la 5 mai 1920, scria, în legătură cu această chestiune, că României «nu-i place, cîtuşi de puţin, să urmeze Polonia în politica de aventură în care s-a angajat aceasta»; el mai consemna că «o atitudine rezervată faţă de vecinii ei din est pare potrivită intereselor României, care îşi pregăteşte, în acest fel, relaţiile de mîine cu o Rusie restabilită»[222]. În iulie[223], august[224] şi septembrie 1920[225] a avut loc un schimb de note între România şi Rusia Sovietică.

După războiul polono-sovietic, România a urmărit cu atenţie discuţiile privind încheierea unui tratat de pace între cele două state. Polonezii au invitat la Varşovia delegaţi ai ţărilor baltice şi României, pentru discuţii preliminare, în vederea stabilirii unor puncte de vedere comune privind negocierea păcii cu Sovietele. Circumspect, guvernul de la București nu a trimis delegaţi speciali tocmai pentru a nu da loc la suspiciuni din partea sovieticilor, ministrul Florescu fiind numit la aceste discuţii «ad referendum»[226], ceea ce a nemulţumit, oarecum, Varşovia.

Consiliul Ambasadorilor a amînat semnarea Tratatului Basarabiei, pînă ce România era de acord să încheie pacea cu Ungaria. Această condiţie a fost îndeplinită la 4 iunie 1920, cînd România, împreună cu alte ţări, a semnat Tratatul de la Trianon.

În acest timp, lui Filality, ministru plenipotenţiar, i s-au dat instrucţiuni să discute, la Reval, cu Litvinov, «programul unei viitoare conferinţe sovieto-române», intenţiile guvernului de la București fiind «să se înţeleagă cu Rusia Sovietică». Guvernul României comunica, totodată, că «nu acceptă, în nici un caz şi sub nici o formă»[227], de a pune în discuţie hotărîrea de desăvîrşire a unităţii naţional-statale a României.

Situaţia geografică nu permitea României să aibă faţă de Rusia Sovietică o altă politică. Astfel, într-un raport secret, din 10 iulie 1920, adresat şefului guvernului, ministrul de război, generalul Răşcanu, aprecia că «ultimele evenimente, ce se desfăşoară la frontiera noastră, sînt de importanţă capitală pentru România». Generalul propunea să se facă un demers grabnic pe lîngă Aliaţi pentru o acţiune diplomatică comună «în vederea ajungerii la un aranjament cu Rusia»[228]. Simultan, Răşcanu propunea să se întreprindă direct, de către România, o acţiune pentru stabilirea unui acord cu Rusia şi să se ia în studiu modalitatea începerii negocierilor, «întrucît ipoteza unui război al nostru este exclusă»[229].

Faţă de iniţiativa Foreign Office-ului, care a propus ducerea unor negocieri la care urmau să participe statele limitrofe Rusiei, Cicerin, prin scrisoarea din 29 august 1920, adresată lui Take Ionescu, arăta că singura cale pentru cele două ţări era «aceea a negocierilor directe»[230]. În răspunsul său, România afirma dorinţa «de

222 Arh.St.București, fond Microfilme Belgia, Rola 49, c.141-142.
223 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, PXCII, vol. I, f.48.
224 *Ibidem*, f.54, 60.
225 *Ibidem*, f.48.
226 Arh. M.Ap.N., fond 876, dosar 78, 1919, f.140 (raport nr. 842, 10 martie 1920, Colonelul Bădulescu către generalul Prezan); *D.B.F.P.*, First Series, vol. XI, p.33 (colonelul Ward, Kovno, către Curzon, 27 februarie 1920).
227 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, XLII/3, f.230-231.
228 Arh. M.Ap.N., fond 5 418, Poziţia 997, dosar 4/1, 1920, f.78 (raport nr. 6 447 din 10 iulie 1920).
229 *Ibidem*, f.79.
230 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, PXCII, vol. 1, f.54.

a vedea relații de bună vecinătate» și de a cunoaște modalitățile în scopul «ajungerii la acest rezultat»[231]. Intenții identice au fost subliniate și cu prilejul discuțiilor purtate de Al.Averescu cu ministrul Poloniei de la București[232].

De la Londra, în septembrie 1920, Boerescu informa Externele că a avut discuții cu oficialitățile britanice asupra raporturilor cu Rusia. Bonar Law i-a declarat că țara sa era de acord cu discuțiile româno-sovietice, «dacă ofertele ruseşti erau acceptabile», și că «nu trebuie să le refuzăm»[233]. La rîndul său, primul ministru, David Lloyd George, declarîndu-se de acord cu contactele româno-sovietice, credea că prin ele «noi vom obține cert, de la regimul rusesc actual, condiții mai favorabile decît de la un alt guvern imperialist Vranghel sau altele». Ideea unei conferințe cu sovieticii și toți aliații la Londra fiind abandonată, el ne sfătuia, mai curînd, la «a trata direct cu sovieticii», Lloyd George părînd să țină foarte mult la «pacea Românici cu Sovietele și la alianța noastră cu vecinii»[234].

Șeful guvernului român, generalul Al.Averescu, îi comunica, la 13 septembrie 1920, lui Take Ionescu că noua propunere sovietică, din 29 august, «este interesantă» și că dorește să telegrafieze la Londra și la Paris, «pentru a cunoaște exact poziția adoptată de cele două cabinete, în scopul de a avea deplină comuniune de vederi cu Marii Aliați»[235]. Între Marile Puteri – Anglia, Franța și Statele Unite – existau deosebiri de păreri asupra poziției față de Rusia Sovietică. Aflat la Paris, șeful diplomației române, Take Ionescu, a înțeles de la Giolitti, noul prim-ministru al Italiei, că Franța «nu va accepta, în nici un caz, de a trata cu Sovietele» și ne sfătuia «să mergem lent»[236] în discuțiile cu Moscova. În schimb, Al.Millerand nu dorea decît stabilirea de relații economice normale cu Rusia. Ministrul român de la Paris transmitea că Quai d'Orsay-ul «niciodată nu a văzut cu ochi buni convorbirile noastre cu Sovietele». Un dialog public între Moscova și București, concluziona el, «nu va fi aprobat»[237].

Anglia, deși nu avea nici o intenție de a recunoaște Rusia Sovietică, se dovedea mai flexibilă, în a doua jumătate a anului 1920, în raporturile cu această țară. Fracțiunea liberală a Partidului Laburist se pronunța pentru încheierea unei păci grabnice cu Moscova, opinie care, neoficial, era împărtășită de David Lloyd George și de membrii cabinetului său[238]. Atît primul ministru cît și alți diplomați englezi se gîndeau, îndeosebi, la reluarea schimburilor economice cu Rusia Sovietică.

În ceea ce privește poziția Statelor Unite, acestea se arătau foarte energice pentru menținerea integrității teritoriale a Rusiei și erau gata să discute problemele pendinte dintre cele două țări. Al.Averescu, în scrisoarea adresată ministrului român de la Varșovia, din 23 septembrie 1920, spunea : «este *necesar* a se exprima în comun

231 Idem, VIII, 7, Al.Averescu către Florescu, 23 septembrie 1920.
232 Arh. M.Ap.N., fond 5 417, dosar 906, 1920, f.62 (telegramă nr. 2 159, 11 septembrie 1920, de la Londra, M.Boerescu către președ. Cons.).
233 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, LXXIX, 6 (telegramă de la Paris, 13 septembrie 1920, către Take Ionescu).
234 Idem, XCII, dosar I, f.70 (telegramă nr.948, Averescu, Derussi către Take Ionescu).
235 *Ibidem*, f.75 (telegramă nr.946, de la Paris, 15 septembrie 1920, Take Ionescu către Al.Averescu).
236 *Ibidem*, f.50.
237 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, dosar 123/119, Poziția 2 894, f.14.
238 B.C.S., fond Al.St.Georges, XCII, dosar I, f.51.

condiţiile tuturor statelor, intenţii pe baza cărora *s-ar putea ajunge la relaţii pacinice cu deţinătorii de azi ai autorităţii politice în Rusia (s.ns.)* »[239].

Un rol deosebit în fixarea clauzelor Tratatului Basarabiei l-a jucat N.Titulescu, care s-a deplasat în acest scop în capitala Angliei[240]. În vara anului 1920, guvernul britanic condiţiona semnarea Tratatului Basarabiei de «anumite asigurări privind proprietăţile britanice din Basarabia» şi de «satisfacerea Tratatului minorităţilor»[241]. La 14 august, Foreign Office-ul îl ruga pe reprezentantul său la Paris, Lordul Derby, să convină cu Quai d'Orsay-ul semnarea «imediată», întrucît cele două condiţii fuseseră îndeplinite de România. Cu două zile înainte de semnare, un schimb de telegrame între Foreign Office şi Lordul Derby ne dezvăluie că «Trade of Board» considera formula propusă pentru identificarea proprietăţilor britanice din Basarabia «acceptabilă» şi informa în legătură cu demersurile lui Titulescu legate de conţinutul acestui tratat. Diplomatul român insista, în ceea ce priveşte articolul 9 al Proiectului, să înlocuiască cuvintele «non prévus» prin «à l'exclusion de la question des frontières définies dans ce traité et de la question de la souveraineté»[242]. Referitor la scrisoarea proiect, care se ocupa de Chilia, Titulescu dorea să se adauge cuvintele «şi România va accepta decizia sa». Guvernul de la Bucureşti era de acord ca regimul ce urma să fie aplicat braţului Chilia, să fie hotărît de Conferinţa Dunării, care urma să aibă loc la Paris, iar România să accepte decizia acesteia, numai dacă era majoritară[243].

La 28 octombrie 1920, Take Ionescu a fost de acord să semneze Tratatul colectiv asupra frontierelor, care stipula recunoaşterea de graniţe comune între acele state care dobîndiseră teritorii de la fosta monarhie dualistă. Consiliul Ambasadorilor, în schimbul faptului că România a acceptat hotarele cu Regatul Sîrbo-croato-sloven, Cehoslovacia şi Polonia, i-a prezentat lui Ionescu tratatul care menţiona recunoaşterea *de jure* a Unirii Basarabiei cu România. A fost inserat, atunci, un nou articol în speranţa că Tratatul va fi semnat şi de Statele Unite. Acesta prevedea că Rusia va semna Tratatul, deîndată ce un guvern al acestei ţări, recunoscut de Aliaţi, va ajunge la putere[244]. Tratatul a fost semnat de Imperiul Britanic, Franţa, Italia şi România, la 28 octombrie, iar peste cîteva zile şi de reprezentantul Japoniei[245], care, în momentul acela, se afla la Bruxelles. Vicontele Ishii va semna la 30 octombrie.

Cu ocazia semnării, de către Marile Puteri, a Protocolului de la Paris, din octombrie 1920, Rusia Sovietică a protestat împotriva acestui act internaţional[246]. Anglia a venit cea dintîi în sprijinul recunoaşterii Unirii Basarabiei cu România. Relaţiile cordiale dintre Al.Vaida-Voievod şi David Lloyd George au grăbit decizia Foreign Office-ului de a recunoaşte hotărîrea Sfatului Ţării de la Chişinău, dar Londra nu şi-a pus semnătura pe acest tratat, pînă cînd România nu a ratificat Tratatul minorităţilor şi nu a dat asigurări privitoare la proprietatea şi la situaţia

239 *Ibidem*, f.75.
240 N.Titulescu, *Basarabia pămînt românesc*, Ed. Rum Irina, Bucureşti, Ediţie Ion Grecescu, 1992.
241 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 4 663, f.126.
242 *Ibidem*, f.128-129.
243 *Ibidem*, f.129.
244 S.D.Spector, *op. cit.*, p.226.
245 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 4 663, f.165 A.
246 Arh. M.Ap.N., fond 5 417, Poziţia 633, dosar f.n., f.125.

cetăţenilor britanici din Basarabia[247]. Importanţa tratatului, semnat la 28 octombrie 1920, era dată de faptul că el conţinea «singura obligaţie» (...) asumată de Marea Britanie în Balcani «în afara obligaţiilor tratatelor de pace şi a înţelegerilor convenite prin rezoluţia Conferinţei Ambasadorilor cu privire la Albania[248]. Tratatul din octombrie 1920 recunoştea «suveranitatea României asupra Basarabiei» şi includea obligaţia implicită de a i se acorda asistenţă, «în cazul unei încercări ruseşti de a redobîndi Basarabia»[249]. Deoarece ratificarea tratatului s-a produs în 1922, recunoaşterea britanică a constituit o problemă majoră a relaţiilor anglo-române la începutul deceniului respectiv. Conceput în spiritul Pactului Ligii Naţiunilor, Protocolul de la Paris recunoştea actul plebiscitar din 27 martie 1918, el încadrîndu-se în ansamblul de tratate internaţionale care consacra *de jure* desăvîrşirea statului naţional unitar făurit de întreaga naţiune română. Era o situaţie *de facto*, rezultată din voinţa liber exprimată a unui stat suveran şi independent[250].

Acest tratat internaţional a fost ratificat, la 19 mai 1922, de Anglia şi România, la 11 mai 1924 de Franţa şi la 7 martie 1927 de Italia. Japonia nu l-a ratificat.

Bucureştii au manifestat aceeaşi grijă faţă de raporturile cu Rusia, care se considera în stare de război cu România şi au apreciat că «nu şi-au depăşit drepturile şi obligaţiile de stat neutru»[251]. Guvernul de la Bucureşti a reafirmat, în mai multe rînduri, intenţiile sale paşnice, socotind că «schimbările survenite în Rusia n-au avut nici o repercusiune asupra legăturilor de alianţă dintre cele două ţări», România păstrînd «atitudinea de perfectă şi absolută neintervenţie»[252].

Diplomaţia marilor puteri a urmărit cu atenţie raporturile româno-sovietice între anii 1918 şi 1920. Într-o primă fază, cînd unele cercuri politice britanice au crezut în victoria albgardiştilor, s-au făcut presiuni asupra României de a sprijini forţele contrarevoluţionare din Rusia, îndeosebi pe acelea ale guvernului Denikin. România nu a intervenit, în nici un fel, în desfăşurarea revoluţiei ruse şi nu a dat nici un fel de credit solicitărilor War Office-ului. Mai mult chiar, România a angajat discuţii cu Rusia Sovietică, care aveau în vedere aşezarea în cadre juridice normale a raporturilor între cele două state.

După războiul polono-sovietic, Foreign Office-ul se arată el însuşi adeptul negocierilor româno-sovietice. Anglia, deşi nu avea de gînd să recunoască prea rapid regimul sovietic, se pronunţa, totuşi, pentru relaţii economice normale cu Moscova.

Diplomaţia română, pronunţîndu-se pentru relaţii politico-diplomatice normale cu Rusia Sovietică, a pus de la bun început ca o condiţie *sine qua non* a discuţiilor recunoaşterea Unirii din 1918, celorlalte probleme (tezaurul, chestiunea localului legaţiei, a minorităţilor) acordîndu-le un loc secundar. România are meritul de a fi abordat, într-un moment cînd Marile Puteri se gîndeau cum să intervină în treburile

247 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 4 663, f.58.

248 D.B.Funderburk, *Politica Marii Britanii faţă de România (1938-1940)*, Ed. Şt. şi Enciclopedică, 1983, p.25.

249 *D.B.F.P.*, Series I A, vol. III, p.794; F.R.U.S., vol. III., 1920, p.429-430.

250 V.Moisuc (ed.), *România şi...*, f.402.

251 Arh. M.A.E., fond 71, Anglia, Relaţii cu România, dosar 39, 1920-1934 (t. 3 812, de la Londra, 17 noiembrie 1920, semnată Boerescu).

252 Arh. M.Ap.N., fond 5 417, Poziţia 633, 1920, f.17.

interne ale Rusiei Sovietice, problema aşezării raporturilor cu această ţară în cadrul principiilor de drept internaţional. Într-un anume sens, diplomaţia Bucureştilor a trebuit să ţină cont de conduita Angliei şi a Franţei, dar aceasta nu a avut în vedere negarea normelor internaţionale – neamestecul în treburile interne şi recunoaşterea integrităţii teritoriale ale statului vecin..

5. Recunoaşterea internaţională a Unirii Transilvaniei cu România. Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920)

Odată cu terminarea primei conflagraţii mondiale, Ungaria, prin numeroşi emisari, a desfăşurat în străinătate o puternică propagandă pentru a-şi apăra teza «integrităţii teritoriale» antebelice şi a cîştiga numeroşi prozeliţi, îndeosebi în Statele Unite ale Americii, ca căutînd, prin răspîndirea a numeroase ştiri false, să cîştige opinia publică internaţională[253].

După încheierea armistiţiului cu monarhia dualistă, împotriva populaţiei româneşti paşnice din Transilvania au fost comise, din partea autorităţilor maghiare, numeroase excese şi fărădelegi[254], ceea ce a complicat raporturile dintre România şi Ungaria.

Românii din Transilvania şi Ungaria, în urma declaraţiei făcute în parlamentul de la Budapesta de reprezentantul Partidului Naţional Român, la 18 octombrie 1918, au trecut la măsuri de organizare, pregătind Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, care a proclamat Unirea cu România[255]. Într-un *Aide-mémoire*, înaintat de o delegaţie de oameni politici transilvăneni legaţiilor Marilor Puteri Aliate de la Berna – în legătură cu semnificaţiile marelui Act de la 1 Decembrie 1918 – se sublinia: «În judecăţile care s-au omis, în problema românească, se uită, din nefericire, adesea că, independent de tratatele încheiate între România şi guvernele aliate, poporul român – care formează marea majoritate a populaţiilor provinciilor în chestiune – s-a alăturat, în mod spontan, la Regatul României prin actul solemn de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Mai mult, se uită de un al doilea act de semnificaţie politică deosebită pentru el, şi anume declaraţia de la Mediaş, prin care saşii din Transilvania îşi proclamă, la rîndul lor, alipirea la România. Este, deci, clar stabilit că, în afara convenţiilor internaţionale menţionate mai sus, alipirea acestor provincii la România este perfect justificată din punct de vedere juridic, prin voinţa liber exprimată de marea majoritate a locuitorilor lor. Dreptul internaţional clasic, ca şi principiile formulate de preşedintele Wilson, sînt pe deplin aplicabile şi la cazul nostru»[256].

Hotărîrea plebiscitară de Unire a românilor din Transilvania s-a produs într-o conjunctură internaţională complexă şi deosebit de grea.

Armistiţiul cu noul guvern al Ungariei, încheiat la 30 noiembrie 1918, a fost considerat de România ca avînd o mare importanţă. Vechiul regim de la Budapesta fusese răsturnat la 31 octombrie de radicalii conduşi de contele Mihaly Károlyi, care

253 Arh. M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 36, 1922-1927, Relaţii cu România, f.1-2, 79.
254 Arh. M.Ap.N., fond 876, dosar 9, 1919, f.155; idem, fond 3 831, dosar 128, 1919, Poziţia 2 894, f.3.
255 *1918 la Români...*, vol. I, p.49-56.
256 *Desăvîrşirea unităţii...*, vol. III, p.280.

a separat Ungaria de Austria și a proclamat Republica; dorind să obțină recunoașterea de Aliați a «noii» Ungarii, el a cerut un armistițiu separat cu care generalul Franchet d'Esperey, comandant suprem al armatelor aliate din Orient, a fost de acord deoarece permitea trupelor sale să traverseze această țară în marșul lor spre Viena și Berlin[257].

Condițiile pe care Ungaria a trebuit să le accepte, prin armistițiul de la Belgrad, prevedeau evacuarea tuturor trupelor maghiare la nordul unei linii care urma albia Someșului Superior și a Bistriței pînă la confluența lor cu Tisa. Linia din Transilvania urma albia Mureșului. Convenția împărțea, de fapt, Transilvania, linia de demarcație de pe Mureș fiind arbitrară și ilogică. Într-un memoriu remis conducătorului Quai d'Orsay-ului, din 28 noiembrie 1918, Iuliu Maniu aprecia că aceasta «împarte națiunea română din Transilvania și Ungaria în două părți» ceea ce va agrava «acțiunea de renaștere națională și în organizarea ei, atît de necesară în aceste zile de prefaceri istorice»[258]. România nu a fost invitată la negocierea armistițiului; niciuna din clauze nu-i cerea să colaboreze la aplicarea convențiilor. Stabilirea liniei de demarcație devenea, în mod inerent, o sursă de conflict și tensiune, deoarece ea a alimentat speranțele acelor forțe politice din Ungaria – începînd de la guvernul lui Károlyi și ajungînd la Béla Kun – în menținerea unei părți cît mai mari din teritoriile încorporate în trecut de Ungaria. Acest lucru se producea într-un moment cînd, în baza dreptului la autodeterminare, poporul român își recîștigase «capacitatea de a acționa în deplină libertate», prin invocarea dreptului «istoric și natural»[259], fundamente ale existenței naționale. Arbitrariul armistițiului de la Belgrad era recunoscut și de ambasadorul englez de la Belgrad, Horace Rumbold, într-o telegramă adresată conducătorului Foreign Office-ului. Diplomatul englez spunea: «a) Trebuie să intervină un nou aranjament între guvernul român și Aliați care sînt, din nou, de acum înainte, aliații săi; b) vechiul armistițiu, încheiat la Belgrad, semnat de un guvern străin de Țara Românească (guvernul ungar), împarte poporul român în două elemente, ceea ce provoacă dificultăți și confuzii considerabile; c) autoritățile ungare, și în special jandarmii maghiari, trebuie să fie demișii și autoritatea încredințată guvernului român, care își asumă și garantează menținerea ordinei. Chiar prezența autorităților ungare, ostile elementului autohton (român) și dezolate să vadă că le scapă aceste provincii, provoacă zilnic incidente regretabile ale căror consecințe nu se pot prevedea»[260].

Guvernul de la București, Consiliul Dirigent și Marele Cartier General[261] al Armatei – considerînd arbitrar aliniamentul Mureș și în totală neconcordanță cu principiile tratatelor afirmate de Antantă, cu Hotărîrea de Unire din 1 Decembrie 1918 – au adresat Consiliului Militar Interaliat de la Versailles și forumului păcii numeroase cereri de revizuire a ceea ce s-a stabilit la Belgrad. Dincolo de linia de demarcație, autoritățile maghiare și-au intensificat acțiunile teroriste. Soldații români, din fosta armată austro-ungară întorși de pe front, erau opriți cu forța la

257 S.D.Spector, *op. cit.*, p.66.
258 *Desăvîrșirea unității...*, vol. III, p.83.
259 *Ibidem*, p.83-84.
260 M.Mușat, I.Ardeleanu, *De la statul...*, p.645.
261 Arh. M.Ap.N., fond 5 450, dosar 167, 1922-1923, Poziția 72, f.11 (telegramă nr.849, 29 noiembrie 1918, M.C.G.-Român către Comandamentul Armatelor franceze de pe Dunăre).

Budapesta, în intenţia de a fi trimişi să lupte împotriva altor state din centrul Europei, mai ales a Cehoslovaciei.

În atari condiţii, armata română, cu sprijinul populaţiei româneşti de dincolo şi dincoace de linia de demarcaţie şi avizul Comandamentului Militar al Antantei[262], a depăşit cursul Mureşului şi a mutat, fără rezistenţă, linia de demarcaţie spre vest. Menţinerea sub autoritate ungară a părţii din Transilvania, de dincolo de linia de demarcaţie, şi refuzul guvernului Károlyi de a recunoaşte Hotărîrea Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia lăsau deschisă alternativa rezolvării problemei[263]. Din aceste motive, trecerea liniei de demarcaţie[264] reprezenta un act legitim, o componentă a realizării Unirii, hotărîtă deja prin voinţa maselor populare de la Alba-Iulia. Acţiunea românească se încadra în efortul diplomaţiei de la Bucureşti de a se recunoaşte cît mai rapid ceea ce poporul înfăptuise la 1918. Acest lucru era cu atît mai necesar întrucît, la data semnării armistiţiului de la Belgrad, administraţia şi ordinea în *toate* judeţele din Transilvania erau practic asigurate de Consiliul Naţional Român Central prin Consiliile şi Gărzile Naţionale, reprezentanţe legal constituite.

La Conferinţa de Pace, problema Transilvaniei, a Rezoluţiei Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia a preocupat diplomaţia marilor puteri şi, mai ales, «Comisia pentru studierea problemelor teritoriale legate de România» – cei opt experţi erau : Eyre Crowe, A.W.A.Leeper (Anglia) ; A.Tardieu, J.Laroche (Franţa) ; Giacomo de Martino şi contele Vannutelli-Rey (Italia) ; Clive Day şi Charles Seymour (S.U.A.). Această Comisie a preluat recomandările comisiei americane Inquiry, ale Departamentului pentru Informaţii Politice al Foreign Office-ului, condus de Sir William Tyrrell, şi ale Comitetului de Studii din Franţa, condus de A.Tardieu şi E.de Martonne.

Experţii americani au prezentat în faţa Comisiei un plan detaliat de revendicări teritoriale, rezultat al unor studii foarte serioase efectuate de Inquiry. Clive Day şi colaboratorii săi au dorit, mai întîi, păstrarea monarhiei habsburgice şi crearea unei federaţii balcanice drept soluţia cea mai bună în problemele Europei de Est[265]. Aceste recomandări coincideau cu cele 14 puncte iniţiale ale preşedintelui Wilson[266]. Specialiştii americani n-au început să analizeze refacerea hărţii europene, pînă ce şeful Casei Albe n-a luat în consideraţie dezmembrarea monarhiei austro-ungare ca o soluţie mai practică[267].

În octombrie 1918, Day a recomandat să se acorde României regiuni din Austro-Ungaria, populate de majorităţi române, Bucureştii asumîndu-şi obligaţia să garanteze drepturile minorităţilor. Charles Seymour a sintetizat propunerile lui Day şi a constatat că românii întreceau cu mult, ca număr, pe maghiari, în majoritatea regiunilor revendicate de ei. Recomandările Comisiei Inquiry prezentate lui W.Wilson, în ianuarie 1919, vizau acordarea Transilvaniei României, cu excepţia

262 *Ibidem*, f.37.

263 M.Muşat, I.Ardeleanu, *De la statul...*, p.646; Gh. Unc, Vladimir Zaharescu, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în anii 1918-1920*, în Ad I, 4, 1981, p.105-126.

264 *D.B.F.P.*, First Series, vol. I, p.296.

265 S.D.Spector, *op. cit.*, p.98.

266 Vezi: *Official American Commentary on the Fourteen Points*, october, 1918 (în Arthur Walworth, *America's Moment: 1918...*, p.275-283).

267 S.D.Spector, *op.cit.*, p.99.

a trei orașe în care se considera că populația era predominant maghiară – Szatmar-Németi, Nagy Várad și Arad[268]. De asemenea, unele părți etnic românești din Crișana urmau să fie atribuite României. Propunerile americane reliefau că Departamentul de Stat avea de gînd să ignore tratatul de alianță din 1916. De altfel, propunerile Comisiei Inquiry nu făceau nici un fel de referiri la tratatul respectiv, președintele Wilson dovedindu-se, mai ales, insensibil la prevederile lui[269].

Omologul britanic al Comisiei Inquiry era Departamentul de Informații Politice al Foreign Office-ului condus, așa cum am mai menționat, de Sir William Tyrrell. Acesta, sub coordonarea lui George Walter Prothero, a alcătuit faimoasele «Peace Handbooks». Englezii, ca și americanii, au susținut inițial integritatea monarhiei habsburgice și ideea creării unei federații balcanice. Aceste «intenții» au reieșit din discursul ținut, la 5 ianuarie 1918, de David Lloyd George[270]. Dar obiectivele britanice, ca și cele americane, au fost revizuite în 1918 și, spre finele lui august, Foreign Office-ul a propus dezmembrarea monarhiei dualiste. Responsabili de această cotitură pot fi considerați : David Mitrany, fost profesor la «London School of Economics», G.W.Prothero, R.Seton-Watson, Harold W.V.Temperley și A.Toynbee, toți experți, în acel moment, ai Foreign Office-ului. Recomandările acestora s-au concretizat în faimoasele Peace Handbooks care acestea amintim : No.1 – *Austria-Hungary* ; No.5 – *Bukovina* ; No.6 – *Transylvania and Banat* ; No.7 – Hungaria Ruthenia ; No.15 – *History of the Eastern Question* ; No.23 – *Romania*[271]. Pînă a se ajunge la aceste recomandări, la 2 august 1918, experții britanici recunoșteau că toată Transilvania trebuia să revină României, iar la finele anului și-au adoptat un program care să se apropie cît mai mult de cel american. Citînd cuvintele lui Wilson «trebuie să fim drepți față de cei cu care am dori să nu fim drepți», britanicii propuneau ca ungurii să fie tratați potrivit acelorași principii ca și românii, deoarece Anglia «își asumă o poziție imparțială și dezinteresată ca mediator» și speră, prin aceasta, să obțină «cooperarea binevoitoare a Statelor Unite»[272]. O decizie definitivă asupra frontierei româno-ungare era lăsată pe seama forumului păcii. Recomandările britanice în ce privește frontierele de vest ale României nu erau cele cunoscute prin tratatul din august 1916 ; ele trebuiau să urmeze o linie «mai înspre est, care să includă Grosswardein și Arad ajungînd pînă la rîul Mureș»[273].

Guvernul francez a organizat, în decembrie 1918, un grup care să formuleze un «program de pace». «Comité d'études» a prezentat Quai d'Orsay-ului un plan formulat de A.Tardieu și de Martonne, ultimul un mare specialist în geografia Europei est centrale și de sud. Cu privire la Transilvania și Crișana, planul francez a fost cel mai favorabil României. De Martonne aprecia că România intrase în război pentru Transilvania[274]. Între membrii comitetului francez amintim pe cunoscuții : Lavisse, Aulard, Bourgeois, Denis, Diehl, Haumant și Seignobos. Geograful de Martonne era, fără îndoială, cel mai bun expert în chestiunile românești. Studiile

268 *Ibidem.*
269 *Ibidem.*
270 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 3 152, f.85.
271 S.D.Spector, *op. cit.*, p.274.
272 *Ibidem*, p.99.
273 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371/608/49, f.31-32.
274 S.D.Spector, *op. cit.*, p.101.

sale referitoare la topografia şi etnografia regiunii Carpaţilor erau apreciate de întreaga lume ştiinţifică. Nu întîmplător, colonelul House i-a cerut concursul în alcătuirea documentelor cu privire la România[275]. În studiul *La Transylvanie*, întocmit la 4/17 august 1917, de Martonne sublinia că poporul român din această provincie este, «incontestabil, elementul cel mai vechi şi cel mai viabil al populaţiei» şi că el doreşte «unirea cu România, care a făcut, pentru a realiza acest ideal, cele mai mari sacrificii»[276]. Cunoscutul savant francez anticipa ceea ce, de fapt, avea să se întîmple la 1 Decembrie 1918.

Pentru diplomaţia Bucureştilor, încheierea Tratatului de pace cu Ungaria trebuia să consfinţească recunoaşterea *de jure* a Hotărîrii Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia[277], în felul acesta înlăturîndu-se şi o mare nedreptate istorică.

La Paris, reprezentanţii României, împreună cu cei ai Cehoslovaciei şi Regatului Sîrbo-croato-sloven, au cerut forului păcii să recunoască dreptul la autodeterminare al popoarelor respective. Consiliul Suprem, preocupat de perfectarea Tratatului de la Versailles, hotăra, la 26 februarie 1919, ca pînă la stabilirea frontierei definitive româno-ungare, să crească o zonă neutră, concepută ca un teritoriu tampon între armata română şi cea ungară, care urma să fie ocupată de trupele Antantei[278]. Zona începea la est de calea ferată Arad-Oradea-Carei-Satu Mare, nepermiţîndu-se şi eliberarea acestor oraşe ; ea continua spre vest 5 km dincolo de linia revendicată de guvernul de la Bucureşti. În interval de 10 zile – începînd de la 23 martie – forţele militare ungare erau obligate să se retragă[279].

Şeful delegaţiei române la Conferinţa de Pace a considerat că stabilirea unei zone neutre «ar masca răul şi, departe de a-l împiedica, l-ar încuraja»[280]. Cu toate acestea, situaţia s-a înrăutăţit, ca datorîndu-se înmulţirii incidentelor provocate de atacurile ungare asupra frontului românesc[281].

La 21 martie 1919, s-a proclamat Republica Ungară a Sfaturilor şi s-a constituit un Consiliu Revoluţionar, în care Béla Kun a devenit comisar al poporului pentru afacerile externe. Noul guvern, rezultat al unei alianţe între comunişti şi social-democraţi, nu se deosebea de cabinetele anterioare în ceea ce priveşte politica externă, care avea ca obiectiv esenţial păstrarea «integrităţii» Ungariei Sfîntului Ştefan.

Guvernul de la Budapesta a refuzat să recunoască dreptul poporului român din Transilvania la autodeterminare, a decretat mobilizarea şi a declarat că se află în stare de război «cu toate statele vecine de la care are ceva de revendicat»[282]. În acest scop, ca urmare a unei vizite a lui Rakovski la Budapesta[283] şi a unui schimb de

275 Arh. M.Ap.N., fond 950, dosar 4, vol. 2, Poziţia 8, 1920, f.1 235 (Memoriul lui Vasile Stoica, *Activitatea românească în America*).

276 *Desăvîrşirea unităţii...*, vol. III. p.14-15.

277 V.Fl.Dobrinescu, *La reconnaissance internationale de l'union de la Transylvanie avec la Roumanie*, în *RRII*, 1, 1987, p.3-15.

278 *D.B.F.P.*, First Series, vol. II, p.124.

279 *F.R.U.S.*, vol. IV, 1919, f.58-61, 145-147 (Minuta conversaţiilor de la Quai d'Orsay, biroul lui Pichon, din 21 februarie 1919) vezi şi *Desăvîrşirea unităţii...*, vol. III, p.207-209, p.215-217.

280 *Desăvîrşirea unităţii...*, vol. III, p.206 (scrisoare a lui I.I.C.Brătianu către St.Pichon, A.Tardieu şi col. House).

281 Arh.St.Bucureşti, fond Microfilme Franţa, Rola 175, c.1 096 (telegramă din 3 martie 1919, generalul Berthelot către Clemenceau).

282 M.Muşat, I.Ardeleanu, *De la statul...*, p.648.

283 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, dosar f.n., 1919, Poziţia 2 766, f.571.

telegrame între Rusia Sovietică şi Republica Sfaturilor[284], Statul Major al Armatei Roşii ucrainene a preconizat operaţii ofensive pe două direcţii. Prima armată sovietică trebuia să dea lovitura prin Bucovina, pentru a contacta trupele roşii ungare, iar a doua, împreună cu voluntarii internaţionali, să înceapă ofensiva pentru ruperea poziţiilor forţelor româneşti din zona Basarabiei. A fost interceptată o telegramă între Kun şi Lenin care conţinea un *modus vivendi* ungaro-sovietic privind atacarea României[285]. Complexitatea situaţiei internaţionale punea în primejdie Actele de Unire înfăptuite de poporul român în 1918. Mai mult, armata română se vedea pusă în situaţia să apere un front de peste 1.000 km, care se întindea din Banat pînă la Cernăuţi, fapt deosebit de greu de îndeplinit[286].

După instaurarea Republicii Ungare a Sfaturilor, noile autorităţi, în pofida prevederilor armistiţiului de la Belgrad, au întărit armata şi au atacat, în două rînduri, România.

În timp ce Puterile Antantei pregăteau intervenţia contra Republicii Ungare a Sovietelor, la 20 iulie 1919, trupele maghiare au întreprins primul atac asupra armatelor române aflate la est de Tisa[287]. «Linia de demarcaţie» între România şi Ungaria, deşi nu însemna o frontieră, lăsa sub ocupaţia maghiară o mare parte a Transilvaniei. S-a creat astfel o situaţie din care au decurs o serie de dificultăţi de ordin politic, militar, diplomatic, economic care au îngreuiat activitatea delegaţiei României la Conferinţa Păcii de la Paris, care solicita recunoaşterea *de jure* a hotărîrii Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia.

În acest context, s-a produs contra-ofensiva trupelor române care s-a făcut cu consimţămîntul şi la sugestia Aliaţilor[288], eveniment ce a influenţat situaţia internaţională din zonă. Sesizînd acest fapt, H.Nicolson, expert al delegaţiei britanice la Conferinţa de Pace, nota, la 23 martie 1919, că «revoluţia ungară este rea şi poate ne va conduce să abandonăm România pentru a doua oară»[289].

Chestiunea ungară a devenit în acea perioadă una din problemele cele mai discutate la forumul păcii din capitala Franţei. De la început s-a văzut că Foreign Office-ul nu împărtăşea întru totul iniţiativele franceze în această direcţie, dar se considera, prin generalul Bridges, membru al Misiunii militare britanice din

---

284 Rudolf L. Tökes, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic, The Origins and Role of the Comunist Party of Hungary in the Revolutions of 1918-1919*, The Hoover Institution on War Revolutions and Peace, Stanford University, California, 1967, p.200-203; *Budapest-Moszkva Szovjet-Oroszország és a Magyarországi Tanácsköztársaság kapcsolatai táviratok tükrében 1919 március 22 augusztus 1*, Kossuth Könyvkiade, 1979, p.133; Alfred D. Low, *The Soviet Hungarian Republic and the Paris Peace Conference*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1963, volume 53, part 10, p.39-40; Hajdu, Tibor, *The Hungarian Soviet Republic*, Budapest, Akadémia Kiado, 1979, p.28, Pastor Peter, *Hungary between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918-1919 and the Big three*, Boulder, Columbia University Press, 1976.

285 Arh.St.Bucureşti, fond Microfilme Franţa, Rola 227, c.358-359.

286 Arh. M.Ap.N., fond 5 417, dosar 1, 1919, Poziţia 596, f.1.

287 Idem, fond 3 831, dosar f.n., 1919, Poziţia 2 727, f.184-284, f.16 (radiogramă din 10 octombrie 1919, semnată colonel Toma Dumitrescu. Ofiţerul român reproducea concluziile referatului lui Sir George Clerk, trimis în misiune la Budapesta de Consiliul Suprem).

288 Idem, dosar 7, 1919, Poziţia 2 688, f.5 (Hotărîrea a fost luată în urma unei discuţii la care au participat: regele Ferdinand I, generalii Prezan, Franchet d'Esperay, Berthelot şi mareşalul Mitchici).

289 H.Nicolson, *op. cit.*, p.108.

România, că «aceasta este singura soluţie satisfăcătoare a problemei, care poate fi aplicată aici şi a cărei acceptare trebuie adusă cît mai curînd»[290].

Consiliul Suprem trimisese, la început, la Budapesta pe locotenent colonelul Vix, a cărui notă privind noua linie de demarcaţie, decisă la Paris, a fost respinsă de contele Károlyi[291]. A urmat generalul Smuts care, pe lîngă calitatea de observator, avea şi «dreptul să negocieze cu ungurii problema liniei de armistiţiu»[292]; misiunea sa s-a soldat, în final, cu un eşec[293].

Ungaria nu intenţiona să recunoască frontierele stabilite de forumul păcii de la Paris[294], lucru ce reieşea limpede şi din analiza unei cuvîntări ţinute de Béla Kun la o întrunire socialistă. Acesta, după ce informa pe participanţi că Ungaria a fost invitată la Conferinţa Păcii de Clemenceau, spunea : «Se pomeneşte de stabilirea graniţelor. Tovarăşi ! Răspunsul nostru nu poate fi decît acesta : pentru noi nu există fruntarii. Patria proletariatului este lumea întreagă (*s.ns.*)»[295].

Intenţiile României faţă de Budapesta au fost clar exprimate, în două rînduri, de primul ministru I.I.C.Brătianu. Mai întîi, la 22 mai 1919, şeful guvernului îl informa pe M.Pherekyde că, «date fiind circumstanţele actuale, din punct de vedere politic, el nu consideră oportun avansarea armatei române spre Budapesta. Noi nu avem nici un interes de a consolida nici un guvern maghiar, înainte ca el să nu-şi fi luat angajamentul *să recunoască revendicările noastre* » şi să colaboreze la «dezvoltarea relaţiilor amicale cu noi (*s.ns.*)»[296]. La 9 iunie, I.I.C.Brătianu îi comunica, din nou, primului-ministru ad-interim, că «este în interesul nostru politic ca operaţiile militare contra Ungariei să aibă un caracter defensiv», România trebuind să-şi păstreze propria «securitate» pe limitele actuale[297]. Din analiza celor două documente reiese că, dacă guvernul Béla Kun ar fi adoptat o politică mai realistă prin recunoaşterea hotărîrii Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia şi nu ar fi procedat la atacarea României, relaţiile bilaterale ar fi evoluat normal.

Consiliul Miniştrilor de externe s-a întrunit, la 11 iunie 1919, la Quai d'Orsay pentru a lua în discuţie graniţele de nord-vest şi vest ale României. Premierul I.I.C.Brătianu a protestat vehement la ceea ce el numea o anulare integrală a Alianţei din 1916 ; el a solicitat să vadă minutele şedinţelor şi a socotit necesar ca guvernul de la Bucureşti să hotărască asupra aprobării sau respingerii, întrucît Aliaţii repudiaseră clar tratatul de care România era încă legată[298].

Conducătorul delegaţiei Bucureştilor a respins ca nefondate «acuzaţiile» ce i s-au adus, din partea lui W.Wilson şi David Lloyd George, după care România ar fi contribuit, «prin acţiunea sa, la instituirea bolşevismului în Ungaria» şi a subliniat

290 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, dosar 7, 1919, Poziţia 2 688, f.5

291 Arh.St.Bucureşti, fond Preş, Cons. de min., dosar 2, 1919, f.408-410; vezi şi Peter Pastor, *The Vix Mission in Hungary 1918-1919. A Reexamination*, în „Slavic Review", 29 (1970), p.481-498.

292 Arh. M.A.E, fond 71, Conf. Păcii, 1919, f.70 (telegramă de la Paris, 8 aprilie 1919, I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde).

293 *Ibidem*, f.71 (telegramă de la Paris, 10 aprilie 1919 către M.Pherekyde).

294 Arh, M.Ap.N, fond 3 831, dosar 106, Poziţia 2 876, f.8-9.

295 F. Aderca, *Moartea unei Republici Roşii*, Bucureşti, „Ancora", (1919), p.150.

296 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 181, f.125 Telegramă nr.383, de la Paris, 22 mai 1919, I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde).

297 *Ibidem*, f.127 (telegramă nr.414, 9 iunie 1919, I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde).

298 Idem, dosar 222, f.207; *F.R.U.S.*, vol, 1919, p.804.

că ţara sa îşi poate lua răspunderea unei retrageri a trupelor de pe Tisa *«pînă nu se cunosc graniţele»*, pentru a evita pe viitor complicaţii cu maghiarii[299]. I.I.C.Brătianu a făcut cunoscută linia de frontieră între România şi Ungaria, faţă de care omul politic de la Bucureşti a constatat că sînt «diferenţe foarte mari, mai ales la extremităţi», motiv pentru care el «nu-şi putea asuma singur o hotărîre definitivă». Totodată, şeful delegaţiei române constata, cu regret, că *«stabilirea frontierei s-a făcut fără participarea noastră (s.ns)»*[300]. În cadrul aceleiaşi reuniuni, Balfour aprecia că «frontierele stabilite sînt bune în timp de pace, ele nu sînt tot aşa de bune din punct de vedere strategic». Diplomatului englez nu i se părea posibil a se cere românilor să se retragă, «înainte ca ungurii să evacueze teritoriul cehoslovac»[301], opinie faţă de care Wilson avea rezerve. Şeful executivului american era de părere că «noi am putea să spunem românilor : dacă nu vă conformaţi deciziilor noastre, *noi vom înceta să vă sprijinim revendicările* şi veţi rămîne în afara tratatului de pace (*s.ns.*)»[302]. Replica şefului Foreign Office-ului nu s-a lăsat aşteptată : «veţi putea proceda aşa, dar, în fapt, *veţi pune, din nou, populaţii româneşti sub dominaţie ungară*», el exprimîndu-şi temerea că, odată amînată (stabilirea graniţelor – n.a.), pot interveni «mari inconveniente». «Eu nu cred – a subliniat Balfour, în încheierea intervenţiei sale – să revizuim ceea ce e decis. Preşedintele va hotărî»[303]. Conducătorul diplomaţiei engleze, aşa cum reiese dintr-o notă întocmită de Kerr în urma unei conversaţii purtate cu N.Mişu, fusese impresionat de argumentele lui I.I.C.Brătianu în problema graniţei româno-ungare[304].

Cu prilejul aceleiaşi reuniuni, Lansing l-a informat pe Brătianu că cei patru mari aprobaseră, încă de la 12 mai, frontiera româno-ungară, şi, prin urmare, decizia lor nu putea fi revizuită. «Brătianu – apreciază istoricul american Spector – a înţeles imediat, din expunerea inabilă a şefului diplomaţiei americane, că Aliaţii nu erau infailibili»[305]. Din aceste motive, el a cerut celor patru mari să-i asculte doleanţele privitoare la rectificarea acestei frontiere.

Cei «patru mari» nu şi-au amintit că, exact cu o lună în urmă, la 12 mai, frontiera româno-ungară fusese aprobată de ei şi şi-au exprimat regretul că au uitat să o notifice la acea dată[306]. Pichon a «explicat» acest defect drept o consecinţă a unei decizii din ianuarie 1919, care anunţa reglementările teritoriale numai la şedinţele plenare, deoarece proiectul de tratat cu Ungaria nu era încă gata, iar perspectiva invitării unei delegaţii a Budapestei la Paris părea încă foarte îndepărtată[307].

A doua zi, subterfugiul lui Brătianu i-a făcut pe Wilson şi Lloyd George să «insiste» asupra aprobării prompte şi a delimitării frontierei româno-ungare, ceea ce premierul de la Bucureşti trebuia să accepte sau să se aştepte la expulzarea de la forumul păcii. Lloyd George a cerut o materializare a ordinelor Consiliului. Premierul englez a sugerat chiar să-l invite pe Béla Kun să trimită o delegaţie la

299 Arh. M.A.E., Conf. Păcii, 1919, dosar 222, f.207.
300 *Ibidem; Desăvîrşirea unităţii...*, vol. IV, p.441-444.
301 *Les Délibérations...*, vol. 2, p.415-416.
302 *Ibidem.*
303 *Ibidem*, p.416.
304 *D.B.F.P.*, First Series, vol. VI, p.63 (notă din 16 iulie 1919).
305 S.D.Spector, *op. cit.*, p.150-151.
306 *Ibidem*, p.151.
307 *Ibidem*, p.151.

Paris, pentru a-şi explica punctul de vedere [308]. Este adevărat că, între timp, acesta din urmă, prin intermediul lui Philip Marshall Brown, din misiunea Coolidge, se adresase lui Wilson, arătînd că Ungaria nu are nici o revendicare teritorială faţă de vecinii săi [309]. Concomitent, Kun a expediat, la 30 aprilie 1919, guvernelor român, cehoslovac şi sîrbo-croato-sloven o telegramă în care se spunea : «Guvernul trecut n-a admis propunerile dumneavoastră menţinîndu-se pe baza aşa-zisului drept istoric, care îşi trage dreptul oprimării viitoare din oprimarea din trecut. În prima zi a venirii noastre la putere, noi am renunţat la acest principiu. Am declarat, în repetate rînduri, în modul cel mai solemn, că nu ne menţinem pe principiul integrităţii teritoriale, iar acum vă aducem la cunoştinţă acest lucru şi în mod direct, anume că recunoaştem, fără nici o rezervă, toate pretenţiile dumneavoastră teritoriale naţionale» [310].

Tot la 12 iunie, Clemenceau a cerut «precauţie» şi «înţelegere», deoarece anticipa că Brătianu va protesta la o frontieră lipsită de apărare şi va refuza să se retragă în spatele ei. Omul politic francez a recunoscut că Brătianu prezentase un argument logic. În loc să tratăm Ungaria mai puţin aspru decît România – argumenta premierul Franţei – ar fi prudent de trimis o misiune la Budapesta, pentru a hotărî, la faţa locului, dacă argumentele lui Brătianu sînt valide şi a discuta posibilitatea unui nou armistiţiu cu Béla Kun. [311] Wilson şi Lloyd George au fost cîştigaţi de punctul de vedere al lui Clemenceau, dar au insistat să se trimită o notă energică lui Brătianu, ordonîndu-i-se să înceteze «actele agresive» şi să-şi retragă trupele în spatele «frontierei permanente aprobate de Conferinţa de Pace», dacă spera să semneze tratatul cu Ungaria [312].

Secretarului de stat al Foreign Office-ului i s-a sugerat să schiţeze o notă, «într-un ton destul de aspru, vis à vis de Ungaria, dar cu un ton mai prietenesc cînd era vorba de români» [313]. Consiliul, care a discutat nota, a cerut lui Brătianu să se retragă *după ce* Kun va evacua Slovacia, operaţie ce trebuia efectuată pînă la 18 iunie [314].

Guvernul român, răspunzînd la nota ultimativă din 15 iunie 1919, sublinia că nu are intenţia de a prelungi «ocuparea unor regiuni nerevendicate de ea decît pe durata strict impusă de securitatea sa şi cît ameninţarea de agresiune militară se profilează» [315]. Acest punct de vedere era susţinut cu hotărîre şi de mareşalul Foch care considera că, «dacă nu se aprobă cererile juste ale României, siguranţa ei este compromisă» [316]. O zi mai tîrziu, Balfour l-a trimis pe Kerr la N.Mişu cu o notă conţinînd decizia Conferinţei în problema retragerii trupelor române din Ungaria care, după părerea emisarului britanic, «rămînea încă deschisă» [317].

---

308 *F.R.U.S.*, vol. VI, 1919, p.351.
309 E.Pamléry (coord), *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*, Budapest, Éditions Corvina, 1974, p.474.
310 Gh.Unc, M.Zaharescu, op. cit., p.116.
311 *F.R.U.S.*, vol. VI, 1919, p.352.
312 P.Mantoux, *op.cit.*, II, p.396-398.
313 S.D.Spector, *op. cit.*, p.152-153.
314 *Ibidem*, p.153.
315 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, dosar 222, f.226.
316 Idem, dosar 58, f.87 (telegramă din 4 iulie 1919, colonel Toma Dumitrescu către I.I.C.Brătianu).
317 *D.B.F.P.*, First Series, vol. VI, p.82-83.

Urmează o perioadă în care raporturile României cu Consiliul Suprem devin tot mai încordate, acesta din urmă trimițînd mai multe telegrame ultimative guvernului de la București[318]. Unele din acestea, concretizate de ostilitate și chiar de violență[319], aveau la bază informațiile denaturate ale agenților lui Hoover de la Viena. Este interesant de precizat că, în problema raporturilor României cu forumul păcii de la Paris, presa franceză și cea britanică, cu excepția ziarelor de stînga, erau favorabile acesteia și «ironizau» atitudinea Conferinței față de București[320].

La Budapesta, a fost trimisă o misiune militară aliată care a intrat în conflict cu Comandamentul Militar Român, îndeosebi atunci cînd a fost elaborată problema bunurilor ungare, considerate de Consiliul Suprem «gajul comun al Puterilor Aliate»[321].

Nici Aliații nu aveau o linie comună față de România. Astfel, la 14 august 1919, Balfour, după ce aprecia că raportul guvernului de la București este «satisfăcător», sublinia că România «avusese numeroase argumente, care necesitau o discuție și, poate, un răspuns»[322]. Cu același prilej, reprezentantul Italiei, Tittoni, constata că «atacul armatei ungare era o violare categorică a armistițiului»[323].

Conferința, impulsionată mai ales de delegații americani[324], a trecut la represalii față de România și a hotărît, începînd cu 25 august 1919, oprirea expedierii oricărui material de război către această țară, măsură fiind apreciată de N.Mișu ca avînd «consecințe grave pentru securitatea țării»[325].

În general, Anglia și Statele Unite au dus o politică comună în timpul negocierii tratatului cu Ungaria. La 4 septembrie, Balfour a adresat României un nou ultimatum și a cerut Bucureștilor să accepte deciziile forumului păcii. Consiliul a aprobat ultimatumul și l-a trimis la București pe englezul George Clerk[326]. Diplomatul britanic avea misiunea să «modifice» atitudinea României față de forumul păcii. Din raportul lui Clerk[327], ajuns pe masa Conferinței, rezulta că acțiunea României a fost provocată de ostilitatea crescîndă a Ungariei, care nu respectase termenii armistițiului de la Belgrad. Clerk a avut o discuție cu I.I.C.Brătianu în legătură cu misiunea sa, prilej cu care fostul premier a subliniat că «ordinea și un guvern responsabil în Ungaria erau mai importante pentru România decît pentru toți ceilalți»[328].

Misiunea Clerk la București, începută pe 11 septembrie, s-a dovedit, cel puțin din punctul de vedere al Aliaților, neconcludentă. La 15 septembrie, Lloyd George și Polk înțelegeau, din rapoartele miniștrilor acreditați la București, că reprezentanții Franței și Italiei încurajează pe români în politica lor față de Ungaria, ceea

318 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 58, f.138, 160, 149-150, 152.
319 *Ibidem*, f.163.
320 *Ibidem*, f.175.
321 *Ibidem*, f.180 (telegramă din 14 august 1919, semnată Pichon).
322 *D.B.F.P.*, First Series, vol. I, p.409.
323 *Ibidem*, p.410.
324 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 58, f.235 (telegramă din 2 septembrie 1919).
325 *Ibidem*, f.221 (telegramă din 28 august 1919. N.Mișu către I.I.C.Brătianu).
326 *F.R.U.S...*, vol. III, p.101, 111-114; D.B.F.P, First Series, I, p.623, 630-631.
327 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, dosar f.n., 1919, Poziție 2 587, f.16; Arh.St.București, fond Microfilme Anglia, Rola 416, c.535-538.
328 *Desăvîrșirea unității...*, vol. IV, p.438.

ce contravenea vederilor Londrei şi Washington-ului[329]. Totodată, mai constata el, singura dorinţă, a Bucureştilor «e să lucreze în deplină înţelegere cu Consiliul Suprem în problema Ungariei»[330].

De la Paris, Clerk a fost îndrumat să meargă la Budapesta[331]. «Opinia publică – scria într-un raport lt. de Gressot, sosit la Bucureşti, la 11 octombrie 1919, după ce a acuzat Franţa de măsuri coercitive luate faţă de România – a evoluat. Se spune acum, în mod curent, că Franţa a cedat Americii şi că aceasta din urmă pedepseşte România pentru faptul de a se fi arătat ostilă tentativei de acaparare de grîu şi de petrol. Misiunea lui Sir Clerk la Budapesta a iritat puţin opinia (publică) şi este bine pentru Franţa ca şeful acestei misiuni să nu fie francez»[332].

Între timp, patru comisii de experţi – engleză, franceză, italiană şi americană – au trasat frontierele României cu Ungaria, cea mai apropiată de prevederile tratatului din august 1916 fiind aceea stabilită de francezi şi britanici. În final, s-au examinat cele patru linii şi, pe baza unor formule de compromis, s-a stabilit frontiera definitivă, hotărîre care a fost adusă la cunoştinţa Bucureştilor la 12 octombrie 1919. În esenţă, ea corespundea principiului etnic, ceea ce a determinat acceptarea de către guvernul de la Bucureşti. Aceasta nu era cea specificată în tratatul din august 1916 şi se deosebea, în multe locuri, de precizările făcute de Hotărîrea Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia. Delegatul ungar Apponyi a mers la primul ministru englez cu o hartă întocmită de Pal Téleky, pentru a obţine modificarea liniilor de frontieră trasate de comisia de experţi, ceea ce David Lloyd George nu a acceptat[333].

Forumului păcii i-au fost înaintate mai multe memorii ale românilor transilvăneni – care trăiau în America sau Europa – pentru ca Marile Puteri să sancţioneze Decizia de Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Astfel, într-un apel, din 21 decembrie 1918/3 ianuarie 1919, al Comitetului Central Executiv al Ligii Naţionale Române, românii din America erau chemaţi să sprijine activitatea românilor din străinătate deoarece : «de aici încolo sîntem o singură ţară (...) iar Conferinţa de Pace va consfinţi pe deplin unirea noastră»[334]. O moţiune a românilor din Youngstown (Ohio) a fost adresată, la 16 februarie 1919, guvernelor american şi român, precum şi celorlalte state aliate. Semnatarii solicitau ca forumul păcii să ratifice «principiile libertăţii popoarelor de a dispune de ele însele», în felul acesta recunoscîndu-se şi poporului român dreptul de a-şi desăvîrşi statul naţional[335]. În felul acesta, consemnau semnatarii, Conferinţa de Pace va pune «fundamentele unei ordini mai bune a omenirii viitoare»[336].

Conferinţei de Pace i-au fost făcute cunoscute dorinţele minorităţilor din Transilvania – germană[337] şi evreiască[338] – de a aproba procesul Unirii acestei

329 Seth P.Tillman, *op. cit.*, p.390-391.
330 *D.B.F.P.*, First Series, 1919, t. I, p.741.
331 *F.R.U.S.*, vol. VIII, p.675.
332 Arh.St.Bucureşti, fond Microfilme Franţa, Rola 182, c.686.
333 R.Seişanu, *Frontierele noastre*, în „Familia", Seria a III-a, anul 7, 3-4, martie-aprilie 1940, p.15-16.
334 *Desăvîrşirea unităţii...*, vol. III, p.114.
335 *Ibidem*, p.221.
336 *Ibidem*.
337 *Ibidem*, p.155-156, 181; Arh.St.Bucureşti, fond Microfilme Franţa, Rola 187, c.689.
338 V.Fl.Dobrinescu, *Bătălia pentru Transilvania* (lucrare în manuscris).

străvechi provincii istorice cu România. Istoricul act al Unirii Transilvaniei cu România a găsit sprijin efectiv şi în rîndul unor reprezentanţi ai poporului ungar. Astfel, într-un manifest din 3 noiembrie 1918, semnat de un mare număr de reprezentanţi de seamă ai vieţii culturale şi obşteşti ungare, printre care Ady Endré, Bartok Béla, Böloni György, Kodaly Zoltan, Varga Jenö, se sublinia : «Faţă de naţiunile surori nu avem nici o pretenţie. Şi noi ne considerăm o naţiune reînnoită, o forţă acum eliberată pe ruinele monarhiei. Ne trezim uşuraţi la conştiinţa faptului că nu mai sîntem forţaţi să fim stîlpii asupririi. Să trăim unul lîngă altul în pace, ca naţiuni libere, cu alte naţiuni libere» [339].

Politica guvernului Kun, faţă de chestiunea Transilvaniei şi a raporturilor între socialiştii români şi Republica Sovietică Ungară, a fost bine surprinsă de istoricul american Keith Hitchins care scria : «Eşecul Republicii Sovietice Ungare în a obţine sprijinul socialiştilor români trebuie atribuit, în primul rînd, puternicelor simţăminte naţionale ale celor din urmă, ca şi credinţei lor că socialismul se va dezvolta cel mai bine în cadrul *statului naţional*. Socialiştii şi comuniştii unguri, care au creat Republica Sovietică, au moştenit problema naţională de la predecesorii lor, iar persistenţa naţionalismului maghiar în cadrul coaliţiei socialist-comunistă au făcut imposibilă dorinţa de a stabili o înţelegere cu majoritatea socialiştilor români. Pînă şi acei socialişti români, care s-au aliat cu Republica Sovietică, nu au putut oferi o altă soluţie problemei naţionale decît crearea, în ultimă instanţă, a unei republici sovietice bazată pe principiul naţionalităţilor şi cînd şi-au dat seama că dorinţele lor sînt ignorate, ei au trecut graniţa Ungariei în Rusia bolşevică». În concluzie – conchide Hitchins – «orice concesie ar fi făcut conducerea Republicii Sovietice Ungare socialiştilor români – moderaţi sau revoluţionari – aceştia nu puteau fi satisfăcuţi decît de *recunoaşterea dreptului lor la autodeterminare* » (s.ns.) [340].

Crearea unei zone neutre [341], trimiterea unor emisari la Budapesta [342], amînarea fixării graniţei româno-ungare, atitudinea guvernului Kun, propaganda ungară desfăşurată la Paris şi în capitalele celorlalte mari puteri [343], care urmărea negarea Deciziei Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia, au constituit factori care au prelungit momentul semnării Tratatului cu Ungaria. La Paris, a fost trimis locotenent-colonelul Ion Antonescu pentru a afla «intenţiile» Marilor Puteri în legătură cu această chestiune [344]. Poziţia guvernului de la Bucureşti faţă de Ungaria a reieşit şi cu prilejul discuţiei purtate de C.Diamandi cu generalul american Bandholtz, care

339 *Ibidem.*

340 K. Hitchins, *Studies on Romanian National Conscionsness*, N.Y.Montreal, Paris, Nagard, 1983, p.226.

341 War Imperial Museum, London, War Diary, Lt.col. R.B.Goodden (document din 2 mai 1920).

342 Great Britain, P.R.O., *F.O.* 371, 4 705, f.20-21 (Annual Report, 1919, Rattigan către Curzon, 25 mai 1920); idem, 6 230, f.54-55, Annual Raport, 1920 (H.Dering către Curzon, 24 mai 1921).

343 Dintre pamfletele - în limbile engleză, franceză şi italiană - care au circulat în 1919 amintim: *Paris Peace Conference. Delegation propaganda Hungary*, Authentic, Dr.Szekeres, J., *The New Balkans of Europe* No.23, *Pro Hungaria*, 13, No.28, Toluay C., *L'integrità territoriale dell'Ungheria dal punto di vista della ferrovie*, 1919, No.32, Wlassics, Baron Iulius, *The territorial integrity of Hungary and the League of Nations*, 13, Budapest, 1919, Lóczy Louis, *La Hongrie géographique économique et sociale*, Budapest, 1919, Téléky, P., *Short notes on the economic and political geography of Hungary*, 1919 (în Alfred Low, *op. cit.*, p.32).

344 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, dosar 3, 1919, Poziţia 2 584, p.13-14 (convorbire Ion Antonescu - generalul Panaitescu, 9 octombrie 1919).

a reprodus instrucţiunile lui I.I.C.Brătianu potrivit cărora România dorea să colaboreze cu Ungaria în interesul general, dar aceasta depindea de asigurările guvernului de la Budapesta «de a renunţa la orice revendicare contra României»[345].

În ţară, schimbarea guvernului I.I.C.Brătianu avea în vedere şi o modificare de atitudine a României faţă de forumul păcii din capitala Franţei. Iuliu Maniu şi transilvănenii care făceau parte din delegaţia română de la Paris, erau convinşi că, renunţînd la «politica de rezistenţă», Consiliul Suprem va face concesii României[346]. Cei mai mulţi dintre membrii marcanţi ai «Blocului parlamentar» (N.Iorga, Iuliu Maniu, Al.Vaida-Voievod, I.Mihalache), deşi insistau pentru acceptarea condiţiilor puse de Aliaţi, nu s-au gîndit nici un moment că putea fi vorba de o cedare necondiţionată. În fond, aşa cum observă istoricul american Spector, acceptarea ultimatumului nu a însemnat o îngenunchiere a României, ci a evidenţiat slăbiciunea Consiliului Suprem, care a fost nevoit să ajungă la un «compromis»[347] cu Bucureştii în 1919. Noul şef de guvern, Al.Vaida-Voievod, a fost numit, la 10 ianuarie 1920, prim delegat al României la Conferinţa Păcii, cu depline puteri, mandatul său semnificînd importanţa pe care guvernul de la Bucureşti o acorda raporturilor cu Aliaţii[348]. Misiunea lui Vaida-Voievod a început într-un moment în care Ungaria desfăşura o propagandă activă în problema Transilvaniei.

După discuţiile purtate cu Clemenceau şi David Lloyd George la Paris, de la care nu a obţinut nici o asigurare, Al.Vaida-Voievod a participat la şedinţa Consiliului Suprem din 20 ianuarie 1920, care a avut ca obiectiv evacuarea trupelor române din Ungaria. Primul ministru român a dat asigurări Conferinţei că trupele vor fi retrase «cît mai curînd posibil» şi a atenţionat reuniunea de revizionismul de care era animat guvernul amiralului Horthy[349].

La sfîrşitul lui ianuarie 1920, Al.Vaida-Voievod s-a deplasat la Londra, oraş considerat de N.Titulescu «un post de observaţie de prim ordin»[350] pentru înţelegerea raporturilor internaţionale. În preajma vizitei în capitala Angliei a şefului guvernului de la Bucureşti, presa engleză era preocupată de problemele româneşti. Aşa cum reieşea din raportul Biroului de Presă de la Londra, din 20 februarie 1920, marile cotidiene arătau, spre deosebire de ziare cu un tiraj redus, «*interes şi înţelegere cauzei româneşti* (s.ns.)»[351]. De exemplu, ziarul conservator «The Times», din 14 februarie 1920, ataca, într-un articol, «perfida propagandă maghiară» şi îşi exprima nedumerirea că în capitala Marii Britanii «s-a tolerat, sub pretexte neînsemnate, prezenţa unor notorii agenţi maghiari». Totodată, cotidianul mai evidenţia faptul că secretarul de stat al Foreign Office-ului, Balfour, «a luat atitudine faţă de propaganda ungară»[352].

«Times» şi «Daily Telegraph» au publicat multe articole pe tema raporturilor româno-ungare. Primul protesta împotriva propagandei maghiare ce se făcea în

345 Idem, fond 5 450, dosar 167, 1922-23, Poziţia 2, f.42.
346 Gh. Buzatu, *Constituirea...*, p.135.
347 S.D.Spector, *op. cit.*, p.137.
348 *Ibidem*, p.142.
349 V.Fl.Dobrinescu, *Bătălia pentru Transilvania* (lucrare în manuscris).
350 B.C.S., fond AL.St.Georges, Arh. Take Ionescu, CXXV/14 (scrisoare a lui Titulescu către Take Ionescu, la 10 ianuarie 1920).
351 Arh. M.Ap. N., fond 3 831, Poziţia 2 894, dosar 128, 1919, f.12.
352 *Ibidem*, f.16.

Anglia, prin care se urmărea compromiterea «*cauzei drepte a României*, Serbiei şi Cehoslovaciei, aliaţii Marii Britanii, care au contribuit enorm la deznodămîntul fericit al marelui război» [353]. Cel de-al doilea, într-un articol intitulat *Politica României. Minorităţile confesionale. Chestiunea evreiască* [354], scotea în evidenţă modul în care România trata minorităţile din Transilvania, care se bucurau de absolută libertate ca şi evreii. Maghiarii cereau plebiscitul pentru toate teritoriile româneşti şi, în subsidiar, dacă provincia se alipea, pentru fosta unitate «economică» a vechii Ungarii. «Restul, scria C.Antoniade, sînt numai fraze, obrăznicii şi statistici falsificate» [355]. Propaganda maghiară în Anglia nu se mărginea numai la cercurile parlamentare şi presă. Mai mulţi emisari unguri întreprindeau un turneu la universităţile din Oxford, Cambridge şi Birmingham [356].

În legătură cu problemele româneşti, la interpelările a doi deputaţi, primul ministru al Angliei a considerat ca nefondate «acuzaţiile» aduse de aceştia politicii României. Un alt deputat, Maclean, a cerut «revizuirea» hotarelor în favoarea Ungariei, la care Balfour a ripostat : «graniţele sînt cele mai bune posibile şi ele au fost stabilite ţinînd cont de considerente economice, etnice şi militare» [357], delimitate de Comisia Experţilor, în urma unor cercetări amănunţite.

Al.Vaida-Voievod, care a fost bine primit la Londra, a luat parte la Conferinţa Puterilor Aliate, el fiind însoţit la discuţii de însărcinatul cu afaceri român M.Boerescu. Şeful guvernului român a găsit în capitala Angliei o atmosferă internaţională destul de încărcată. Aşa cum reieşea dintr-o telegramă pe care o adresa în ţară primului ministru ad-interim, Ştefan Cicio-Pop, şi preşedintelui Camerei, N.Iorga, trei erau chestiunile aflate pe agenda de lucru a Conferinţei din capitala Marii Britanii : Constantinopolul, Ungaria şi Rusia Sovietică [358]. În acest context, Al.Vaida-Voievod îşi exprimă speranţa că revendicările naţionale ale României vor fi recunoscute, în sfîrşit, de Aliaţi şi arăta, ca un cuvînt de ordine pentru diplomaţia Bucureştilor, necesitatea combaterii «oricărei tendinţe pentru crearea unei Confederaţii a Dunării», adăugînd că eforturile Ungariei, «care lucrează cu toate forţele ei, pot fi paralizate cu succes». România – sublinia Al.Vaida-Voievod – «nu aparţine nici unui bloc. Numai astfel, vom apăra interesele şi existenţa sa» [359].

La Londra, Al.Vaida-Voievod a participat, între 26 februarie şi 3 martie 1920, la Conferinţa Puterilor Aliate. La 23 februarie, el a adresat preşedintelui Conferinţei, Lloyd George, un memoriu referitor la retragerea trupelor române de pe Tisa şi evacuarea comandamentelor armatei române de pe teritoriul Ungariei. În document se arăta că Bucureştiul era interesat să găsească o soluţie care să-i permită evitarea oricărui aspect «legat de neexecutarea sau de lipsa de loialitate din partea României» fără, însă, ca acesta să pună în pericol «interesele majore» [360] ale ţării. În timpul

353 Idem, fond 5 416, dosar 20, Poziţia 661, f.1.
354 Idem, fond 3 831, dosar 128, 1919, Poziţia 2 894, f.9-10.
355 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, XCII, dosar 6-91 (scrisoare din 18 februarie 1920, către V.Antonescu).
356 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, Poziţia 2 394, dosar 128, 1919, f.12.
357 *Ibidem*, f.9-10, 55.
358 Arh. M.A.E., fond 71, Anglia, Relaţii cu România, dosar 39, 1920-1937, f.49 (telegramă nr.293/203, 24 februarie 1920, Al. Vaida-Voievod către St. Cicio-Pop).
359 V.Fl.Dobrinescu, *Bătălia pentru Transilvania* (lucrare în manuscris).
360 *Desăvîrşirea...*, vol. VI, p.28-29.

primei reuniuni, după ce Curzon a urat bun venit delegatului român, s-a dat cuvîntul lui Al.Vaida-Voievod, care a comunicat că ţara sa a făcut tot ce depindea de ea, pentru a se conforma angajamentelor luate la Paris. Şeful guvernului de la Bucureşti a arătat dificultăţile care existau pentru România din cauză că unele acte de unire din 1918 [361] nu erau încă sancţionate de Puterile Aliate. În cadrul întîlnirii de la 3 martie 1920, Al.Vaida-Voievod s-a arătat gata să încheie pacea cu Sovietele, dacă se recunoaşte desăvîrşirea unităţii naţionale a României, opţiune împărtăşită şi de David Lloyd George [362]. Omul politic român a mai purtat discuţii cu Balfour, precum şi cu premierii guvernelor francez şi italian [363].

Discuţiile de la Londra, privind încheierea Tratatului cu Ungaria, au fost extrem de interesante, mai ales în urma unei telegrame a lui Nitti, care insista asupra revizuirii frontierelor în favoarea acestei ţări. Reluată în Consiliu, problema a suscitat, după surse engleze şi franceze, vii discuţii. Lordul Curzon a prezentat un *memorandum*, ale cărui concluzii s-au redactat cu avizul Parisului, care a exprimat că nu este posibil de a reveni asupra acestei chestiuni pe care ar considera-o «definitiv reglementată şi că ar fi tot mai puţin posibil de a admite uşoare modificări locale de făcut în momentul operaţiunilor de delimitare» [364]. La Foreign Office, Boerescu a primit asigurări că România putea considera chestiunea teritorială ca «închisă şi hotărîtă» în favoarea sa, iar în ce priveşte clauzele economice, «acestea nu vor suferi decît uşoare modificări» [365]. Rezultatele obţinute de Al.Vaida-Voievod au corespuns intereselor naţionale, Consiliul Suprem refuzînd să mai asculte contrapropunerile lui Apponyi în chestiunea Transilvaniei [366]. «Tezele» lui Apponyi acuzau România, Iugoslavia şi Cehoslovacia de imperialism, deoarece, «în virtutea principiului naţionalităţilor», aceste state ar fi acaparat «teritoriul milenar al Ungariei», cu alte cuvinte se avansa paradoxul că desăvîrşirea unităţii naţional-statale a României însemna, de fapt, tocmai contrariul, adică crearea unui stat multinaţional [367]. Tezele maghiare erau absurde şi nu rezistau realităţilor istorice. Cei care le acceptau, fie că erau legaţi prin interese de fostul imperiu dualist, fie că erau ignoranţi în ceea ce priveşte istoria şi geografia Europei est-centrale. În Camera Lorzilor – în decembrie 1919 şi martie 1920 – atunci cînd s-a discutat textul tratatului de pace cu Ungaria – s-au avansat şi unele formule bizare ca aceea a Lordului Bryce, potrivit căreia «rezolvarea» chestiunii s-ar realiza prin crearea de «coridoare» între Ungaria şi toate «insulele» unde locuiau maghiari şi chiar secui în Transilvania, Cehoslovacia şi Iugoslavia [368]. Aceste «opinii» au rămas izolate. Astfel, Lordul Crawford informa asupra seriozităţii cu care forumul păcii a studiat «documentaţia» lui Apponyi. «Nu pot admite – spune el – nici o clipă că tratatul de pace cu Ungaria ar fi fost redactat în vreun spirit de nedreptate faţă de un duşman învins, numai în

361 *D.B.F.P.*, First Series, vol. VII, 1920, p.263-265.
362 *Ibidem*, p.379.
363 Arh. M.A.E., fond 71, Anglia, Relaţii cu România, dosar 39, 1920-1937, f.43 (telegramă nr.409, 2 martie 1920, Al. Vaida-Voievod către St. Cicio-Pop şi N. Iorga).
364 *Ibidem* (telegramă nr.609, 22 martie 1920, de la Londra, semnată M.Boerescu).
365 *Ibidem*.
366 Gh.Buzatu, *Constituirea...*, p.142.
367 V.Moisuc, (ed.), *România şi Conferinţa de Pace...*, p.390.
368 *Ibidem*, p.391.

scopul de a împăca statele ce au luptat şi au suferit cu noi în timpul războiului. Nu cred că ar fi drept a se acuza nici aceste state de o asemenea politică, în pofida suferinţelor de mai multe secole». Punctul de vedere al Foreign Office-ului a fost aprobat de mai mulţi vorbitori care au subliniat, în intervenţiile lor, că «s-a înlăturat o mare nedreptate, atunci cînd s-a decis că Transilvania trebuie unită cu România» [369].

Conferinţa miniştrilor de externe şi ambasadorilor, prezidată de Lordul Curzon, a hotărît, la 8 martie 1920, că proiectul de Tratat cu Ungaria rămînea definitiv în ceea ce priveşte clauzele teritoriale, militare, financiare şi de tranzit. Problemele care au mai rămas în dezbaterea comisiilor de experţi, după această dată, nu erau de natură a prejudicia interesele fundamentale ale României [370]. Cererea delegaţiei maghiare de a avea loc «consultări populare» (plebiscitare) a fost respinsă ca nefondată. Autorii Tratatului de pace cu Ungaria acceptau, de fapt, valoarea indubitabilă a hotărîrii de la Alba-Iulia.

Două luni mai tîrziu (6 mai 1920), forumul păcii remitea delegaţiei ungare o scrisoare, semnată de preşedintele Conferinţei, Al.D.Millerand. După ce se arătau responsabilităţile Ungariei în dezlănţuirea războiului, scrisoarea respingea ideea unui plebiscit în fostele teritorii stăpînite de Ungaria, deoarece «voinţa popoarelor s-a exprimat în zilele din octombrie şi noiembrie 1918, atunci cînd dubla monarhie s-a prăbuşit şi cînd populaţiile îndelung asuprite s-au unit cu fraţii lor, italieni, *români*, iugoslavi şi cehoslovaci. Evenimentele care s-au produs de la această dată constituie tot atîtea dovezi ale sentimentelor naţionalităţilor altădată supuse Coroanei Sf.Ştefan. Dispoziţiile tardive luate de guvernul ungar, pentru a da satisfacţie aspiraţiilor de autonomie ale naţionalităţilor, nu pot crea iluzii ; ele nu schimbă cu nimic adevărul istoric esenţial, anume că, timp de ani numeroşi, toate străduinţele politicii ungare au tins să înăbuşe vocile naţionalităţilor» [371]. Nota preciza că hotarele stabilite nu vor fi modificate şi guvernul de la Budapesta era invitat să semneze tratatul aşa cum este [372].

Contele Apponyi a protestat, la 16 mai, faţă de decizia Conferinţei şi a contestat caracterul plebiscitar al Hotărîrilor de Unire din 1918. Diplomatul ungur a refuzat să semneze tratatul de pace. A doua zi, contele Téleky a remis preşedintelui Millerand o notă prin care anunţa că Ungaria va semna tratatul de pace.

Tratatul de la Trianon a fost încheiat la 4 iunie 1920, din partea României el fiind semnat de dr.I.Cantacuzino şi N.Titulescu şi ratificat de forurile legislative de la Bucureşti (Cameră şi Senat) la 17, şi, respectiv, 26 august acelaşi an [373]. Opinia publică românească a salutat cu satisfacţie încheierea acestui tratat care recunoştea *de jure* unul din Actele de Unire din 1918 ale naţiunii române.

Chestiunea ratificării acestui tratat de forurile legiuitoare din Marea Britanie a fost un prilej de noi încercări, din partea unor cercuri reacţionare din această ţară, de a torpila hotărîrile Conferinţei de Pace. În pofida acestora, în Camera Comunelor s-au exprimat opinii lucide, potrivit realităţilor istorice. Astfel, prezentînd proiectul

---

369 *Ibidem.*

370 V.Moisuc, *Tratatul de la Trianon - consacrare internaţională a legitimităţii unirii Transilvaniei cu România*, în *Adl*, 5, 1976, p.35.

371 V.Moisuc (ed.), *România...*, p.394.

372 *Ibidem.*

373 „Monitorul Oficial", partea I, nr.136, 21 septembrie 1920, p.4 710 şi urm.

de lege pentru ratificarea Tratatului de la Trianon, secretarul de stat Harmsworth preciza, cu dreptate, că, de fapt, «regatul Ungariei s-a descompus într-o largă măsură în părţile sale componente, înainte de începerea lucrărilor Conferinţei de Pace» ; această ţară, spunea el, «nu a fost decît un conglomerat artificial şi forţat de rase neasemănătoare şi, în unele cazuri, ostile». Într-un mod asemănător s-au exprimat Sir Samuel Hoare şi Lordul Curzon [374].

Politica de pace, promovată de România în raporturile internaţionale, a fost precizată cu prilejul vizitei, din octombrie 1920, a şefului diplomaţiei Bucureştilor, Take Ionescu, la Londra. Acesta a arătat conducătorilor britanici că alianţele la care se gîndesc Bucureştii aveau în vedere apărarea *statu quo*-ului teritorial şi că România nu se va pronunţa niciodată pentru o politică agresivă [375]. Cu acel prilej, au fost discutate cu oficialităţile engleze şi alte chestiuni ce interesau cele două ţări, îndeosebi probleme economico-financiare [376]. Concluzionînd rezultatul vizitelor sale, la Paris şi la Londra, Take Ionescu scria, la 21 octombrie 1920, că «noi am recucerit situaţia în străinătate şi încă în avantaj» [377].

Faţă de propaganda pro-ungară, deosebit de bine organizată, se impunea o acţiune colectivă a statelor vecine care avuseseră, înainte de terminarea războiului, teritorii în cadrul monarhiei dualiste. Exista pericolul ca, în urma acţiunilor propagandistice, prin impunerea unor concesii economice statelor limitrofe Ungariei, să se anuleze rezultatele geografice ale păcii. Ministrul ceh de la Londra, în concordanţă cu vederile însărcinatului român, M.Boerescu, şi ale ambasadorului sîrb au stabilit un plan comun de acţiune propagandistică pentru contracararea acţiunilor Ungariei în această direcţie [378]. La acţiune participau, încă din anii războiului, istoricul R.W.Seton Watson şi ziaristul Wickham Steed.

Ungaria trebuia să fie, după părerea unor cercuri politice din Anglia, stîlpul apărător al occidentului împotriva bolşevismului [379]. Amiralul Horthy intenţiona să reîntroneze familia de Habsburg şi, numai în caz de eşec, să se proclame regent al Ungariei [380].

După evacuarea Budapestei de către trupele române, diplomaţii maghiari au căutat, în continuare, să creeze ţării lor amiciţii durabile şi folositoare. Primele tentative au fost îndreptate către sîrbi, însă nu au ajuns la nici un rezultat. Atunci s-au adresat italienilor, adversarii iugoslavilor, şi s-a ajuns la o apropiere italo-maghiară. În situaţia politică internaţională de atunci, s-au gîndit că o alianţă militară cu Polonia contra cehilor ar servi interesele Ungariei. În acest scop, s-au adresat polonezilor chemaţi să apere împreună cultura apuseană de «pericolul» bolşevic, apelînd şi la sentimentele catolice. Horthy a căutat să obţină aprobarea Marilor Puteri pentru a întreţine o armată mai numeroasă decît cea fixată prin tratatele de pace în scopul, spunea el, al «stîrpirii bolşevismului» [381].

374 V.Moisuc, *Tratatul...*, p.56.
375 *D.B.F.P.*, First Series, vol. VIII, p.795.
376 *Ibidem*, p.799, 801.
377 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, XLII, 3, f.118 (telegramă nr.1 099 de la Paris, 21 octombrie 1920, semnată Take Ionescu, D.I.Ghika).
378 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, dosar 2, 1920-1921, Poziţia 3 550, f.52.
379 Idem, dosar 1, 1920-1921, Poziţia 264, f.33.
380 Idem, dosar 2, 1920, Poziţia 713, f.12 (raport informativ din 21 aprilie 1920).
381 *Ibidem*.

Ungaria, deşi a semnat Tratatul de la Trianon, nu a renunţat la politica revizionistă. Dintr-un document, din 15 iulie 1920, reieşea că pentru Ungaria existau «numeroase probe de simpatie din partea Angliei»[382]. Biroul de spionaj de la Budapesta, condus de căpitanul Déak, avea în vedere crearea de formaţiuni clandestine, toate urmărind revenirea Ungariei în «vechile hotare»[383].

Cu toate acţiunile Ungariei, de subminare a clauzelor tratatului de la Trianon, România se pronunţa pentru relaţii normale cu vecinul de la apus, prin recunoaşterea integrităţii teritoriale. Acest lucru a fost confirmat şi cu prilejul vizitei protocolare făcută de ministrul român de la Paris, D.I.Ghica, şefului guvernului şi diplomaţiei franceze, Georges Leygues, care i-a subliniat că Parisul consideră România «drept un factor de primă importanţă pentru menţinerea ordinei şi păcii consacrate prin tratate»[384]. Leygues şi-a exprimat satisfacţia de a ne vedea căutînd «să realizăm o bună înţelegere cu statele moştenitoare ale Austro-Ungariei» şi a insistat asupra necesităţii de a repune «pe picior normal, cît mai repede posibil, situaţia noastră economică prin schimburi între state»[385].

6. Tratatul de la Sèvres şi tratatul frontierelor

Încă din august 1920, cînd s-a impus Turciei tratatul de la Sèvres, România a manifestat înţelegere faţă de interesele turceşti. Acest lucru se datora, pe de o parte, faptului că regimul, care urma să fie stabilit Strîmtorilor Mării Negre, interesa în foarte mare măsură diplomaţia Bucureştilor, iar pe de altă parte, România fusese obligată de Marile Puteri Aliate să semneze tratatul de la Sèvres în condiţii ce loveau interesele sale vitale. La 22 mai 1920, într-o notă confidenţială expediată Legaţiei din Paris, ministrul Afacerilor Străine dădea instrucţiuni cu privire la demersul pe care reprezentantul României urma să-l facă pe lîngă Quai d'Orsay. În esenţă, trebuia să se arate dezamăgirea produsă de faptul că tratatul de la Sèvres prevedea vot dublu în Comisia Strîmtorilor pentru Marile Puteri şi vot simplu pentru aliaţii mai mici, între care şi România. Din punct de vedere al dreptului public – arătau instrucţiunile – această discriminare era inacceptabilă, făcîndu-se aceeaşi greşeală ca în 1883, cînd s-a negociat, la Londra, tratatul referitor la autoritatea Comisiei Europene a Dunării.» «Dardanelele însă, se sublinia în acel document, au o importanţă capitală pentru România, fiind «traheea-arteră» a ţării. Nu poţi trăi fără să respiri»[386]. Franţa şi Anglia trebuiau să ştie că României îi era absolut necesară libertatea de navigaţie, nota aducînd argumentul că ea nu-şi va putea juca rolul de grînar al Europei dacă nu va participa la Comisia Internaţională a Strîmtorilor cu acelaşi titlu ca şi Marile Puteri. În asemenea împrejurări, este explicabilă poziţia favorabilă pe care România a adoptat-o faţă de Turcia, imediat după încheierea tratatului de la Sèvres. De altfel, armistiţiul de la Mudania, din 11 octombrie 1922, anula acest tratat.

---

382 Idem, dosar 1928, 1920, Poziţia 264, f.35.

383 B.A.R., Arh N.Docan, VIII, Acte CED + Diplomatice, f.268-369.

384 Arh. M.A.E., fond 71, Franţa, dosar 63, 1920-1926, Relaţii cu România (telegramă nr.1 012, 30 septembrie 1920, D.I.Ghika către Al.Averescu).

385 *Ibidem.*

386 E.Campus, *Din politica...*, p.238-239; Paul C. Helmreich, *From Paris to Sèvres. The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920*, Ohio State University Press, Columbus, 1974.

România era interesată de rezolvarea pe cale pașnică a problemei Strîmtorilor Mării Negre, ca avînd în vedere și eventuale alianțe care se puteau încheia în preajma tratatului cu Turcia[387]. Obiectivele diplomației Bucureștilor vizau libertatea Strîmtorilor, punerea lor sub control internațional și crearea unei zone neutre între Bulgaria și Turcia, evitîndu-se o mărire exagerată a teritoriului bulgar[388].

Unele cercuri politice britanice considerau oportun, în vara anului 1921, protestul României împotriva modificării principiilor de bază ale tratatului de la Sèvres[389]. Ministrul român de la Londra, N.Titulescu, a fost convocat, în septembrie 1922, în două rînduri, la Foreign Office, unde i s-a comunicat că ar fi în interesul României de a se opune unei ocupări a Constantinopolului de către forțele kemaliste[390]. Într-un mesaj adresat lui I.I.C.Brătianu, premierul britanic David Lloyd George îl întreba pe acesta care era atitudinea României față de Strîmtori, deoarece Anglia a hotărît să bareze calea la orice tentativă kemalistă de a le traversa ; șeful cabinetului englez solicita, totodată, o cooperare militară, în cadru aliat, a României[391]. Poziția Bucureștilor față de chestiunea Strîmtorilor era determinată de mai mulți factori. Primul avea în vedere întronarea unei păci trainice în sud-estul Europei, prin apărarea intereselor internaționale[392] și întărirea legăturilor cu noul stat turc. Diplomația română ținea cont, în atitudinea sa, de deosebirile de păreri existente între Quai d'Orsay și Foreign Office în această chestiune[393] ; la Londra, Amiralitatea și Foreign Office-ul se pronunțau pentru izgonirea turcilor din Europa, iar War Office-ul și Ministerul Indiilor erau pentru menținerea sultanului la Constantinopol[394]. Încă un element de care diplomația României trebuia să țină cont era acela al apropierii tot mai evidente a statelor învinse în primul război mondial ; în urma unor discuții se încheiaseră acorduri între Berlin, Budapesta, Moscova și Sofia[395].

Cînd delegații României au plecat la Lausanne, trei erau obiectivele pe care ei le urmăreau : 1) să se ajungă la stabilirea unei păci trainice în Orientul Apropiat ; 2) să se creeze o zonă demilitarizată între Turcia și Bulgaria ; 3) să se stabilească un regim al strîmtorilor Mării Negre care să asigure, pe cît posibil, libertatea navigației și nestingherita dezvoltare pe viitor a intereselor românești politice și economice[396]. La Lausanne[397], învingătorii din 1918 încercau să impună voința lor unei Turcii

387 Arh.St.București, fond Casa Regală-Ferdinand, dosar 19, 1922, f.3.

388 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. V.Antonescu, PCCCLXVIII, dosar 15 (telegramă nr.253, 23 septembrie 1922, I.G.Duca către V.Antonescu).

389 *Documente diplomatice Nicolae Titulescu*, București (în continuare se va cita *D.D.N.T.*), p.78-80 (telegramă cifrată nr.2 226, 16 iulie 1920, Titulescu către I.G.Duca; idem, telegramă cifrată nr.2587, 5 august 1922, Titulescu către I.G.Duca).

390 *Ibidem*, p.84 (telegramă nr.3 102, Titulescu către I.G.Duca).

391 Arh.St.București, fond Casa Regală-Ferdinand, dosar 15, 1932, f.1.

392 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. V.Antonescu, PXCII, dosar 6-22 (telegramă nr.234, 19 septembrie 1922, semnată I.I.C.Brătianu).

393 *Ibidem* (telegramă nr.236, din 19 septembrie 1922).

394 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, dosar 128, 1919, Poziția 2 894, f.16.

395 Idem, fond 5 417, dosar 13, 1923, Poziția 649, f.10.

396 Idem, fond 5 418, dosar f.n., 1923, Poziția 1 151, f.8; vezi și expunerea lui I.Gh.Duca („Monitorul Oficial", Nr.189, 31 august 1924).

397 Ilie Șeftiuc, I.Cârțînă, *România și problema Strîmtorilor*, București, Ed. științifică, 1974, p.137-188.; E.Campus, *Din politica...*, p.237-243.

care, la 1923, nu mai era învinsă[398]. Punctul de vedere românesc a fost recunoscut just și înscris în tratat. Delegațiile aliate au intenționat să profite de reglementarea chestiunii strîmtorilor pentru a-și asigura pe Dunăre un drept pe care nu-l aveau. Față de acest lucru, reprezentanții români au protestat considerînd intențiile ca jignitoare, ceea ce a indispus pe experții militari și juriștii Marilor Puteri[399]. «Acolo, I.Gh.Duca – scria Nicolae Iorga – a repurtat un frumos succes, făcînd să se impună punctul de vedere românesc»[400].

Asupra prevederilor convenției de la Lausanne și-a pus puternic amprenta poziția delegației engleze[401]. Lordul Curzon a transmis felicitări și mulțumiri scrise pentru serviciile aduse de România Marilor Puteri, pentru întronarea unei păci trainice în Orientul Europei. La rîndul său, regele Angliei, cu ocazia primirii în 1924 a lui Ferdinand I la Londra, consemna, în discurs, «mulțumiri pentru concursul elocvent și priceput pe care delegația română l-a adus Marii Britanii la Lausanne»[402]. România, susținîndu-și interesele proprii, a contribuit și la elaborarea Convenției Strîmtorilor Mării Negre în care, ținîndu-se seama de libertatea navigației, se aveau în vedere și drepturile Turciei. S-au creat, astfel, premise pentru dezvoltarea ulterioară a raporturilor româno-turce[403]. La Lausanne, unde s-au manifestat, de altfel, divergențe între punctele de vedere ale Marilor Puteri, diplomația Bucureștilor a urmărit ca, în hotărîrile finale, să fie «perfect întărite interesele românești»[404].

Deși tratatul de la Sèvres (10 august 1920) n-a fost niciodată ratificat datorită mișcării naționale kemaliste, totuși el are o mare importanță pentru România. Tratatul de la Sèvres, la care România n-a fost invitată să participe, a fost însoțit de așa-numitul Tratat al frontierelor încheiat între Principalele Puteri Aliate și Asociate pe de o parte, și Polonia, Cehoslovacia, România și Regatul Sîrbo-croato-sloven, pe de alta. Tratatul reafirma suveranitatea acestor țări asupra hotarelor recunoscute prin documentele Conferinței de Pace ; articolele 2 și 3 înregistrau, din nou, trasele generale ale frontierelor României cu statele vecine, fixînd punctele mai importante de graniță[405]. Tratatul recunoștea statutul internațional al României, Cehoslovaciei și Regatului Sîrbo-croato-sloven și oferea prilejul celor trei state de a-și rezolva singure problemele ridicate de stabilirea concretă a frontierelor[406], cunoscîndu-se că aceste trei țări erau vecine.

---

398 B.A.R., Arh. George și I.G.Duca, I Msse.1, Note Duca-Lausanne; I.Calafeteanu, *Turcia* în vol. *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei 1821-1923*, București, 1979, p.228-257; Gh.N.Căzan, *Problemele Orientului Apropiat de la războiul mondial la Conferința de Pace de la Lausanne (1914-1923)* în vol. *Relații internaționale în perioada interbelică. Studii*, București, Editura politică, 1980, p.9-78; V.Fl.Dobrinescu, *I.G.Duca și unele probleme ale raporturilor României cu Marile Puteri* în *AIIAI*, XXII, 2, 1985, p.541; C.Botoran, *I.G.Duca la Conferința de la Lausanne (Pagini de jurnal)*, I, în *AIIAI*, XXIII/1, 1986, p.343-354 ; II, XXIV, 1987/2, p.455-467.

399 Arh.St.București, fond Casa Regală-Ferdinand, dosar 14, 1923, f.4.

400 N.Iorga, *Memorii*, vol. 4, p.43.

401 R.Deutsch, *Conferința de la Montreux*..., p.19.

402 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. M.Mitilineu, dosar 1/C III.

403 Popa Mircea, *Quelques aspects des relations roumano-turques durant la période comprise entre les deux guerres mondiales*, în *RRII*, 4, 1981, p.753-760.

404 *D.D.N.T.*, p.87-91 (scrisoare din 4 octombrie 1922, de la Londra, Titulescu către I.Gh.Duca).

405 Em.Bold, V.Fl.Dobrinescu, *Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, în vol. *Românii în istoria universală* (coord. I.Agrigoroaiei, Gh.Buzatu, V.Cristian), Iași, 1986, p.492.

406 V.Moisuc (ed.), *România*..., p.400.

România a aderat la acest tratat la 28 octombrie 1920, iar în anii 1921-1923 a trecut, împreună cu aliatele sale, la aplicarea lui după ce acesta a fost înscris şi în registrul de tratate al Societăţii Naţiunilor (1922)[407].

În pofida faptului că Polonia nu-l semnase şi unele mari puteri nu-l ratificaseră, România, Cehoslovacia şi Regatul Sîrbo-croato-sloven au decis să-şi fixeze frontierele, prin încheierea unor acorduri bilaterale. Protocolul din 4 mai 1921, semnat la Praga, prevedea «regularea unor detalii de frontieră între România şi Cehoslovacia» ; o comisie mixtă a trasat frontiera bilaterală între 20 şi 30 iunie 1921[408]. Cu Regatul Sîrbo-Croato-Sloven s-a convenit ca o comisie mixtă să fixeze linia de frontieră între cele două state. Articolul 5 al Protocolului de la Timişoara sublinia dorinţa celor două state de a stabili linia de frontieră «prin propriile lor mijloace şi fără o altă intervenţie»[409]. Astfel, pe graniţele consfinţite de autoritatea internaţională la forumul păcii, s-au făcut, pe cale voluntară, cu aliaţii din Mica Înţelegere (Cehoslovacia şi Regatul Sîrbo-croato-sloven), dar şi cu Polonia, delimitări mai potrivite cu realităţile etnice, cu nevoile economice locale, cu căile de comunicaţie sau pentru păstrarea valorii unor proprietăţi particulare tăiate de linia fruntariilor[410].

Marile Puteri şi-au exprimat, însă, nemulţumirea faţă de actele de independenţă ale celor trei ţări şi faţă de procedura utilizată. La 20 iulie 1922, R.Poincaré, preşedintele Conferinţei Ambasadorilor, într-o scrisoare adresată Legaţiei României de la Paris, afirma că cele convenite de comisia mixtă româno-iugoslavă nu vor fi acceptate ca legale, decît dacă şi Comisia Puterilor Aliate şi Asociate va aproba şi înregistra situaţia în momentul semnării protocoalelor şi acordurilor dintre cele două state[411].

Neînţelegerile procedurale – Polonia nu semnase tratatul, iar Franţa nu-l ratificase – au împiedicat punerea în vigoare a Tratatului frontierelor, dar statele care au format Mica Înţelegere l-au aplicat conform intereselor mutuale, ele reglementîndu-şi singure liniile de frontieră. După victoria mişcării kemaliste şi semnarea Tratatului de la Lausanne, s-a recunoscut, din nou, ansamblul tratatelor semnate anterior de Puterile Aliate şi Asociate cu foştii aliaţi ai Imperiului Otoman – articolul 26 recunoştea frontierele României şi aducea precizările necesare asupra naturii relaţiilor bilaterale româno-turce[412].

Tratatul de la Sèvres, în pofida carenţelor arătate mai sus, a confirmat, din nou, statutele teritoriale ale României, Regatului Sîrbo-croato-sloven şi Cehoslovaciei.

7. Diferendul României cu Marile Puteri în problema Dunării

După încheierea armistiţiului cu Puterile Centrale, au devenit tot mai evidente tendinţele de dominare a Dunării de către marile puteri occidentale[413], îndeosebi

407 *Ibidem.*
408 Arh. M.Ap.N., fond 950, dosar 2, 1921, Poziţia 22, f.651-652.
409 V.Moisuc (ed.), *România...*, p.401; B.A.R., Arh. I.I.C.Brătianu, II, varia 3, f.27.
410 V.Fl.Dobrinescu, *Relaţii... Passim.*
411 V.Moisuc (coord), *România...*, p.401.
412 Ilie Seftiuc, I.Cârţînă, *România şi problema strîmtorilor...*, p.177-178, 180-181.
413 I.Cârţînă, Ilie Seftiuc, Dunărea..., p.127-176.

Anglia şi Franţa, ceea ce a neliniştit micile state riverane între care şi România. Acest fapt era sesizat şi de Ch.O'Neill, şeful misiunii navale franceze din România, care aprecia că «scopul Angliei e să pună mînă pe Dunăre a cărei dezvoltare rapidă, ca mare cale de pătrundere din Occident spre Orient, nu poate fi pusă la îndoială»[414].

Totodată, Marea Britanie a căutat să mărească importanţa flotei maritime pe Dunăre şi, profitînd de prezenţa amiralului Troubridge, i-a încredinţat comanda unui căpitan de vas, Watson, care cumula funcţiile şi cu cea de delegat englez la Comisia Europeană a Dunării, ca interimar al titularului Baldwin. Pentru Anglia, regimul navigaţiei pe Dunăre era legat de exploatarea zăcămintelor petrolifere din România[415], precum şi din Orient, şi era corelat cu cel al Strîmtorilor. Acest lucru era bine subliniat de Duiliu Zamfirescu, care scria că, «fără posesiunea Strîmtorilor, Dunărea se găsea strangulată», veritabilele sale'guri fiind nu «la Sulina, ci la Dardanele»[416].

Necesitatea pentru România de a-şi crea o flotă, în raport cu noul rol pe care tindea să-l joace la Marea Neagră şi pe marea arteră a Dunării, a fost un prilej pentru ca Anglia să se intereseze de reorganizarea marinei militare de la Bucureşti. Amiralitatea britanică a căutat să se debaraseze de vasele de război devenite inutile şi, în acest scop, a propus României să-i cedeze gratuit un monitor cu tunuri de cel mai mare calibru. O veritabilă misiune navală a fost trimisă la Bucureşti, sub pretextul de a arăta cum să utilizeze noul vas, lucru care nu a convenit Franţei, interesată şi ea în aceleaşi obiective[417].

La 21 iunie 1919, ca rezultat al dorinţei Marilor Puteri de a-şi extinde dominaţia asupra fluviului, s-a creat Comisia Interaliată a Dunării, ţărilor mici, riverane, rezervîndu-li-se numai rolul de furnizoare de combustibil pentru vase[418]. Amiralul Troubridge, în perioada în care Comisia Interaliată a Dunării şi-a avut sediul la Belgrad, a încercat, puţin cîte puţin, să acapareze secţiunea iugoslavă a fluviului. Nereuşind, Troubridge şi-a transportat, în septembrie 1919, documentele la Budapesta (mai întîi, a propus Viena şi chiar Praga) şi a venit în capitala Ungariei spre a-şi face «politica sa», care consta în a atrage această ţară, pe plan politic şi comercial, sub influenţa britanică. Eforturile desfăşurate de amiral şi «parţialitatea» de care a dat dovadă, în diferite circumstanţe, în defavoarea intereselor României[419], l-au îndepărtat de această ţară.

Tendinţa marilor puteri de a da un regim permanent măsurilor provizorii, luate odată cu înaintarea armatelor aliate, nu putea să fie acceptată de România, deoarece acestea îi afectau suveranitatea naţională. Încă de la 5 iunie 1919, căpitanul de vas Beloy adresase amiralului Bălescu o notă, prin care solicita stabilirea pe Dunăre a unui regim exclusivist[420], corespunzînd năzuinţei celor trei mari puteri – Anglia, Franţa şi Italia – de a-şi consolida şi aici supremaţia politică şi economică, în

414 B.A.R., Arh. N.Docan, mapa 11, III, Msse 25, f.4.
415 *Ibidem.*
416 *Ibidem.*
417 *Ibidem, f.3.*
418 *Ibidem.*
419 Idem, Acte CED + Diplomatice, 1-115, 104 (Memoriu din 9 iunie 1919, alcătuit probabil de Vintilă Brătianu).
420 *Ibidem.*

defavoarea statelor mici şi împotriva principiilor moderne de interes general. Trei zile mai târziu, ministrul Franţei de la Bucureşti comunica primului ministru ad-interim, M.Pherekyde, că se crease o comisie franco-anglo-americană de navigaţie pe Dunăre[421], României lăsîndu-i-se doar obligaţia de a furniza combustibil. În acest scop, amiralul Troubridge luase, în numele Aliaţilor, exploatarea Dunării de la Orşova în sus. Faţă de o atare situaţie, Bucureştii au reacţionat vehement. Mai întîi, a fost trimis, la 26 iunie 1919, un *Memoriu* Conferinţei de Pace în care era explicată situaţia ce se crease prin măsurile de administraţie ale Dunării. În document, alcătuit de inginerul Gh.Popescu, directorul Serviciului Hidrotehnic, se cerea ca statul român să reintre în «toate drepturile sale de dinaintea războiului» şi să se reinstaureze pe fluviu «regimul libertăţii comerţului», mai întîi pentru statele aliate, cu toate rezervele pe care le comporta starea de război şi situaţia impusă ţărilor inamice. Pronunţîndu-se pentru «adoptarea unui statut definitiv al Dunării», organele româneşti aveau în vedere «lichidarea atribuţiilor» misiunilor militare americană, engleză şi franceză ale fluviului[422] şi intrarea unui delegat al lor în această comisie. Totodată, România îşi lua obligaţia să dea concurs Aliaţilor «prin transporturi necesare nevoilor lor», dar respectîndu-se «drepturile libertăţii comerţului». În fine, autorităţile de la Bucureşti propuneau măsuri privind coordonarea serviciului român de transporturi cu regimuri şi trafice în apele altor state aflate sub ocupaţia Aliaţilor. Revendicările juste ale României nu au putut trece neobservate la unii reprezentanţi ai marilor puteri, ca mareşalul Franchet d'Esperay. Acesta a insistat, pe lîngă amiralul englez Troubridge, ca în Comisia Dunării să intre reprezentanţii statelor riverane, România trebuind să-şi numească imediat delegatul ei. Franchet d'Esperay considera că Anglia «trebuie să pună capăt tendinţei de acaparare a Dunării»[423].

La 23 august 1919, Conferinţa de Pace a răspuns la memoriul guvernului român printr-o notă alcătuită de către Secţia de telecomunicaţii a Consiliului Economic Suprem. În document se arăta că, prin articolele 346, 347, 348, ale Tratatului de la Versailles cu Germania, s-a ajuns la un aranjament temporar în problemele navigaţiei pe Dunăre şi că, în acel moment, singurul regim posibil era «unul militar sub Comandamentul Suprem Aliat»[424]. Conform articolului 346, Comisia Europeană a Dunării se compunea din Marea Britanie, Franţa şi România, iar în Comisia Internaţională a Dunării urmau să intre cîte doi reprezentanţi ai statelor germane riverane, cîte unul al riveranilor şi unul al neriveranilor (articolul 347)[425]. Odată cu adoptarea unui statut definitiv al Dunării, Comisia Interaliată urma să-şi înceteze activitatea.

Datorită continuării misiunii Comisiei Interaliate, navigaţia a avut de suferit, importurile fiind grevate substanţial[426]. Mai mult decît atît, reprezentanţii României

421 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, dosar 181, f.126 (telegramă nr.285, 1 iunie 1919, semnată M.Pherekyde).

422 B.A.R., Arh. N.Docan, I, Acte, 1-183, 1902-1920, f.8.

423 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 224, f.254 (radiogramă din 14 septembrie 1919, V.Antonescu către I.I.C.Brătianu).

424 *D.B.F.P.*, First Series, vol. I, p.502-504.

425 H.W.V.Temperley (ed.), *A History of the Peace Conference of Paris*, London, 1921, vol. III, p.299-300.

426 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 181, f.37 (telegramă din 8 februarie 1919, M.Pherekyde către I.I.C.Brătianu).

nu au fost invitaţi la şedinţele din 29 noiembrie şi 2 decembrie 1919, deşi Franţa, prin amiralul Tatou, solicitase presant prezenţa unui delegat de la Bucureşti. Parisul dorea să conlucreze cu România pentru a obţine votul deliberativ şi nu consultativ, aşa cum îl solicita Anglia[427].

Comisia Interaliată a Dunării a luat la 29 noiembrie şi 2 decembrie 1919 mai multe decizii: prima – serviciile de pilotaj la Porţile de Fier continuau să fie asigurate, în aceleaşi condiţii ca şi în trecut, prin grija Comisiei Internaţionale a Dunării; a doua – începînd cu 1 ianuarie 1920, taxele, mai puţin la ordinul contrar al Consiliului Suprem, urmau să fie percepute de *Comisia Interaliată a Dunării*[428]. Printr-un memoriu[429], România a protestat şi a considerat regimul taxelor de la Porţile de Fier ca ilegal. Acesta avea un caracter provizoriu, pînă la stabilirea statutului definitiv al Dunării, şi prevedea obligaţia României de a întreţine navigaţia între Turnu Severin şi Baziaş, în apele sale, şi cu sîrbii, în apele comune, după cum o întreţinea între Galaţi şi Turnu Severin.

Delegaţia română la Conferinţa de Pace a exprimat, la 4 ianuarie 1920, din nou, un protest pe lîngă Consiliul Suprem arătînd gravul pericol pe care îl comporta continuarea activităţii *Comisiei Interaliate a Dunării* pentru suveranitatea ţării lor. Bucureştii înţelegeau să accepte principiul internaţionalizării Dunării, prin deplina libertate de navigaţie pentru toate pavilioanele comerciale, dar nu puteau admite ca alte puteri să se substituie drept stăpîne pe porţiunea sa de fluviu.

La Paris, delegaţia Bucureştilor a luptat pentru a obţine modificarea situaţiei existente la gurile fluviului şi a reintrării în plenitudinea drepturilor sale legitime de ţară independentă şi suverană, pe întreaga porţiune a Dunării româneşti. Diplomaţia română, care îşi baza argumentarea pe principiile de drept internaţional, nu a reuşit, din cauza divergenţelor care s-au manifestat în timpul lucrărilor Conferinţei, să obţină o soluţie definitivă şi acceptabilă. Reprezentanţii României s-au pronunţat pentru instituirea unui regim uniform pe întreaga porţiune navigabilă a Dunării, care să asigure libertatea de navigaţie pentru toate pavilioanele şi să respecte, în acelaşi timp, drepturile riveranilor. România s-a opus propunerii britanice de a se extinde competenţa *Comisiei Europene* pînă la Brăila. În mai 1920, a fost desfiinţată *Comisia Interaliată a Dunării*[430], ceea ce însă nu a eliminat total tendinţele de imixtiune ale Marilor Puteri în organizarea navigaţiei pe cel mai lung fluviu al Europei. Cu acel prilej, N.Titulescu scria că articolul privitor la trecerea braţului Chilia sub controlul *Comisiei Europene* este «nedrept». Englezii, sublinia diplomatul român, «se opun straşnic la modificare»[431].

O nouă încercare de lovire a suveranităţii României s-a produs în septembrie 1920, cînd s-a pus problema admiterii Greciei în *Comisia Europeană a Dunării*. Delegatul Toma Stelian informa, de la Paris, că numai cu ajutorul reprezentanţilor Serbiei, Cehoslovaciei şi Belgiei, a reuşit să îndepărteze «lanţul cu care

427 B.A.R., Arh. N.Docan, Acte CED + Diplomatice, 1-115 (telegramă nr.898, de la Belgrad, 28 noiembrie 1919, C.Langa-Răşcanu către N.Mişu).
428 Idem, VIII, Acte CED + Diplomatice.
429 Idem, Acte 1-115, CID, nepag.
430 I.Cârţînă, I.Seftiuc, *op. cit.*, p.140.
431 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, C 25 (11), f.44-46 (N.Titulescu către Take Ionescu, 10 mai 1920).

reprezentanţii francezi şi englezi, secundaţi cu patimă de acela al Greciei, voiau să ne stranguleze din primele zile ale Conferinţei»[432]. Nici unul dintre Aliaţi nu a fost de acord cu intrarea Greciei în *Comisia Europeană*, ei solicitînd ca, în caz contrar, să fie admise şi statele pe care le reprezentau.

Problema Dunării a intrat în discuţia Conferinţei de Pace ca o chestiune economică şi politică. În aceste condiţii, reprezentanţii noştri s-au pronunţat nu atît împotriva *Comisiei Europene a Dunării*, ca organism internaţional, ci, mai ales, împotriva atribuţiilor ei, care şfîrbeau drepturile României de stat suveran[433].

8. Problema petrolului în relaţiile României cu marile puteri (1918-1920)

Încă de la sfîrşitul anului 1918, Anglia se arăta interesată de soarta petrolului românesc[434]. Astfel, printr-o scrisoare adresată lui I.I.C.Brătianu, la 22 decembrie 1918, Sir George Barclay protesta, în numele Legaţiei britanice din Bucureşti, faţă de punerea sub sechestru a societăţii «Astra Română», amintind că «două sau trei companii engleze sînt foarte interesate de soarta acesteia» şi că, «în fapt, Shell Co. deţine o mare cantitate de acţiuni»[435].

La forumul păcii, problema petrolului românesc a preocupat intens pe marii învingători[436], ca jucînd un loc bine precizat. Conferinţa a venit să consacre definitiv termenul de *diplomaţie a petrolului*[437], ale cărei efecte s-au resimţit, cu pregnanţă, mai ales în cadrul negocierilor din culise. Factori multipli şi stringenţi au impus, încă din anii 1919-1920, abordarea de către guvernul de la Bucureşti a unui *program naţional* în materie de politică petrolieră, el exprimînd interesele burgheziei autohtone şi răspunzînd unor comandamente superioare ale României.

Foreign Office-ul a fost preocupat de chestiunea petrolului, poziţia sa faţă de problemele româneşti fiind dictată de asigurarea intereselor engleze în această industrie[438]. Primul ministru, I.I.C.Brătianu, care a mers, în martie 1919, la Londra, şi-a dat seama de intenţiile britanice în această problemă. Premierul transmitea lui Mihai Pherekyde că «petrolul interesează acolo, ca şi la Paris»[439].

În timpul discuţiilor cu unele oficialităţi franceze, I.I.C.Brătianu a avut marea surpriză, cînd s-a vorbit de împrumutul financiar solicitat, să i se ceară «o declaraţie relativă la petrol»[440], pe care delegatul român a respins-o cu indignare. Şeful guvernului de la Bucureşti a declarat lui Clotz şi Sargent că problema petrolului comportă o «cooperare a francezilor şi a românilor», dar «nu admite să luăm

432 Idem, XLII, 3, f.238; idem, XCII, dosar 1, f.66 (telegramă din 12 septembrie 1920, de la Paris, Toma Stelian către Take Ionescu).
433 I.Cârţînă, I.Seftiuc, *op. cit.*, p.164.
434 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 58, f.13 (radiogramă din 5 decembrie 1918, de la Paris, semnată Boerescu-Cretzeanu).
435 *Ibidem*, f.67 (telegramă nr.22, decembrie 1918, de la legaţia Angliei, semnată George Barclay).
436 Gh.Buzatu, *România şi trusturile petroliere internaţionale pînă la 1929*, Iaşi, Ed. Junimea, 1981; idem, *Problema petrolului românesc şi naţionalizarea subsolului miner în 1923* în *AIIAI*, 4, 1968, p.148-167.
437 Idem, *Problema petrolului românesc la Conferinţa Păcii de la Paris din 1919*, în *AIIAI*, 7, 1970, p.228.
438 S.D.Spector, *op. cit.*, p.163.
439 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 181, f.123.
440 *Ibidem*, f.169.

angajamente de această natură și anvergură»[441]. El concluziona că este în interesul comun de a amîna problema petrolului, căci România se găsește într-o situație politică «care stinghерește deciziile sale libere» deoarece «trebuie să se teamă de interesele Angliei și Statelor Unite»[442]. Anglia ceruse ca să fie ținută la curent cu «intențiile» Bucureștilor în această chestiune[443]. I.I.C.Brătianu a intuit, în cursul acestor discuții, că guvernul englez era de acord cu cel francez și că, amîndouă, «credeau să vadă în rațiunile amînării», invocate de România, «pretexte care le decideau atitudinea mai puțin binevoitoare la Conferință»[444].

Marea Britanie și Franța se arătau dispuse, la 4 aprilie 1919, printr-o scrisoare adresată de însărcinații lor cu afaceri la București, H.Cambon și F.Rattigan, să «coopereze» la dezvoltarea industriei petroliere în România. Acest lucru a primit consimțămîntul lui I.I.C.Brătianu, care a pus rezoluția «ne varietur» pentru guvernul de la București.

Discuțiile purtate de România cu Anglia și Franța în chestiunea petrolului au stîrnit nemulțumirea americanilor. Astfel, senatorul Baruch, unul din cei mai importanți colaboratori ai lui Wilson, i-a declarat lui I.I.C.Brătianu că țara sa «nu admite ca, prin înțelegeri ostile intereselor lor, noi să dăm altor state concursul exclusiv al petrolului»[445] și a avertizat că Washington-ul nu va ține cont de ele. «Americanii, ca și alții – scria I.I.C.Brătianu lui Pherekyde – voiau să profite de dificultățile noastre pentru a ne exploata»[446]. Din discuțiile cu Sadler, premierul român a înțeles că englezii au avut discuții cu americanii, care voiau să reducă procentajul guvernului de la București în industria petrolului, dar primii nu-l credeau admis din partea României[447]. Prin memorandumul, din 23 aprilie 1919, alcătuit pe un «fond puțin amical» și semnat de Hoover, americanii au făcut cunoscut lui I.I.C.Brătianu că aprovizionarea României de către Statele Unite va înceta imediat, dacă nu sînt satisfăcute «condițiile» lor. Șeful guvernului de la București le considera «inevitabile», atitudinea oamenilor politici americani față de România fiind dictată de Standard Oil[448]. Delegații Statelor Unite au continuat să afirme, în cursul discuțiilor cu englezii și francezii, că țara lor nu poate fi exclusă de la exploatarea petrolului românesc[449]. Americanii apreciau că problema comportă un caracter internațional și mizau, mai ales, pe aspectele financiare ale acesteia, aspecte care aveau să fie hotărîtoare în deciziile guvernului de la București.

La rîndul lui, Foreign Office-ul se arăta tot mai interesat de încheierea unei «înțelegeri» în problema petrolului și dorea ca România să precizeze dacă dorea să o discute. În acest scop, Compania de Petrol promitea trimiterea unui reprezentant al ei la București[450]. Se considera că, prin plecarea lui I.I.C.Brătianu de la Conferință, nu este posibil să se trateze «propuneri în detaliu», totuși, chestiunea trebuia

441 *Ibidem.*
442 *Ibidem.*
443 *Ibidem.*
444 *Ibidem*, f.175.
445 *Ibidem* (scrisoare din 23 aprilie 1919 a lui I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde).
446 *Ibidem.*
447 *Ibidem.*
448 *Ibidem*, f.188 (scrisoare din 27 aprilie 1919 a lui I.I.C.Brătianu către M.Pherekyde).
449 *D.B.F.P.*, First Series, vol. IV, 1919, p.1 095-1 096, 1 099.
450 *Ibidem.*, p.1 102

urmărită îndeaproape. Reprezentantul Companiei de Petrol, Long, se pronunţa pentru «negocieri directe» şi considera că «intereselor Angliei li se va aduce un serios prejudiciu, dacă nu se vor lua măsuri din timp în vederea rezolvării acestei probleme, guvernul francez fiind gata să adopte o politică similară»[451]. Acordul anglo-franco-român în chestiunea petrolului s-a semnat, totuşi, la 29 iulie 1919, în pofida opoziţiei americanilor, şi oferea garanţii de participare a capitaliştilor vest-europeni la lichidarea societăţilor petrolifere ex-inamice[452].

În urma unei noi intervenţii, din 5 august 1919[453], a reprezentanţilor Angliei şi Franţei, România a comunicat, la 8 august, că aranjamentul s-a întrerupt în urma opoziţiei Washington-ului, care a pus guvernul român în imposibilitatea de a-şi lua angajamente cu acest caracter, pînă ce avansurile americane din timpul războiului nu erau rambursate[454].

Reprezentanţii diplomatici ai Angliei la Bucureşti au primit instrucţiuni să continue tratativele începute la Paris cu România, în privinţa «dezvoltării» industriei petroliere[455]. Intenţiile Marilor Puteri erau nu numai de a intra în posesia acţiunilor societăţilor ex-inamice, dar şi de a se instala pe unele terenuri petrolifere aparţinînd statului român. Acest lucru reiese clar din memorandumul lui Weakley, care avea la bază o scrisoare trimisă de Béranger[456]. Anglia şi Franţa au obţinut asentimentul noului guvern, Al.Averescu, asupra clauzelor relative la România din convenţia petrolieră de la San-Remo, deabia la 24-25 aprilie 1920[457].

Aşadar, în problema petrolului, la Conferinţa de Pace a precumpănit punctul de vedere al lui I.I.C.Brătianu, care a fost «constrîns» să iniţieze, în culise, negocieri, îndeosebi cu reprezentanţii Angliei şi Franţei. Aceştia urmăreau două chestiuni: prima, lichidarea societăţilor petroliere ex-inamice, ceea ce trebuia să constituie un prilej de a-şi consolida poziţiile în industria petrolului românesc; a doua, darea în exploatare a întinselor şi bogatelor terenuri petrolifere. În ceea ce priveşte prima problemă, guvernul liberal nu s-a arătat ostil soluţionării pe cale amiabilă, dar a fost mai greu de convins în cea de a doua[458].

9. Controverse economico-financiare în raporturile cu «democraţiile occidentale» la finele Marelui Război

Primul război mondial a schimbat axa economică a lumii şi, din cauza concurenţei Statelor Unite, Anglia a fost împinsă mai mult spre continentul european pentru desfacerea produselor ei şi pentru aprovizionarea sa. Prin trasarea noilor frontiere şi preocupările extra-europene ale unor mari puteri, între care şi Marea Britanie, a avut loc o modificare a spaţiului economic. După prima conflagraţie mondială, doctrina autarhică, sprijinită pe un sever protecţionism vamal, a devenit o preocupare constantă a majorităţii statelor lumii[459].

451 *Ibidem*, p. 1 104.
452 Gh.Buzatu, *Problema petrolului...*, p.240.
453 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 58, f.143.
454 Idem, dosar 224, f.29; *D.B.F.P.*, First Series, vol. IV, p. 1 110.
455 *D.B.F.P.*, First Series, vol. IV, p. 1 108.
456 *Ibidem*, p.1 111, 1 114.
457 H.W.V.Temperley, *A History...*, vol. VI, London, 1924, p.603.
458 V.Fl.Dobrinescu, *Relaţii...*, p.73.
459 *Comerţul exterior al României 1928-1937*, vol. I, Partea I, Bucureşti, CR, 1939, p.222-224; Ion

România nu putea rămîne străină de noile direcţii economice şi, după cum vom vedea, raporturile ei comerciale cu diferite state vor suferi modificări substanţiale. Numeroşi oameni politici şi economişti din România erau de părere că relaţiile comerciale cu Anglia, ca şi cu alte mari puteri, trebuiau să reprezinte o preocupare esenţială în cadrul politicii economice a Bucureştilor. Între aceştia se afla şi Virgil Madgearu care, în anul 1919, scria că este «în interesul economic naţional românesc să obţinem o cotă cît mai mare din creditul deschis de statul britanic pentru înlesnirea exportului»[460]. Atît Madgearu, cît şi alţi economişti, aveau în vedere, în consideraţiile lor, faptul că Anglia dispunea de însemnate posibilităţi financiare, toate operaţiunile făcîndu-se prin mijlocirea băncilor. În felul acesta, exista şi interesul ca importurile să se efectueze la preţurile cele mai reduse. Toţi factorii răspunzători de comerţul exterior românesc erau de părere că, de acum înainte, el trebuie să aibă alt punct de plecare decît acela de dinaintea războiului.

Raporturile economico-financiare cu marile puteri, din anii 1918-1920, au avut de suportat consecinţele războiului. Acestea s-au desfăşurat în contextul luptei duse de marile puteri imperialiste pentru acapararea pieţii naţionale şi au dat naştere la o dispută acerbă cu consecinţe nefaste pentru România. Spre deosebire de perioada anterioară, politica economică a burgheziei din România întregită a micşorat posibilităţile de expansiune financiară ale Marilor Puteri, doctrina acesteia răspunzînd intereselor proprii, dar şi unor *comandamente superioare ale ţării.* Din aceste motive, raporturile economice şi financiare ale României nu au străbătut un drum fără sinuozităţi, ci, dimpotrivă, au purtat pecetea interesului crescînd al burgheziei autohtone privind consolidarea ţării după *Marea Unire* din 1918.

O primă problemă asupra căreia România şi Anglia au avut discuţii controversate a fost aceea a împrumuturilor contractate de România pe pieţele engleze. M.Boerescu, însărcinatul cu afaceri la Londra, solicita, la 7 decembrie 1918, Ministerului Finanţelor să-i autorizeze demersul în vederea reînnoirii împrumutului de cinci milioane lire sterline, scadent la 18 ianuarie 1919[461]. Guvernul englez insista să se primească tratatele încheiate cu Trezoreria britanică şi oferite României la sfîrşitul anului 1917, prin intermediul ministrului Sir George Barclay. România acceptase tratatul pentru suma oferită de Trezoreria engleză, plătibilă în lire sterline, şi recunoştea obligaţia de a rambursa împrumutul[462]. Ministerul de Finanţe român a cerut lui Boerescu să facă demersuri pe lîngă guvernul de la Londra, pentru ca să autorizeze diverse plăţi, dar Trezoreria britanică nu a aprobat să dispună de creditul Băncii Angliei şi a refuzat, implicit, să acorde plăţile de care era vorba[463]. Discuţiile între cele două părţi, în problema acordării unui împrumut financiar României, au continuat. La 13 septembrie 1919, Danielopol, care reprezenta România în Comisia

---

Stanciu, *România şi condiţiile financiare internaţionale după primul război mondial (1919-1929)* în *Rdl*, 12, 1984, p. 1 212- 1 227; N.Dascălu, Irina Gavrilă, *Un model de adaptare a comerţului exterior la condiţiile perioadei de trecere de la război la pace. Relaţiile comerciale ale României 1919-1921*, în *Rd.I*, 6, 1980, p.1 119- 1 120.

460 „Independenţa economică", Anul II, nr.17-18, 1 septembrie - 1 octombrie 1919, p.13.

461 Arh. M.A.E., fond 71, Conf. Păcii, 1919, dosar 58, f.25 (radiogramă din 7 decembrie 1918, de la Paris, semnată Boerescu, Cretzeanu).

462 *Ibidem*, f.32 (radiogramă din 9 decembrie 1918, de la Paris, semnată Boerescu, V.Antonescu).

463 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. V.Antonescu, PCLXXIV, 6-103 (telegramă nr. 1 144, 21 februarie 1919, de la Londra, semnată M.Boerescu).

Reparaţiilor, era autorizat de Banca Naţională să reînceapă convorbirile pentru obţinerea unui nou împrumut de 8 milioane lire sterline, din care 2 milioane credit liber, în baza discuţiilor cu Norman Holden[464].

Bunul mers al raporturilor economice şi financiare bilaterale depindea de rezolvarea chestiunilor pendinte din perioada anterioară, între care şi reglementarea plăţii cuponului[465]. Pentru soluţionarea problemelor de atare gen a fost trimis, la Londra, N.Titulescu, care a purtat tratative cu reprezentanţii marii finanţe şi ai guvernului englez. Titulescu a furnizat deputaţilor britanici, care interpelau guvernul despre datoriile României, o serie de informaţii referitoare la situaţia ei financiară. În urma unor lungi tratative purtate cu ministrul de finanţe, Chamberlain, şi cu reprezentanţii Foreign Office-ului, s-a încheiat o convenţie prin care statul român a obţinut amînarea datoriilor sale de război, precum şi prelungirea termenului prin care trebuiau să fie lichidate bonurile de tezaur[465]. Diplomatul român şi englezul Basil Blackett au semnat un acord prin care era stabilit principiul compensaţiei prin indemnizaţiile datorate de Franţa şi Anglia cu datoriile de război ale României către aceste state[467]. Faţă de o solicitare a guvernului englez, Titulescu a luat hotărîrea, aprobată ulterior de forurile conducătoare, de a folosi disponibilităţile diferitelor departamente ale ţării pentru plata cupoanelor înîrziate din împrumutul pe care România îl contractase în Anglia încă înainte de începerea primului război mondial[468]. Titulescu era de părere că «o convenţie, legalizînd achiziţiile belgiene ca şi pe cele din Anglia, ar putea ruina economia noastră şi ar fi insuficientă»[469] pentru a pune capăt gravelor probleme financiare cu care se confrunta România.

O altă chestiune cu ample implicaţii politice a fost aceea a rezervelor şi a instalaţiilor petroliere distruse în timpul războiului, acţiune a cărui punct de plecare îl găsim, la 3 decembrie 1916, cînd Sir George Barclay, ministrul Angliei de la Bucureşti, s-a adresat guvernului român în acest sens. Din documentele existente rezultă că rolul de coordonator tehnic l-a avut colonelul englez Norton Griffiths, specialist în asemenea gen de operaţiuni, secondat de ataşatul militar, colonelul Cristopher Birdwood Thomson, ambii lucrînd sub deviza «Noi plătim totul». Ca solicitarea să aibă efect, Sir George Barclay a promis, în numele Londrei, că România va fi despăgubită de pagubele provocate ca urmare a acestei acţiuni[470]. Valoarea distrugerilor, calculate în franci francezi, se ridica la un total de 1.080.000.000 sau 600 milioane lei aur, pierdere uriaşă pentru economia României. În anul 1919, pe lîngă Ministerul Industriei şi Comerţului, s-a creat o comisie mixtă anglo-franco-română. Părţii engleze îi revenea sarcina să constate pagubele aduse instalaţiilor aliate şi neutre, iar celei române să calculeze pagubele, fără a ţine cont de originea capitalurilor. S-a stabilit şi un acord în ceea ce priveşte tariful de preţuri, care era cel

464 Idem, 6-134 (telegramă nr.1 391, 13 septembrie 1919, Kiriacescu, N.Docan către V.Antonescu).
465 Idem, PXCII, dosar 6-66 (raport nr.1 352, 15 decembrie 1920, Titulescu către Take Ionescu).
466 I.M.Oprea, *N.Titulescu*, p.128-129.
467 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. V.Antonescu, PXCIV, dosar 13, f.6.
468 I.M.Oprea, *N.Titulescu*, p.129.
469 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. V.Antonescu, PXCII (telegramă din 13 decembrie 1920, Take Ionescu către Titulescu).
470 C.Neagu, I.Marinescu, R.Georgescu, *Fapte din umbră*, vol. 2, Bucureşti, Ed. Politică, 1977, p.130-131.

din 1916. Existau două rapoarte de evaluat: anglo-francez și englez. Evaluarea anglo-franceză se făcea în lire sterline și indica pentru pagube directe, materiale, ca prețuri de refacere la instalațiile aliate și neutre suma de 5.523.854 lire sterline. Raportul englez evalua pagubele la 1.140.537 lire sterline, deci un total de 6.664.391 lire sterline. Comisia nu era dispusă să recunoască pagubele conexe (instalații, redevențe).

În ceea ce privește evaluarea românească, care a mers într-o singură direcție – totalul pagubelor directe, inclusiv valoarea stocurilor – a fost stabilită la suma de 15.537.389 lire sterline. Față de suma prevăzută în raportul englez, era o diferență de 8.872.998 lire sterline. Divergențele cele mai mari s-au produs însă la evaluarea prețului petrolului pentru care britanicii propuneau 48 lei/tonă șantier și 50 lei pentru cel de rafinărie, în timp ce România solicita 80 lei/tonă, respectiv 85. Valoarea pagubelor directe era, astfel, apreciată la circa 12 milioane lire sterline, aproximativ 6 miliarde lei [471].

Guvernele englez și francez erau interesate în a despăgubi societățile de care erau legate, în timp ce România nu înțelegea să lege lichidarea despăgubirilor de aceea a bunurilor vrăjmașe. Datorită demersurilor lui Titulescu, guvernul englez a recunoscut formal despăgubirile pe care Anglia trebuia să le plătească României, pentru daunele pe care țara le-a suportat prin acordul special încheiat între cele două țări la 12 august 1920 [472]. O mare parte a plăților efectuate de englezi a constat în reparațiile făcute rafinăriilor de către secțiunea britanică a Cartelului Anglo–Franco-Român [473].

Atitudinea adoptată de delegația română la Conferința de Pace a influențat raporturile economico-financiare cu marile puteri. Cu toate că s-au încheiat unele aranjamente economice, oameni de afaceri englezi, ca de exemplu Herbert Locke, «acuzau» România că se încăpățînează să aibă vreo legătură financiară cu Anglia. Rattigan atribuia acest lucru «unui dezgust constituțional pentru simplele metode financiare britanice», care nu erau «nici înțelese, nici admirate» de Al.Constantinescu și Vintilă Brătianu. Cel de al doilea era acuzat că vrea să pună «bazele unui vast monopol guvernamental». În realitate, politica economică promovată de Partidul Național Liberal preconiza o limitare a monopolului străin în economia românească, ceea ce, desigur, neliniștea cercurile de afaceri aliate. Printr-o scrisoare, din 9 iulie 1919, adresată lui Curzon, Rattigan sfătuia Foreign Office-ul să lase, deocamdată, lucrurile așa cum sînt «pînă la ieșirea din viața publică a acestor liberali» [474]. Diplomatul englez credea că Take Ionescu, Al.Averescu, ca și transilvănenii «doresc să coopereze cu Anglia, din punct de vedere financiar și comercial, și ei vor adopta o atitudine mai rezonabilă și mai justă decît aceea manifestată de actualul guvern» [475].

Rezervele lui I.I.C.Brătianu față de oferta engleză, privind acordarea unui ajutor financiar României [476], au ieșit în evidență și cu prilejul primirii, la 18 iulie 1919,

471 B.A.R., Arh. I.I.C.Brătianu, I Varia 3, f.29-31.
472 I.M.Oprea, *N.Titulescu*, p.129.
473 *D.B.F.P.*, First Series, vol. XII, p.466.
474 Idem, vol. VI, p.61-62.
475 *Ibidem*, p.8.
476 *Ibidem*, p.87-88.

a lui Rattigan de către şeful guvernului de la Bucureşti. Din rapoartele trimise de Rattigan lui Curzon reiese că unul din motivele reţinerii Bucureştilor, în legătură cu ofertele britanice, era atitudinea Aliaţilor faţă de România la Conferinţa Păcii, care produsese o «amară dezamăgire»[477] la Bucureşti.

În acest caz, după mărturisirile maiorului Kenard, reprezentantul industriei britanice asociate, făcute în urma discuţiilor cu unii oameni de afaceri români, s-ar fi preferat stabilirea unor schimburi economice cu Germania[478]. Noi credem că atitudinea României era determinată de un complex de factori care avea în vedere, în primul rînd, stabilirea unor legături economice şi financiare *mai echitabile*, care să nu afecteze independenţa şi suveranitatea statului.

Aceste deziderate au ieşit în evidenţă şi atunci cînd a fost discutată situaţia societăţilor străine din România. Legaţia britanică, prin nota adresată, la 11 noiembrie 1919, Ministerului Afacerilor Străine, solicita detalii în legătură cu o comunicare a Departamentului Industriei privind societăţile străine. Centrala Externelor făcea cunoscut reprezentanţei diplomatice engleze că societăţile străine au fost mereu obligate să depună garanţii, în virtutea aliniatului 5, articolul 245, din Codul Comercial. Legaţia britanică invoca, *în favoarea exceptării garanţiei*, Tratatul de comerţ anglo-român, din 18 octombrie 1905, la care Ministerul de Externe de la Bucureşti a venit cu exemplul Societăţii anglo-române «Mercantile Company Limited» de la Londra, care a fost obligată, în 1913, în scopul deschiderii unei sucursale, să depună o garanţie de 100.000 lei[479].

Vii discuţii au avut loc între România şi Aliaţi atunci cînd s-a pus problema sechestrării societăţilor străine. România urmărea prin această operaţiune două obiective : 1) să asigure, printr-o intervenţie judiciară, excluderea participaţiilor străine ; 2) să asigure posibilităţi financiare care să permită vărsarea contravalorii pagubelor sinistraţilor de război, conform clauzelor tratatelor de pace. Anglo-francezii doreau ca, prin lichidare, să pună activul învinşilor în mîinile Aliaţilor şi să-şi vadă plătite îndemnizaţiile relative la devastările germane. Prin lichidarea titlurilor inamice alę societăţilor sechestrate, acestea rămîneau, de fapt, în băncile străine[480].

O tranzacţie a fost încheiată între Ministerul Industriei şi Comerţului şi locotenent colonel J.W.Boyle; tranzacţia conţinea, cu foarte neînsemnate modificări, aceleaşi clauze ca şi cele din contractul cu „Standard Oil" Co. Conform înţelegerii, urma să se vîndă o cantitate de 50.000 tone produse petroliere, dîndu-se şi o opţiune pentru alte 20.000 tone. Plata se făcea prin depunerea unei sume de 400.000 lire sterline la o Bancă din Londra, şi care era pusă, imediat după sosirea contractului, în creditul Ministerului Industriei şi Comerţului. Avansul depus era considerat şi ca plată anticipată a cantităţilor ce urmau să fie furnizate, pînă la acoperirea sumei de 400.000 lire sterline[481]. După terminarea avansului menţionat, plăţile pentru încărcăturile următoare trebuiau făcute în numerar, la Londra, la Banca indicată de

477 *Ibidem.*
478 *Ibidem*, p.89.
479 B.A.R., Arh. N.Docan, VIII, Acte CED + Diplomatice, nepag.
480 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, XLII, 3.
481 Gh. Christodorescu, *Politica noastră comercială. Regimul exportului României în timpul neutralităţii şi după război*, vol. 2, Tipografia română, S.A., p.295-296.

guvernul român, după prezentarea documentelor cumpărătorului. Prin contractul Boyle, s-au predat şi exportat 12.678 tone petrol distilat şi 120.786 tone petrol rafinat. Nu s-a exportat nimic din cele 12.000 tone benzină uşoară şi 50.000 tone benzină grea, motiv pentru care s-a intentat statului român un proces care, în urmă, s-a terminat printr-o nouă tranzacţie [482].

Cerealele au constituit, în cadrul schimburilor economice ale României, unul din principalele articole ce au interesat marile puteri. În ianuarie 1916 se încheiase la Bucureşti o învoială privind cumpărarea de către Anglia a stocurilor de grîu românesc [483]. După terminarea războiului, la 22 ianuarie 1920, la Bucureşti, a fost întocmit un aranjament [484] privitor la cesiunea asupra ţării a contractelor de cumpărare de grîu încheiate de Biroul britanic din capitală cu diferiţi agricultori români [485]. Semnat de ministrul industriei şi comerţului, Victor Bontescu, şi de însărcinatul cu afaceri englez, F.Rattigan, acordul dădea părţii britanice 53 bonuri de tezaur în valoare de 5.248.985 lire sterline, 18 şilingi şi 8 pence. În a doua jumătate a anului 1920, s-au făcut, prin Spears, o serie de propuneri prin care acesta se angaja să vîndă cerealele în cont şi să plătească, în lire sterline, preţul pentru fiecare cantitate, în momentul în care ar fi fost încărcate pe vase în porturi româneşti. Take Ionescu şi D.I.Ghika, care au purtat discuţii cu Spears, i-au arătat acestuia că propunerea «nu era deschidere de credit, ci simplă organizare de vînzare a cerealelor». Spears lega totul de obţinerea la Paris a unui avans pentru vinderea cerealelor şi, într-un caz favorabil, se angaja să facă o nouă propunere numai pentru 3-4 milioane lire sterline [486]. De la Paris, A.Blank înştiinţa că studiase propunerea cu Spears şi sublinia că «s-ar putea găsi un teren de înţelegere, care să ne dea satisfacţie întreagă, conţinînd, în acelaşi timp, pe grupul englez» [487].

În anul 1919, Anglia a trimis în România 50 de locomotive (35 luate de Aliaţi şi 15 americane, lucrate în Franţa) [488], precum şi materiale indispensabile armatei, articole militare şi alimente [489]. Acestea au fost expediate conform înţelegerii survenite între guvernul englez şi Franţa, Italia şi Statele Unite. Anglia a mai acordat un credit de 500.000 lire sterline pentru cumpărarea materialului feroviar, din care 270 tone au fost expediate la 21 aprilie 1919 cu vasul «Siret». Locotenent-colonelul Walton, membru al misiunii militare engleze din România, avea obligaţia să discute cu reprezentanţii de la Bucureşti problema reparării căilor ferate [490].

Serioase îngrijorări în unele cercuri din Bucureşti, ca şi guvernelor de la Paris şi Roma, le-au provocat cele două acorduri de împrumut încheiate de România şi

---

482 *Ibidem*, p.301.

483 F.C.Nanu, *Condica tratatelor şi a altor legăminte ale României 1354-1937*, vol. I, Bucureşti, 1938, p.263.

484 *Recueil des Traités et des engagements internationaux enregistrés par la Sécretariat de la Societé des Nations*, vol. I, nov. 1920, nr.3, p.258-261.

485 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, VIII, 7 (telegramă nr.3, 3 octombrie 1920, D.I.Ghika către Take Ionescu).

486 *Ibidem*, (telegramă din 3 octombrie 1920, de la Paris, A.Blank către Take Ionescu).

487 Arh. M.Ap.N., fond 3 831, dosar 7, 1919, Poziţia 2 688, f.12.

488 *Ibidem*, f.12-13.

489 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. V.Antonescu, PCLXXIV, 7-29 (telegramă din 25 noiembrie 1919, Take Ionescu către generalul Coandă).

490 *D.B.F.P.*, First Series, vol. VIII, p.799..

Anglia în 1920. Mai întîi, în aprilie, s-a promis un avans de 2,5 milioane lire sterline, din care 20% fără condiţii, iar restul 80% destinate achiziţionării de locomotive. Garantarea sumelor se făcea «jumătate în grîu şi material lemnos pe care Ministerul român al Comerţului garantează că sînt disponibile în România»[491]. De o valoare mai mare era împrumutul de 16 milioane lire sterline pentru reconstrucţie, inclusiv pentru refacerea podurilor, căilor ferate şi a mijloacelor de transport[492]. Aceste împrumuturi au creat la Bucureşti «un val de anglofobie», guvernul neexcluzînd posibilitatea ca ele să ducă la o dominaţie economică asupra României. Presa liberală, îndeosebi, a denunţat intenţiile Angliei, iar această ostilitate a fost un semnal al animozităţii ce aveau să o arate capitalului străin fraţii Brătianu şi Partidul Liberal în anii următori[493].

Chestiunea raporturilor economico-financiare anglo-române şi a aşezării lor într-un cadru normal a fost dezbătută amplu în timpul vizitei efectuate la Londra de şeful diplomaţiei Bucureştilor, Take Ionescu. Discuţiile purtate au scos în relief că atît Anglia, cît şi România au greutăţi financiare, ceea ce, desigur, afecta bunul mers al raporturilor economice bilaterale. Omul politic român a propus lui David Lloyd George ca Anglia să cumpere cereale printr-un avans al plăţilor la o sumă de 5 milioane lire sterline. Take Ionescu a declarat interlocutorului său că România avea nevoie presantă de bani pentru plata cupoanelor şi de avansuri pentru cumpărarea de locomotive. Premierul englez, găsind propunerea *importantă* din punct de vedere al schimbului, şi-a luat obligaţia să o discute cu Trezoreria. Celelalte chestiuni abordate au fost legate de reconstruirea căilor ferate din România, acţiune în care era interesat grupul financiar Pearson, oferta Amiralităţii britanice de a vinde cîteva vapoare, ca şi problema uleiului românesc, în care erau interesaţi doi reprezentanţi ai Băncii Angliei[494]. Un prim rezultat al vizitei lui Take Ionescu la Londra a fost acceptarea de către partea engleză, prin scrisoarea lui Thomyre, subsecretar de stat la aprovizionare, a unei convenţii privind cumpărarea de cereale din România[495].

Prezentăm, mai jos, date referitoare la exportul în Anglia, în mii lei hîrtie :

1913	1914	1915	1920
44.840	35.838	56	222.432

Pentru aceeaşi perioadă, procentul exportului din valoarea sa totală se prezenta astfel :

7,79	7,36	–	6,49

Anglia a avut, în 1919, cel mai redus import din România de 36.000 lei. În schimb, ea deţine, în anii 1919-1921, procente mai ridicate din valoarea comerţului românesc, înregistrînd, în anul 1920, chiar 15,50%[496]. Pentru toată perioada, balanţa comerţului cu Marea Britanie a fost pasivă.

491 Idem, vol. XII, p.390.
492 *Ibidem*, p.391-393, 401-402; D.B.Funderburk, *op. cit.*, p.28.
493 D.B.Funderburk, *op. cit.*, p.28.
494 *D.B.F.P.*, First Series, vol. VIII, p.800-801
495 B.C.S., fond Al.St.Georges, Arh. Take Ionescu, CXXV, f.73 (Titulescu către Take Ionescu, 24 decembrie 1920).
496 Gh.Christodorescu, op. cit., p.553; *Comerţul exterior...*, vol. I, Partea I, p.258-261.

Observăm că, în anii 1919-1920, schimburile comerciale cu Anglia nu au fost pe măsura disponibilităţilor celor două state. Consecinţele războiului, situaţia nerezolvată a împrumuturilor contractate cu guvernul de la Bucureşti în această perioadă, problema instalaţiilor petrolifere distruse, starea societăţilor ex-inamice, chestiunea petrolului şi altele au împietat asupra schimburilor comerciale între Anglia şi România. Situaţia concretă impunea încheierea unui nou tratat de comerţ între cele două ţări, care să ţină cont mai mult şi de interesele României, stat ce îşi desăvîrşise unitatea teritorială. Unora dintre problemele enunţate de noi – avem în vedere şi raporturile cu alte mari puteri – li se va găsi rezolvarea în anii care vor urma. Acest lucru era cu atît mai necesar cu cît, potrivit convenţiilor pentru consolidarea şi plata datoriilor de război încheiate cu Anglia, România fusese declarată datoare cu 18.448.200 lire sterline, iar totalul anuităţilor, pe care ea trebuia să le plătească, se ridica la 31.295.000 lire sterline. Datorii însemnate România avea şi faţă de ceilalţi aliaţi: S.U.A. – 50 milioane dolari, Franţa – 1 miliard franci şi Italia – 150 milioane lire italiene[497].

497 N.N.Constantinescu, I.Cupşa, *Efortul militar şi material al României în ultimul război mondial*, în *Adl*, 3, 1977, p.21; Mircea Popa, *Primul război...*, p.470; Hoover Archives, Palo Alto, S.U.A., N.Titulescu Papers, Box no.13 (convorbire Titulescu, Duca, Vintilă Brătianu; Geneva, 5 septembrie 1925).

ÎNCHEIERE

La Conferința de Pace, marile puteri învingătoare au sprijinit revendicările naționale ale României dar, în unele momente, au condiționat recunoașterea *Hotărîrilor de Unire*, din cursul anului 1918, de satisfacerea unor probleme economice, îndeosebi a petrolului, și de recunoașterea clauzei minorităților în Tratatul cu Austria. În capitala Franței s-a ținut prea puțin cont de enormele sacrificii umane și materiale ale României din timpul primului război mondial. Împărțirea arbitrară a statelor, în funcție de grade de suveranitate diferite, a afectat raporturile între Marile Puteri și micile state. Dificultățile au fost create îndeosebi de Wilson și David Lloyd George, care preconizau uneori soluții nejuste pentru chestiunile României, situație ce se datora cunoașterii incomplete a situației României și a relațiilor ei cu statele europene, ca și aplicării unor principii abstracte departe de realitățile istorice ale țării. Micile țări, inclusiv România, se pronunțau pentru adoptarea în raporturile internaționale a unor noi norme care să țină cont de egalitatea juridică a tuturor statelor, indiferent de mărimea și forța lor economică și militară.

Delegația română, condusă în prima fază a Conferinței de primul ministru, I.I.C.Brătianu, a adoptat o *poziție de intransigență* față de atitudinea Marilor Puteri care, prin modul cum înțelegeau să rezolve diferite probleme – politico-teritoriale, economice, financiare, navale etc. – afectau suveranitatea și independența statelor mici. În timpul lucrărilor Conferinței, delegații României s-au pronunțat pentru principiul egalității statelor mari și mici și respectarea independenței și suveranității naționale a acestora. Ei au respins categoric încercările făcute de reprezentanții Marilor Puteri, pe care le-au considerat ca incompatibile cu demnitatea, neatîrnarea și interesele României, atitudinea lor avînd în vedere, în primul rînd, comandamentele superioare ale țării : *Integritate teritorială. Independență. Neamestec în treburile interne. Egalitate în fața legilor internaționale.*

Aprobînd poziția delegației București lor la Conferința de Pace, Adunarea Deputaților, în ședința din decembrie 1919, arăta : «Noi, ca orice stat independent, nu putem să primim (...) controlul vreunui alt stat. Nu poate să-l primească România pentru că nu există în concepțiunea noastră, în ce privește independența (state mari și state mici), iar noi înțelegem să avem la noi, relativ la legile interne și la relațiile statului nostru cu cetățenii săi în interiorul său, tot atîta libertate și independență ca oricare altă mare putere»[498]. Într-adevăr, la Paris, reprezentanții României au reușit să demonstreze că țara lor nu putea să fie un subiect de mașinațiune al Marilor Puteri.

---

498 I.Bitoleanu, *Actul ratificării Tratatelor de Pace în corpurile legiuitoare ale României 1920*, în RdI, 1, 1916, p.44-62.

Totuşi, unii contemporani au condamnat politica, denumită de «rezistenţă», urmată de I.I.C.Brătianu în faţa Conferinţei Păcii[499], făcîndu-l vinovat de deteriorarea raporturilor cu Marile Puteri. S-a pus în balanţă atitudinea primului ministru cu aceea a unei politici de «tranzacţiuni» care, după părerea noastră, atunci şi oricînd trebuie numaidecît condamnată, deoarece în probleme de interes naţional nu pot fi făcute concesii. Ca o dovadă în sprijinul aserţiunii noastre este un articol apărut la începutul anului 1922 în Anglia. Se ştie că, în general, presa engleză a fost «nemulţumită» de atitudinea dîrză adoptată de I.I.C.Brătianu faţă de hotărîrile Conferinţei de Pace. «I.I.C.Brătianu a avut – se scria în «Manchester Guardian», din 21 ianuarie 1922 – *o atitudine necompromiţătoare*. El obiectează contra tutelei Marilor Puteri, pe cînd domnul Take Ionescu se preta, în general, la planurile diplomatice ce se făceau la Paris (*s.ns.*)»[500].

Considerăm că fără intransigenţa lui I.I.C.Brătianu şi a celorlalţi delegaţi de la Bucureşti la forumul păcii revendicările României ar fi avut de suferit. Conferinţa, este adevărat, *a admis ca valabil principiul naţionalităţilor, bazat pe dreptul popoarelor de a dispune de ele însele*[501]. Aceasta este partea pozitivă a lucrărilor din capitala Franţei. Pe lîngă acest principiu modern, Conferinţa a mai venit cu unele norme şi noutăţi în materie de drept internaţional. Ceea ce trebuie reproşat Marilor Puteri a fost tendinţa lor de a se folosi de Conferinţă pentru a-şi lărgi şi menţine sferele de influenţă economică şi politică. Conferinţa Păcii nu a făcut altceva decît să dea consacrare juridică noului statut teritorial şi politic al României, prin recunoaşterea principiului autodeterminării naţionale[502].

Tratatele de pace generală au consfinţit principiul de dreptate şi de libertate în numele căruia România luase armele, în 1916, alături de Marii Aliaţi. Într-adevăr, o serie de texte din Tratatele de Pace consemnau desăvîrşirea unităţii naţionale a României, precum articolul 292 din Tratatul de la Versailles, articolele 59, 61, 89 din Tratatul de la St.Germain, articolele 27, 45, 47, 74 din Tratatul de la Trianon, articolele 29, 59 din Tratatul de la Neuilly-sur-Seine şi Protocolul de la Paris, din 28 octombrie 1920, încheiat între Principalele Puteri Aliate şi România.

România se prezenta ca un stat ce constituia *un exemplu de aplicare a principiului naţionalităţilor*. Frontierele ţării au fost fixate după criteriile *etnografic*[503] şi istoric. Raţiuni de ordin economic sau strategic au fost luate în consideraţie, cîteodată, spre a da o cît mai raţională şi viabilă fizionomie noilor frontiere. Aceste principii au imprimat *caracterul de intangibilitate frontierelor statului român*. Conformaţia teritorială a ţării corespundea regulilor etnografice şi comandamentelor istorice care decurgeau din firea şi evoluţia neamului românesc.

În aprecierea generală a rezultatelor obţinute prin eforturile diplomaţiei Bucureştilor şi, în mod special, a rolului pe care l-a jucat recunoaşterea de către marile puteri a principalelor drepturi istorice şi înscrierea lor în sistemul Tratatelor de Pace de la Paris, se impune constatarea că, în măsura în care au consimţit, în anumite limite, să sprijine aceste drepturi legitime ale României, ele n-au făcut decît să

499 N.Iorga, *O îndreptăţire a „politicii de rezistenţă" din 1919*, Bucureşti, 1940.
500 B.A.R., Arh. I.I.C.Brătianu, II, Varia 3, f.33.
501 J.B.Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Cinquième Edition, Paris, 1971, p.10.
502 V.Fl.Dobrinescu, *Relaţii...*, Passim.
503 Idem, *Bătălia diplomatică...*, Passim.

participe la sancţionarea juridică a unei situaţii *de facto*, rezultantă a luptei poporului pentru înfăptuirea idealului unităţii sale naţionale.

Pentru a participa la război, România făcuse împrumuturi de peste 2,5 miliarde lei aur. Din aceste motive, delegaţia Bucureştilor a apreciat pe drept că «impunerea cotei de eliberare constituie o sarcină suplimentară, fără nici o justificare»[504]. Cu toate obiecţiunile justificate ale delegaţiei române, Marile Puteri au impus ţării o povară financiară considerabilă în valoare de 1.435.000.000 franci aur (146.000.000.000 lei)[505]. Ţării nu i s-a acordat nici o înlesnire, ceea ce a reprezentat o mare nedreptate săvîrşită faţă de poporul român.

În urma participării la prima conflagraţie mondială şi a exprimării libere, conform principiului autodeterminării naţionale, a voinţei românilor aflaţi sub dominaţia străină, visul de secole al românilor, aflaţi sub dominaţie străină, de a trăi în frontierele unui singur stat, a devenit realitate. Tratatele de Pace încheiate în anii 1919-1923 aduceau recunoaşterea internaţională a făuririi statului naţional unitar român. La Paris, România nu a avut o poziţie confortabilă. Îndemînarea extraordinară a diplomaţilor români, îndeosebi a lui I.I.C.Brătianu, a adus, în cele din urmă, satisfacerea celor mai multe din doleanţele naţionale[506].

Conferinţa de Pace a fost importantă pentru statul român întrucît multe din principiile afirmate la Paris de delegaţia română, au devenit comandamente de bază ale diplomaţiei Bucureştilor interesaţi, în perioada următoare, să consolideze, prin instrumente politico-diplomatice şi militare, ceea ce poporul înfăptuise în cursul anului 1918 – Unirea cea Mare.

504 Mircea Popa, *Primul război...*, p.453.
505 E.Bold, *Aspecte...*, p.221-222.
506 D.B.Funderburk, *op. cit.*, p.24.

Romania and the Paris Peace-Treaty Systems of 1919-1923.

Summary

Between 1914 and 1920 Bucharest's diplomacy aimed at the recognition of Romania's rights to national and statal unity. The Paris Peace Forum of 1919-1920 was not in a position to create a unified Romanian state, which had already been attained by the Romanian people itself. The peace treaties did no more than recognize and record in texts of public international jurisdiction what the Romanian nation had already achieved in the months of March, November and December. Far from being perfect or fair enough for all the states involved, the peace treaty systems of 1919-1923 endorsed the victory of the principles of nationalities and of national self-governing on a world-wide scale, democratically fulfilling the aspirations of several European nations, Romania's included. N. Titulescu stated with regard to this question : "Europe has to grow accustomed to considering the political outcomes engendered by the Great War as ever-growing realities which do not need further endorsement and cannot be quenched under any circumstances whatsoever." During the Paris Peace Forum the Romanian diplomats, notably I.I.C. Brătianu, opposed certain attempts of the winning great powers at infringing on the interests of the smaller countries. The head of the Bucharest government took position against the inclusion of his country within the discriminatory category of "countries with limited interests". The "smaller countries", the Romanian Prime Minister considered, "do not have limited interests but rather it is their influence that is being limited". Considering that there can be no discriminations between larger and smaller states in the matter of independence, I.I.C. Brătianu advocated the "democratization of international relations", meaning a firm implementation of the principle of nationalities among sovereign and independent states, of which the powers imposing the peace conditions did not seem to be fully convinced. An arbitrary division between countries with limited interests and others with unlimited interests was denied by the head of Romania's delegation who gave a warning as to the serious results such a concept might have on the development of international relations. Endorsing the Bucharest delegation's stand at the Peace Conference, the House of Representatives stated in its December 1919 session : "Like any other independent state, we cannot permit the supervision of any alien state over the relationships between the state and its citizens. No independent state, regardless of

its area, is to be subject to such supervision. Romania cannot admit it since, according to our laws, there are neither large nor small states when their very independence is involved ; we mean to have resort to as much liberty and independence as any other great power in the endorsement of domestic laws as well as the state's relationship with its citizens".

For Romania the Paris peace-treaty system and the preservation of her territorial status-quo was a test of her belief in the ideals of peace and a basis of settling international relationships. I.I.C. Brătianu summarized the main trends of his country's foreign policy by stating that "Romania is one of the states most interested in maintaining peace and strengthening the political situation agreed on by the present-day peace treaties".

This book, in the writing of which the author has done extensive research in Romanian and foreign archives – especially American and British – presents the activity of Romania's diplomacy between 1919-1923 aiming at the recognition of the 1918 Great Union. The indefatigable efforts undertaken by I.I.C. Brătianu, Al. Vaida-Voievod, N. Titulescu and several other statesmen and diplomats for the inclusion of the Great Union within the system of peace-treaties are also dealt with.

Indice de nume

A

Aarhus – 48
Aderca, F. – 84
Agrigoroaiei, I. – 61
Akkerman – 68
Alba Iulia – 7, 10, 35, 78, 80, 83, 88-89, 93
Albania – 77
Allen, George – 50
Alexandra (Regina Angliei) – 34
Alexandru (Prinţ moştenitor al coroanei iugoslave) – 49
Alsacia – 20
America – 27, 34, 36, 88
Angelescu, Constantin – 11
Anglia – 9-23, 25, 28-34, 36-51, 54, 56-59, 61-64, 67-68, 70-73, 75-78, 81-82, 87, 89-93, 95-96, 99-114
Antanta – 9-20, 22-25, 31, 33, 37, 40, 42-46, 49, 51, 58, 65, 69, 79, 80, 82, 83
Antonescu, Ion – 7, 27, 89
Antonescu, Victor 11, 23, 37, 38, 43, 44, 48 56, 57, 59, 63, 91, 96, 100, 105-107, 109
Antoniade, Constantin – 91
Apostol, P. – 73
Apponyi, A. – 88, 92-93
Arad – 80-82
Ardeleanu, Ion – 64, 66, 79, 80, 82
Arhanghelsk – 32
Arion (căpitan) – 21, 27, 32-33
Asquith, H.H. – 16, 29-30, 36
Atanasiu, Vasile – 12
Atena – 13
Australia – 34
Austria – 35, 54, 55, 57-61, 63, 64, 66, 79
Austro-Ungaria – 9, 10, 12, 15, 24, 26, 44, 53-54, 81
Aulard – 81
Averescu, Alexandru – 7, 10, 39, 66, 73, 75, 95, 104, 107

B

Baker, R.S. – 48
Balcani – 12, 20, 21, 24, 30, 36-38, 77
Baldwin – 99
Balfour, A.J. – 36, 39, 42-43, 49, 57, 62, 70, 85-87, 90-92
Banat – 17, 18, 35, 24, 44, 49, 51, 60, 81 de Timişoara – 49, 50
Bandholtz, H. – 89
Barclay, Sir George – 13-20, 28, 33, 37, 43-45, 102, 105, 106
Bartok, Béla – 89
Baruch, B – 103
Basarabia – 7, 21, 35, 45, 51, 62, 64-78, 83
Bădulescu (colonel) – 74
Bălescu (amiral) – 99
Belgia – 47, 48, 54, 74, 76, 101
Belgrad (armistiţiul de la) – 79, 80, 83, 87, 99
Belisarius (vezi A.W.A. Leeper)
Beloy (căpitan francez) – 99
Bennet, A.P. – 20
Béranger – 104
Berlin – 15, 26, 31, 45, 54, 55, 79, 96, tratatul din 1878 – 61
Berna – 78
Berthelot, H.M. – 10, 82-83
Berthelot, Ph. – 60, 61
Bessborough (lord) – 33
Bibescu, Martha (Lahovary) – 21
Birmingham – 91
Bistriţa (rîu) – 79
Bitoleanu, Ion – 112
Blackett, Basil – 106
Blank, Aristide – 15
Blondel, Camille – 17-19
Bocu, Sever – 41
Bold, Emilian – 50, 53, 97, 114
Böloni, György – 89
Boerescu, Mihail – 15, 21, 39-42, 72, 75, 77, 91-94, 102-105

Bontescu, Victor – 109
Boulder (universitate) – 83
Bourgeois, Leon – 55, 81
Boyle, J.W. – 108-109
Botoran, Constantin – 32, 97
Botoşani – 65
Brăila – 101
Brătianu, Constantin – 50
Brătianu, I., Gheorghe – 37-38
Brătianu, I. C. – 45
Brătianu, I.I.C. – 7, 10-28, 32, 33, 37, 42-58, 65-70, 82, 84-87, 90, 96, 98, 101-104, 107, 112-114
Brătianu, Vintilă – 99, 107, 111
Brătianu (familia) – 23
Brătianu (fraţii) – 110
Briand, Aristide – 20, 25, 29, 30, 37, 55
Bridges (general englez) – 36-83
Brest-Litovsk(pacea de la) – 53, 64, 66
Brown, Constantin – 39
Brown, Philip Marshall – 86
Brown, Scott – 69
Brusilov, A.A. – 22, 24
Bruxelles – 53, 76
Bryce (viconte) – 33
Buchanan, Sir G.W. – 16, 20
Buckingham (palat) – 52
Bucovina – 7, 25, 26, 51, 55, 59, 60, 70, 81, 83
Bucureşti-*Passim*
pacea din 1812 – 64
pacea din 1913 – 10, 12, 63
tratatul cu Puterile Centrale din 1918 – 10, 35, 40-45, 48, 53
Budapesta – 78, 80, 82-87, 96, 99
Bujor, Paul – 73
Bulei, Ion – 11-20, 22-23
Bulgaria – 10, 12-14, 17, 23, 24, 29, 32, 34, 54, 59, 61-63, 96
Burnett, Ph. M. – 53
Buzatu, Gheorghe – 58, 72, 90, 92, 97, 102, 104
Buxton, Noel – 12

C

Cadrilater (vezi Dobrogea de sud)
Calafeteanu, Ion – 97
Calcan, Gh. – 61
Calwell, Charles – 33
Cambon, Henry – 59, 103
Cambon, Paul – 14, 15
Cambridge – 91
Campus, Eliza – 40, 52, 95
Candolle, de (general) – 33
Cantacuzino, dr. I. – 93
Canterbury (arhiepiscop) – 33, 52
Carpaţi – 10, 82
Carei – 82
Carol I (Regele României) – 9
Carol al II-lea (Regele României) – 64, 67
Carson, Ed. – 34
Castillon, Richard – 54
Cazan, Gh., N. – 13, 97
Cârţînă, Iulian – 96, 98
Cecil, Hugh (lord) – 21, 31-34
Cecil, Robert – 40
Cehoslovacia – 53, 55, 70, 80, 82, 91, 92, 97, 98, 101
Ceremuş – 59
Cernăuţi – 25, 59
Chamberlain, Neville – 106
Chantilly – 23
Chilia – 76, 101
Chişinău – 64, 65, 76
Chrisovelloni, I. – 20
Christodorescu, Gheorghe – 108, 110
Churchill, Winston – 40, 50, 52, 70
Cicerin, Gheorghi – 67, 72, 73
Ciotori, D.N. – 35, 72
Claretié, L. – 22
Clemenceau, G. – 43, 50, 55, 60, 71, 82, 84,
86, 90
Clerk, Sir George – 58, 83, 87, 88
Clotz – 102
Cluj-Napoca – 28, 32, 34, 48
Coandă, Constantin (general) – 44, 47, 60, 63, 64, 65, 109
Cobb-Lippman (memorandumul) – 68
Columbia (universitate) – 83
Connecticut – 50
Constantinescu, Alexandru – 107
Constantinescu, N., N. – 110
Constantinopol – 23, 91, 96
Constanţa – 25, 53
Coolidge, Calvin (misiunea) – 86
Copenhaga – 72
Costiescu Ghika, Matyla – 23
Costinescu, Emil – 15
Cotroceni (Consiliul de Coroană) – 23, 57
Crawford (lord) – 92

Cristian, Vasile – 97
Cretzianu, Alexandru – 41, 42, 102, 105
Crişana – 81
Crowe, Sir Eyre – 51, 60, 61, 68-70, 80
Cupşa, Ion (general) – 111
Curzon, George Nathaniel – 40, 47, 50, 52, 57, 70, 73, 74, 80, 89, 92-94, 97, 107

D

Danielopol, George – 15, 53, 105
Dardanele – 99
Dascălu, Nicolae – 105
Dawes (planul) – 54
Day, Clive – 51, 69, 80
Deak (căpitan) – 95
Delcassé, T. – 18-20
Denikin, A.I. (general rus) – 70-72, 77
Denis – 81
Derby (lord) – 27, 34, 47, 76
Dering, Herbert – 89
Derussi, Gheorghe – 58, 75
Deschanel, Paul – 18
Deutsch, A. – 38
Deutsch, R. – 97
Diamandi, Constantin – 15-17, 20, 65, 66, 70, 89
Dianu, Nicolae – 69
Diehl, Ch. – 81
Dobrinescu, V.Fl. – 18, 21, 23, 24, 31, 33, 36, 38, 40, 43, 44, 53, 57, 64, 72, 82, 88, 90, 91, 97, 98, 104, 113
Dobrogea – 10, 13, 22, 25, 27, 35, 61-63
de sud – 70
Dobrovici, Gh.M. – 47
Docan, Nicolae – 95, 99-102, 106, 108
Doran, G.N. – 21, 36
Drăghicescu, Dumitru – 35
Duca, George – 97
Duca, I.Gh. – 7, 11, 15, 20-23, 31, 44, 45, 49, 96, 97, 111
Dunărea – 6, 9, 15, 35, 49, 66, 76, 98-102
Confederaţia Dunăreană – 91
Comisia Europeană a Dunării – 95, 100-102
Comisia Interaliată a Dunării – 99, 101
Dunedin (lord) – 33
Dunlop, Sir Thomas – 34
Dumitrescu, Toma (general) – 86
Duroselle, J.B. – 113

E

Endré, Ady – 89, 100
Ene, Constantin (lt. comandor) – 65
Esperey'd, Franchet – 79, 83
Europa – 10, 12, 14, 21, 23, 33, 35, 39, 45, 50, 64, 80, 81, 88, 92, 96

F

Fasciotti, baron Carlo – 37
Ferdinand I(Regele României) – 20, 23, 26, 27, 38, 39, 42, 43, 57, 64, 70, 83, 96
Filality, Gh. – 74
Filodor, Nicolae – 11, 13-15, 17-20
Fitzroy, Yvonne – 34
Flondor, Iancu – 7
Florescu, Alexandru – 74, 75
Floto, Inga – 48
Foch, F. – 86
Focşani (armistiţiul de la) – 10, 39
Franţa – 9, 12-20, 22, 25, 29-32, 38, 42-51, 54-57, 62-63, 67, 72, 73, 75-78, 80, 82, 83, 86-88, 90, 95, 98-101, 103, 104, 106, 109, 111, 113
Freiburg – 39
Funderburk, D.B. – 77, 110, 114

G

Galiţia – 22, 26, 31, 59
Gavrilă, Irina – 105
Gelfand, L.E. – 36, 48, 59, 67, 68
Geneva – 111
Gennadios, I. – 38
Georgescu, R. – 106
Georgescu (general adjutant) – 27, 31
George al V-lea (Regele Angliei) – 26, 38, 52
Germania – 9, 10, 13, 22, 24, 39, 41, 48, 50, 53-55, 64, 100
Ghenov, Gheorghi – 63
Ghika, Dimitrie I. – 94, 95, 109
Giolitti, Giovanni – 75
Gladstone (lord) – 33
Glasgow – 34
Goga, Octavian – 34, 35, 41, 42
Goldberg, G. – 48, 55
Goodden, R.B. – 89
Goodwin (colonel) – 36

Graham, R. – 36
Grecescu, Ion – 76
Grecia – 12, 38, 47, 54, 55, 101, 102
Greenley (general englez) – 70, 71
Grey, Sir Edward – 11, 13, 15-20, 25, 26, 28, 49, 63
Grecianu, Trăsnea – 72
Gressot, de (lt.) – 88
Grigorescu, Eremia (general) – 7
Grosswardein – 81
Gustavsson, Milton – 48
Gutsche, Wilibald – 26

H

Habsburg (familia) – 94
Haga (conferința de la) – 54
Haig, Douglas – 27
Halippa, Pantelimon – 7
Hanak, H. – 35
Hankey, Maurice – 29-30, 50
Hanson Towne, Charles – 36
Harmsworth, Cecil M.F. – 94
Haumont – 81
Herdach, Gerd – 30
Heinemann, W. – 34
Helmreich, Paul C. – 95
Herșcovici, Hurst – 34
Herron, George – 35
Heyndricks (diplomat belgian) – 74
Hindenburg, von Paul – 24
Hinsley, F.N. – 30
Hitchins, Keith – 89
Hoare, Samuel – 94
Hodder and Stoughton (librărie) – 34
Holden, Norman – 106
Hoover, Herbert – 87, 103
  Institution – 83, 111
  misiunea – 68
Horthy, M. – 90, 94
Hotin – 68
House, E.M. (col.) – 36, 48, 56, 68, 82
Hristov, Hristo – 63

I

Iancovescu, C. (general) – 65
Iași – 21, 28, 31, 36, 37, 45, 67, 102
Iliescu, D.(general) – 27, 34
Imbroane, Avram – 41
Imperiul Otoman (vezi Turcia)
Inculeț, Ion – 7, 57
Ionescu, Bessie Richards – 35
Ionescu, Take – 7, 11, 17, 31-33, 40, 42, 43, 49, 53, 58, 74-76, 90-91, 94, 101-102, 106-110, 113
Iordache, Anastasie – 12
Iorga, Nicolae – 7, 28, 35, 73, 90-92, 97, 113
Iosa, Mircea – 12
Iovanovici, I. – 38
Ishii (diplomat japonez) – 76
Italia – 11, 14-19, 23-25, 27, 31, 51, 54-57, 75-77, 87, 99, 109, 111
Iugoslavia (vezi Serbia)

J

Japonia – 54, 76, 77
Jay Smith, dr.C – 29
Joffre, Joseph (mareșal) – 30
Johnson, Douglas – 62
Jusserand, Jules – 48

K

Kaba, John (căpitan american) – 68
Károlyi, Mihály – 78-80, 84
Kegan, Paul – 21, 34
Keith, Nelson – 48
Kenard (maior) – 108
Kennard, Dorothy Lady – 34
Kerr (diplomat englez) – 85, 86
Kettle, Michael – 38
Kiev – 64, 65
King (deputat englez) – 31
Kiriacescu, Oscar – 106
Kirileanu, Gheorghe – 58
Klisko (diplomat sovietic) – 72
Knoff, Alfred A. – 53
Kódaly, Zoltan – 89
Kola (peninsula) – 32
Kolceak, amiral Alexandru – 69
Kovno – 74
Krassin, L.B. – 72, 73
Kun, Béla – 79, 82-84, 86, 89

L

Lahovary, Al.E. – 18-18, 20
Lapedatu, Alexandru – 50, 51
Laroche, Jules – 51, 69, 80

Lansing, Robert – 37, 59, 62, 69, 85
Launay, Michel – 53
Lausanne (conferința de la) – 96-98
Lavisse, E. – 81
Law Bonard, A – 40, 52, 75
Leeds – 36
Leeper, A.W.A. – 33-35, 41, 45, 51, 70, 80
Lenin, V.I. – 10, 67, 83
Lexington Ky – 24
Leygues, Georges – 95
Liga Națiunilor – 49, 55, 60, 77, 89, 98, 109
Litvinov, M.M. – 72, 74
Liverpool – 32
Lloyd George, David – 27, 29-33, 36, 40, 47, 49-57, 70-73, 75, 76, 81, 84-92, 96, 110, 112
Locke, Herbert – 107
Lóczy, Louis – 89
Londra – 10-29, 31-44, 51-53, 58, 70-77, 90-94, 96, 102, 105, 110
Long, Walter – 104
Lorena – 20
Los Angeles – 48
Low, Alfred D. – 83, 89
Lozecok (colonel) – 33
Lucaciu, Epaminonda – 36
Lucaciu, Vasile – 7
Luddendorf, Erich von – 26
Lupu, Nicolae – 42

M

MacDonald, Ramsay – 21
Macedonia – 35
Mackensen, August von – 10
Maclean (deputat englez) – 91
Madge (dr.) – 33
Madgearu, Virgil – 105
Maiorescu, Titu – 11
Makinder – 70
Maklakov, Vasili – 70
Magnus, L.A. – 34
Magnus, Ph. – 21
Manchester – 14, 30
Maniu, Iuliu – 7, 55, 57, 73, 79, 90
Mantoux, Paul – 56, 86
Marea Britanie (vezi Anglia)
Marea de Kara – 22
Marea Neagră – 15, 25, 95-99
Margerie, Pierre de – 27
Maria (Regina României) – 19, 31, 34, 39, 52, 58
Marinescu, C.G. – 34, 42
Marinescu, I. – 106
Marston, F.S. – 50
Matichescu, Olimpiu – 32
Martino, Giacomo de – 51, 80
Martonne, de E. – 80-82
Mayer, Arno – 53
Mărăști – 10, 32, 39
Mc Ewen – 30
Mediaș – 78
Mica Antantă – 35, 36, 98
Michelson, A. – 73
Mihalache, Ion – 90
Millerand, Al. – 75, 93-94
Miliukov, P. – 29, 32
Mironescu, George – 42
Mișu, Nicolae – 10, 14-22, 28, 31, 32, 36-38, 39, 42, 63, 70, 85-87, 101-102
Mitchich (mareșal sîrb) – 83
Mitilineu, M. – 97
Mitrany, D. – 34, 45, 81
Moch von – 12
Moisuc, Viorica – 28, 30, 37, 46, 47, 56, 60-63, 77, 92-94, 98
Moldova – 9, 64, 68
Montagu – 27
Montreal – 89
Montreux (conferința de la) – 97
Moroianu, George – 41-42
Moscova – 69, 73, 77, 83, 96
Mudania (armistițiul de la) – 95
Muntenegru – 12
Muntenia – 11
Mureș (rîu) – 10, 79
Murgoci, Agnes – 34
Murray, John – 33-34
Mușat, Mircea – 64, 66, 67, 79-82

N

Nanu, Frederic C. – 109
Nastovici, Ema – 15
Neagoe, Stelian – 29
Neagu, Constantin – 106
Netea, Vasile – 11, 40
Neuilly-sur-Seine (tratatul de la) – 6, 7, 54, 61-63, 71, 113
New Hawen – 36

New York – 24, 29, 34, 36, 48, 53, 56
Nicolson, Harold – 48-51, 62, 70, 83
Nistor, Ion – 7, 57, 60
Nistru – 66-69, 71-72
Nitti, Francisco Saverio – 71, 92
Noulens, J – 65, 66
Norton, W.H. – 48
Northcliffe, A.H. (lord) – 30, 38
Nuţu, Constantin – 12-14

O

Obi – 22
Odessa – 10, 66
Ohio – 88
Oituz – 10, 39
Oklahoma – 48
O'Neill, Ch. – 99
Oprea, I.M. – 52, 53, 67, 106, 107
Opriescu, Paul – 12
Oradea – 82
Orlando, V.E. – 56
Orşova – 100
Oxford – 33, 91
Owen, F. – 29, 30

P

Painlevé, P. – 65
Pamlery, E. – 86
Panaitescu (general) – 89
Paris – 6, 7, 12-21, 23, 27-28, 33-36, 41-49, 52, 55-57, 59, 61, 63, 65-69, 71, 101, 102, 105, 109, 112, 114
Protocolul – 72, 82, 83, 87, 92, 94, 95, 113
Pascu, Ştefan – 11, 34, 42
Pastor, Peter – 83, 84
Paşici, N. – 43, 49
Pearson (grup financiar) – 110
Pelivan, Ion – 7, 35, 70
Petersburg – 12, 13, 15, 16, 18-24, 29, 32, 65, 66
Petrescu-Comnen, Nicolae – 39
Petrograd (vezi Petersburg)
Pârvu, Sorin – 36
Pherekyde, M. – 49, 51-57, 84, 85, 100-103
Pichon, St. – 43, 47, 55, 57, 82, 83, 87
Poincaré, R. – 12, 17, 20, 98
Poklewski Koziel, S. – 13, 23
Polk, F.I. – 62, 63
Polonia – 53, 55, 59, 70, 74, 75, 76, 97, 98
Porţile de Fier – 101
Pop Cicio, Ştefan – 73, 91, 92
Popa, Mircea M. – 12, 47, 57, 111, 114
Popescu, Gh. (inginer) – 100
Portugalia – 54
Praga – 98, 99
Prezan, Constantin – 7, 39, 73, 83
Prothero, George Walter – 59, 68, 81
Protic, S. – 49
Prut – 25, 66, 67, 71, 72
Puterile Centrale (vezi Tripla Alianţă)

R

Radoslavov, Vasile – 12
Rakovski, Cristian – 65-67, 82
Ranghel, Boris – 48
Rattigan, Frank – 15, 57-60, 70, 71, 103, 107, 109
Răcilă, Emil – 40
Rădulescu-Zoner, Şerban – 13
Răşcanu, I (general) – 74
Răşcanu-Langa, C. – 101
Regatul Sîrbo-croato-sloven (vezi Serbia)
Renouvin, P. – 53
Reval – 74
Ribot, Al. – 55
Roberts (lord) – 32
Robertson, W – 27, 29
Rogers, Will – 48
Roma – 56, 109
România-*Passim*
Root, Elihn – 36
Rosebery (conte) – 34
Rumbold, Horace – 79
Runciman – 40
Rusia – 9-25, 27-32, 64-78, 89, 91, 92
Rutenia – 81
Rudeanu, Vasile – 19, 23, 27, 32, 33

S

Saint Aulaire, conte August – 28, 29, 37, 45, 47, 48
Salonic – 24, 26, 29
Samson, A.P. – 11
San Remo (conferinţa de la) – 73, 104
Sargent – 102
Sarrail, M. – 24, 26, 29

Satu Mare – 81, 82
Sazonov, Serge – 12-15, 18-19
Scerbacev (general) – 65
Scotus Viator (vezi Seton-Watson)
Scribner, Ch. – 56
Seignobos, C. – 81
Seftiuc, Ilie – 96-98
Serbia – 14, 24, 29, 47-49, 53, 55, 76, 82, 91, 92, 98, 101
Seton-Watson, Robert – 33-35, 41, 45, 81, 94
Severus, Alexander – 35
Sèvres (tratatul de la) – 6, 7, 95-98
Seymour, Ch. – 56, 80
Sfîntul Gheorghe (braţ) – 9
Sharp – 67
Sheridan, R.B.C. – 41
Shotwell, James – 50
Silberstein, G. – 24
Sinaia (Consiliul de Coroană) – 11
Siret – 9, 10
Sîrbu, I. – 41
Slovacia – 86
Smaranda – 21
Smuts, J.Ch. – 84
Snow, C.P. – 30
Societatea Naţiunilor (vezi Liga Naţiunilor)
Sofia – 12, 63
Someş – 79
Somme – 22, 24, 30, 31
Sonnino, S.G. – 19, 49, 51
Spa (Conferinţa de la) – 54
Spears – 109
Spector, S.D. – 13.14.23, 25, 29, 43, 44, 47-51, 59, 61, 63, 69, 71, 76, 79-81, 85, 86, 90, 102
Stanciu, Ion – 28, 105
Stanford (universitate) – 83
Steed, W. – 33, 34, 41, 45, 94
St. Georges, Al. – 11, 13, 15, 17-20, 23, 26, 33, 57, 58, 74, 90, 91, 94, 96, 105, 106, 108, 109
St. Germain (tratatul de la) – 6, 7, 53-61, 113
Stoica, Vasile – 82
Strugariu, M. – 61
SUA – 36, 37, 46, 48, 51, 52, 56-59, 69, 75, 76, 78, 81, 103, 104, 109, 111
Stürmer, Boris – 25, 29
Suarez, G. – 37
Suedia – 21
Sulina – 99
Szekeres, J. – 89

Ş

Şeişanu, R. – 88
Şulghin (diplomat ucrainian) – 64

T

Tannenbaun – 29
Tardieu, A – 51, 70, 80-82
Tatou (amiral) – 101
Tavernier – 49
Téleky, Pal – 88, 93
Temperley, H.W. – 70, 81, 100, 104
Thomas, Albert – 55
Thomson, C. B. – 14, 19, 21, 28, 45, 106
Thomyre (scrisoarea) – 110
Tilea, V.V. – 59, 67, 73
Tillman, Seth P. – 51, 55, 88
Timişoara – 98
Titulescu, Nicolae – 7, 40, 42, 52, 53, 64, 67, 76, 93, 96, 101-106, 107-110, 111
Tisa – 17, 79, 85, 91
Tittoni, T. – 87
Tökes, Rudolf – 83
Tolnay, C. – 89
Toma, Stelian – 101, 102
Toronto – 34
Torrey, G. – 24, 29
Toynbee, A. – 81
Trailescu, Ion – 33
Transilvania – 7-12, 22, 34, 35, 40, 51, 60, 78-95
Tratatul Basarabiei (vezi Protocolul de la Paris)
Tratatul Frontierelor – 7, 95-98
Trianon (tratatul de la) – 6, 7, 74, 78-95, 113
Tripla Alianţă – 9-12, 20, 25, 26, 30, 37-43, 51, 66
Tripla Înţelegere (vezi Antanta)
Triplice (vezi Tripla Alianţă)
Troubridge (amiral) – 99, 100
Troţki, L. – 65
Trumbici, Ante – 49
Turcia – 10, 25, 64, 95-98
Tyrrell, W. – 80, 81

U

Ucraina – 10, 64, 67
Unc, Gheorghe – 80, 86
Ungaria – 20, 24, 35, 54, 71, 72, 78-95
Ungheni – 23
Uniunea Sovietică (vezi Rusia)

V

Vaida-Voievod, Al. – 7, 55, 58, 60, 71-73, 76, 90-92
Vannutelli-Rey, Luigi – 51, 80
Varga, Jenö – 89
Varşovia – 74, 75
Văitoianu, Arthur – 58, 70
Venizelos, E. – 43, 55
Verdun – 22, 24, 31
Versailles (tratatul de la) – 6, 7, 46-55, 100-113
Consiliul Interaliat – 48, 79
Verviers – 53
Viena – 15, 31, 79, 87, 99
Vinchester – 33
Viviani, René – 18
Vix, Ferdinand (lt. col.) – 84
Vopicka, Charles – 37, 67
Vranghel, Piotr Nicolaevici – 75

W

Wallace, Henry – 59, 71
Walton (colonel) – 39, 109
Walworth, Arthur – 48, 80
Ward – 74
Washburn, Stanley – 28, 36, 37
Washington D.C. – 37, 47, 48, 52, 61, 62, 69, 104
Watson (căpitan) – 99
Weakley (memorandum) – 104
Wilson W. – 46-50, 52, 56, 57, 68, 69, 78-81, 84-86, 103, 112
Wlassics, baron Julius – 89

X

Xeni, Constantin – 11, 39, 43

Y

Yale (universitate) – 36
Young (planul) – 54
Youngstown – 88

Z

Zaharescu, Vladimir – 80, 86
Zamfirescu, Duiliu A. – 99

În cadrul colecţiei
ISTORIE ŞI DIPLOMAŢIE
au apărut:

1
V.Fl.Dobrinescu, Ion Pătroiu
Ultimele luni de pace. martie – august 1939

2
Frederic C. Nanu
Politica externă a României din perioada interbelică
Studiu introductiv şi prezentare de ediţie:
V.Fl.Dobrinescu şi Ion Pătroiu.

3
V.Fl.Dobrinescu
România şi sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)

în pregătire:

4
V.Fl.Dobrinescu
Emigraţia română în anii celui de-al doilea război mondial. Lumea anglo-saxonă

Frederic C. Nanu

Politica externă a României din perioada interbelică

Studiu introductiv şi prezentare de ediţie: V.Fl. Dobrinescu şi Ion Pătroiu.

Lucrare inedită, aflată în manuscris la Biblioteca Congresului SUA din Washington D.C., care aparţine cunoscutului diplomat român F.C. Nanu. *Politica externă a României din perioada interbelică* este prima sinteză consacrată activităţii internaţionale a României din perioada 1919-1933. ea fiind redactată imediat după terminarea celui de-al doilea război mondial. Nanu a avut la dispoăiţie numeroase documente inedite depozitate în arhiva MAE. Este o contribuţie notabilă la cunoaşterea politicii externe de pace a României din anii interbelici.

V.Fl.Dobrinescu

Emigraţia română în anii celui de-al doilea război mondial. Lumea anglo-saxonă

O carte incitantă despre activitatea emigraţiei române din Anglia şi SUA anilor celui de-al doilea război mondial. Sînt reliefate, pentru prima oară în istoriografia românească şi mondială, activităţile desfăşurate de românii din diaspora pentru apărarea operei înfăptuite de poporul nostru în cursul anului 1918, reacţia lor la «înţelegerile» intervenite între marile puteri care aveau să hotărască, pentru mai multe decenii, soarta ţărilor mici şi mijlocii.

Lector: Mariana Ursu
Tehoredactare computerizată: Ioana CUZA
Bun de tipar: august 1993 *Apărut*: 1993
Format 16/ 70 x 100

PRINTED IN ROMANIA • Tiparul executat la Imprimeria Institutului European pentru Cooperare Cultural-Ştiinţifică Iaşi • str. Cronicar Mustea nr.17 • C.P. 161, Cod 6600 • Tel. &. Fax. : (098)-11.33.11 •

ISBN 973-9148-18-2

COLECȚIA „ISTORIE ȘI DIPLOMAȚIE"

3

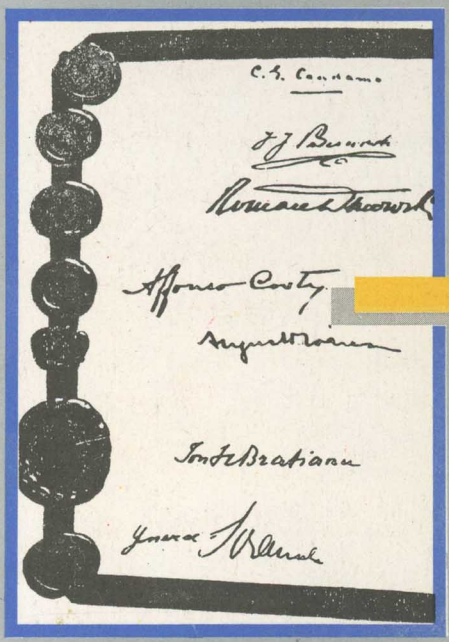

INSTITUTUL EUROPEAN PENTRU

COOPERARE CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ IAȘI

Preț 550 lei